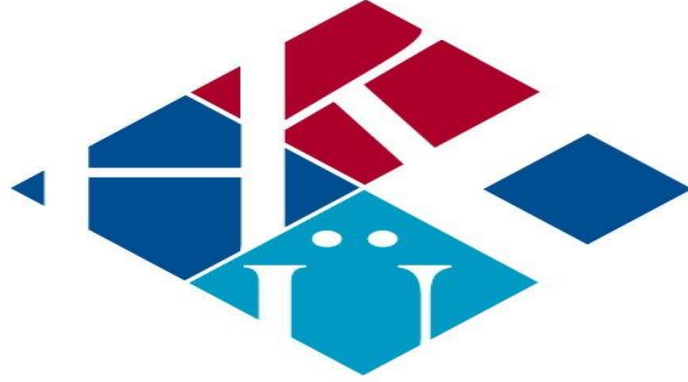

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZİANTEP

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ İLLER BAZINDA İHRACAT VE İTHALAT İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Enez KAN

Gaziantep, 2014

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ İLLER BAZINDA İHRACAT VE İTHALAT İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Enez KAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Salih Öztürk

Gaziantep, 2014

Tez Etik ve Bildirim Sayfası

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Seçilmiş İller Bazında İhracat ve İthalat İlişkisi” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

10.09.2014

Enez KAN

ÖZ

Türkiye ekonomisine bakıldığında, sanayileşme stratejinin temelini 1960 ve 1970'li yıllarda atıldığı ve ithal ikameci sanayileşme politikaları ile oluşturulduğu söylenilebilir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise, Türkiye ekonomisinde dışa açık sanayileşme politikaları uygulandığı görülmektedir. 1980 sonrası döneme ise, Türkiye ekonomisinde, ihracata yönelik sanayileşme politikaları izlediği ve diğer bir taraftan, dış ticaret serbestleştirilerek ekonomi politikasında önemli bazı yapısal değişimlere gidilmiştir. Son yıllarda Türkiye ekonomisine baktığımızda ithalattaki artışın, ihracattaki artıştan fazla olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak da, cari açık süreklilik arz ederek büyümektedir. Türk Lirası'nın son yıllarda, aşırı değerlenmeye başlaması ile, ihracata dönük sanayi, ihracatı sürdürebilmek amacıyla, ithal girdi kullanımına yönelmiştir. Türkiye ekonomisinde ihracat içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malı ihracatı, ithalatta önemli paya sahip ara malı ithalatının yapılabirliğine bağlıdır. İhracata dayalı sanayileşme politikasının başarısı, ara ve sermaye malı üreten endüstrilerin geliştirilmesine bağlıdır. Eğer bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye ekonomisindeki dış ticaret açığına ilişkin sorun artarak devam edecektir. Bunu sorunu önlemek ve yapısal süreci tersine çevirmek için, sermaye ve ara malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine yönelik stratejiler uygulamak gerekir.

Bu çalışmada, 2002:M01 - 2013:M12 döneminde Türkiye'nin; Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri Kocaeli ve Konya ile gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat işlemlerinin birbirine bağımlı olup olmadığı analiz edilmiştir. İlk olarak ithalat ve ihracat serilerinin logaritması alınmış ve birinci dereceden farkı alınarak birim kök içerip içermediği birim kök testi yardımıyla analiz edilmiştir. Bu testlerin sonucunda ithalat ve ihracat serilerinin birim kök içerdiği tespit edilmiştir. Daha sonra ithalat ile ihracat serisi arasında ilişki olup olmadığını anlayabilmek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test sonucunda ithalat ve ihracat serileri arasında çeşitli nedensellik ilişkileri olduğu tespit edilerek, Türkiye'nin çalışmaya konu olan bu seçilmiş 10 ille gerçekleştirmiş olduğu ihracat ve ithalat işlemlerinde bu illerde bağımlılık ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Testi, Regresyon

ABSTRACT

When Turkey's economy examined, it is seen that Turkey's industrialization strategy began in the 1960s and 1970s and Turkey's economy was formed with import-substitution industrialization policy. In the 1980s, outward-oriented industrialization policies were implemented in Turkey's economy. In the post-1980 period, export-oriented industrialization policies were followed on the other hand, foreign trade has been liberalized and some important structural changes have been made in economic policy. In recent years, when we look at Turkey's economy it can be seen that the increase in imports is more than the increase in exports. Accordingly, the continuity the current account deficit is growing rapidly. In recent years Turkish Lira has begun to overvaluation, hence export-oriented industries has led to the use of imported inputs in order to maintain exports. Turkey's economy exports of industrial goods which has the largest share in exports depends on the feasibility of the imports of intermediate goods which have a significant share in imports The success of export-oriented industrialization policy is dependent of the development of intermediate and capital goods producing industries. If this development can not be achieved, the problem of foreign trade in Turkey's economy will continue to increase. To avoid this problem and to reverse the structural process, development strategies should be applied to industries those produce capital and intermediate goods.

In this study, Turkey's import and export operations, which was done 2002: M01 - 2013: M12 period with the Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, Istanbul, Izmir, Kayseri and Konya, Kocaeli cities, analyzed to know whether or not interdependent. Whether interdependent. In the first step logarithm of import and export series were taken, and then first differences were taken and unit root test has been analyzed to know if it contains a unit root or not. As a result of these tests, and it was determined that import and export of the series contains a unit root. Then in order to understand whether the relationship between import and export of series Granger causality test is used.. As a result of these tests, it was found to have a variety of causality between import and export of series export and import operations in these provinces, 10 provinces in Turkey, has dependency relationship between each other. In the Granger causality test, it was found that import of Adana, Ankara, Izmir, Kayseri and Konya was dependent to export. On the other hand, it was found that export of Izmir and Kocaeli was dependent to import. In addition, in regression analysis of these provinces, export and import variables of all the provinces were statistically significant and it was found to be economically important.

Keywords: Expot, İmport, Unit Root Test, Granger Causality Test, Regression

ÖNSÖZ

Günümüzde hem ülkeler açısından hemde işletmeler açısından ihracat son derece önem arz eden bir makro ekonomik değişkendir. Ülke ekonomilerinin gelişmesinde ve ülkelerin refah seviyesinin artmasında da ihracat etkili bir faktör olmaktadır. Nitekim bütün ülkeler ihracata büyük önem vermektedirler ve ihracat yapılarının gelişmesi için uluslararası politikalar belirlemektedirler. Ülkeler açısından en önemli konulardan biri ekonomideki istikrarı sağlamaktır. İstikrarı sağlamanın en kalıcı çözüm yollarından birisi ise ihracattır. Bu çalışmada da; Türkiye’de ihracat ve ithalat anlamında son derece önem arz eden seçilmiş 10 ilin (Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri Kocaeli ve Konya) ihracat ve ithalat ilişkisini birim kök testi, granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımı ile birbirlerine olan etkilerinin araştırılması amaçlanmış ve üç ana bölümden oluşan bu çalışma oluşturulmuştur. Bu çalışma süresince bana çok uzak olan ama sürekli bana destek veren aileme ve üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma, tez konumun seçimi sırasında bana yol gösteren ve bu çalışma süresince bilgi ve deneyimi ile çalışmama destek veren tez danışmanım, değerli hocam Sn. Doç. Dr. Salih ÖZTÜRK’e tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖZ.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VII
ŞEKİL LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU KAVRAMI VE TANIMI	4
1.2. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER BİLANÇOSUNA KISA BİR BAKIŞ	5
1.2.1. Türkiye'nin Son Yıllar İtibarıyla Ödemeler Dengesi Gelişimi.....	7
1.2.2. Türkiye'de Cari İşlemler Dengesinin Finansmanı.....	8
1.3. ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI	8
1.3.1. Cari İşlemler Hesabı.....	10
1.3.1.1. Dış Ticaret Dengesi.....	12
1.3.1.1.1. Mal ve Hizmet İhracatı.....	13
1.3.1.1.2. Mal ve Hizmet İthalatı.....	14
1.3.1.2. Hizmetler Dengesi.....	14
1.3.1.3. Yatırım Geliri Hesabı.....	14
1.3.2. Sermaye Hareketleri Hesabı.....	15
1.3.2.1. Kısa Vadeli Sermaye Hesabı.....	15
1.3.2.2. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri.....	16
1.3.3. Resmi Sermaye Hareketleri.....	17
1.3.4. Net Hata ve Noksanlar Hesabı.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	19
2.1. İHRACATIN TANIMI	19
2.2. İHRACATIN ÖNEMİ	19
2.3. İHRACATIN TÜRLERİ	20
2.3.1. Serbest İhracat.....	20
2.3.2. Kayda Bağlı İhracat.....	21
2.3.3. Özelliği Olan İhracat.....	21
2.3.3.1. Konsinye İhracat.....	21
2.3.3.2. Kredili İhracat.....	21
2.3.3.3. Bedelsiz İhracat.....	21
2.3.3.4. Fuarlara Katılım.....	22

2.3.3.5.İthal Edilmiş Malların İhracatı	22
2.3.3.6.Transit İhracat.....	22
2.3.3.7.Serbest Bölgelere Yapılan İhracat	22
2.3.3.8.Kiralama Yoluyla İhracat	22
2.4. İHRACATTA PAZAR GİRİŞ STRATEJİLERİ.....	23
2.4.1. Dolaylı İhracat.....	23
2.4.2. Doğrudan İhracat.....	23
2.5. TÜRKİYE'DE İHRACAT VE GELİŞİM SÜRECİ'NİN ANALİZİ	23
2.5.1. 1923-1939 Dönemleri Arasında Türkiye'de İhracat.....	24
2.5.2. 1940-1945 Dönemleri Arasında Türkiye'de İhracat (İkinci Dünya Savaşı).....	25
2.5.3. 1946-1960 Dönemi Arasında Türkiye'de İhracat.....	25
2.5.4. 1960-1980 Dönemleri Arasında Türkiye'de İhracat (Planlı Döneme Geçiş)	26
2.5.5. 1980-2002 Yılları Arasında Türkiye'de İhracat.....	28
2.5.6. 2002-2013 Yılları Arasında Türkiye'de İhracat.....	29
2.6. TÜRKİYE'DE İHRACATIN SEKTÖREL BAZDA İNCELENMESİ.....	32
2.6.1.Türkiye'nin İhracatının Bölgesel Analizi.....	34
2.6.2.Türkiye'nin İhracatının Mal Türleri İtibariyle Analizi	37
2.6.3. Türkiye'nin İhracatının Değerlendirilmesi	38
2.7. İTHALATIN TANIMI	39
2.8. İTHALAT ÇEŞİTLERİ.....	40
2.8.1. Akreditifli İthalat	40
2.8.2.Mal Karşılığı İthalat	40
2.8.3.Bedelsiz İthalat.....	40
2.8.4.Belge Karşılığı İthalat.....	40
2.8.5.Kredili İthalat	41
2.8.6.Geçici İthalat	41
2.8.7. Ankonsinyasyon İthalat.....	41
2.9. İTHALAT İŞLEMLERİ.....	41
2.9.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Önemi.....	41
2.10. TÜRKİYE'DE İTHALATIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ETKİLERİ	42
2.10.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve Etkileri	42
2.10.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve Etkileri.....	45
2.11. TÜRKİYE'NİN İTHALATININ ANALİZİ.....	50
2.11.1. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Bazda Analizi	50
2.11.2. Türkiye'nin İthalatının Bölgesel Bazda Analizi	23
2.11.3. Türkiye'nin İthalatının Mal Türleri İtibariyle Analizi	54

2.11.4. Türkiye'nin İthalatının Değerlendirilmesi	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	57
3.EKONOMETRİK YÖNTEM.....	57
3.1. Literatür Taraması	57
3.2. Veri Seti ve Yöntem	58
3.3. Uygulama Bulguları ve Analiz Sonuçları.....	59
3.4. Seçilmiş İller Bazında Granger Nedensellik Testi Analizi.....	60
3.5. Seçilmiş İller Bazında Regresyon Testi Analizi.....	61
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	79

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo 1. Ödemeler Dengesi Bileşenleri	10
Tablo. 2. Atatürk Dönemi İthalat ve İhracat Verileri (Milyon TL.)	24
Tablo.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon TL.)	25
Tablo.4. Dış Ticaret Verileri: 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	26
Tablo.5. Dış Ticaret Verileri: Planlı Döneme Geçişte Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	27
Tablo.6. 1980-2002 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	28
Tablo.7. Dış Ticaret Verileri: 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	29
Tablo.8. 2002-2013 Dönemleri Arasında Türkiye’de Dış Ticaret(milyar \$)	32
Tablo.9. Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (milyon \$)	33
Tablo.10 Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı 20 ülke (milyon dolar)	36
Tablo.11Türkiye'nin İhracatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (milyon\$, % pay)	37
Tablo. 12. Atatürk Dönemi İthalat ve İhracat Verileri (Milyon TL.)	42
Tablo.13. Dış Ticaret Verileri: 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	43
Tablo.14. Dış Ticaret Verileri: Planlı Döneme Geçişte Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	44
Tablo.15. 1980-2002 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	46
Tablo.16. Dış Ticaret Verileri: 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	48
Tablo.17. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC) Göre Türkiye'nin İthalatı	51
Tablo.18. Ekonomik faaliyetlere (ISIC,) göre seçilmiş illerin ithalatı (1000 ABD Doları)	54
Tablo.19. Türkiye'nin İthalatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (milyon\$, % pay)	56
Tablo.20. Seçilmiş İller Bazında İhracat’ın ADF Birim Kök Test Analizi	59
Tablo.21. Seçilmiş İller Bazında İthalat’ın ADF Birim Kök Test Analizi	60
Tablo.22. Seçilmiş İller Bazında LNM’nin LNX’ e Granger Nedensellik Testi	60
Tablo.23. Seçilmiş İller Bazında LNX’in LNM’ ye Granger Nedensellik Testi	61
Tablo.24. Adana İli’nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	61
Tablo.25. Ankara İli’nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	63
Tablo.26. Bursa İli’nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	64

Tablo.27. Denizli İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	65
Tablo.28. Gaziantep İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	67
Tablo.29. İstanbul İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	68
Tablo.30. İzmir İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	69
Tablo.31. Kayseri İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	71
Tablo.32. Kocaeli İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	72
Tablo.33. Konya İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli	73

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No:
Şekil.1. Türkiye'de 2002-2013 Ödemeler Bilançosu Kalemleri	6
Şekil.2. Türkiye'de 2002-2013 Döneminde Rezerv Varlık Kalemleri	9
Şekil.3. Türkiye'de 2002-2013 Dönemi Cari İşlemler Alt Kalemleri	11
Şekil.4. Türkiye'de 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Dengesi Kalemleri	13
Şekil.5. Türkiye'de 2002-2013 Döneminde Sermaye ve Finans Hesabı	16
Şekil.6. Türkiye'de 2002-2013 Döneminde Net Hata ve Noksan Hesabı Kalemi	18
Şekil.7. 2002-2013 Dönemleri Arasında Adana İlinin İhracat ve İthalat Trendi	62
Şekil.8. 2002-2013 Dönemleri Arasında Ankara İlinin İhracat ve İthalat Trendi	64
Şekil.9. 2002-2013 Dönemleri Arasında Bursa İlinin İhracat ve İthalat Trendi	65
Şekil.10. 2002-2013 Dönemleri Arasında Denizli İlinin İhracat ve İthalat Trendi	66
Şekil.11. 2002-2013 Dönemleri Arasında Gaziantep İlinin İhracat ve İthalat Trendi	68
Şekil.12. 2002-2013 Dönemleri Arasında İstanbul İlinin İhracat ve İthalat Trendi	69
Şekil.13. 2002-2013 Dönemleri Arasında İzmir İlinin İhracat ve İthalat Trendi	70
Şekil.14. 2002-2013 Dönemleri Arasında Kayseri İlinin İhracat ve İthalat Trendi	72
Şekil.15. 2002-2013 Dönemleri Arasında Kocaeli İlinin İhracat ve İthalat Trendi	73
Şekil.16. 2002-2013 Dönemleri Arasında Konya İlinin İhracat ve İthalat Trendi	74

1.GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünya ekonomik düzeninde, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması genelde ihracatta göstereceği performans artışına bağlı olduğu görülmektedir. Bunun için ise, ülkelerin dış ticarete çok önem verdiği görülmektedirler. Uluslararası piyasalarda yoğun bir rekabetin yaşandığı günümüzde birçok ülkenin ihracatın gelişmesine katkıda bulunacak stratejiler belirlediği ve çeşitli strateji önlemleri aldığı görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, uzun yıllardan beridir dışa açık büyüme modelini uygulamaya çalışmaktadır. Dışa açık büyüme modeli ve küreselleşmenin gereği olarak ihracatın önemi ise gün geçtikçe artmaktadır.

Türkiye ekonomisinin, 1980 yılları öncesinde dışa kapalı ekonomilerin tüm özelliklerini gösterdiği, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini, ithal ikameci sanayileşme strateji politikaları oluşturmuştur. 1960 yılından itibaren ithal ikameci ekonomik gelişme stratejilerini daha da yoğun bir şekilde uygulamıştır. Uygulanan kur politikası sonucunda yurtiçi fiyatlarının, yurt dışı fiyatlarının artışının üzerinde seyrettiği görülmüştür. Bununla birlikte miktar kısıtlamaları ve ithalat yasakları gibi strateji politikaları ihracatı da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 1970'li yıllarda ise, uluslararası piyasalarda meydana gelen arz şokları nedeniyle, ihracatının önemli bir kısmı ithalata bağlı olan Türkiye ve benzeri ülkelerin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. 1980 yılına gelindiğinde mevcut döviz darboğazının aşılabilmesi için Türkiye ekonomisinde köklü değişikliklere gidilmiştir.

Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile beraber ithal ikameci strateji politikası terk edilerek, ihracata yönelik sanayileşme politikası uygulanmaya konulmuştur. Böylelikle dış ticaret daha serbest hale getirilmiştir. 1980-1989 dönemleri arasına baktığımızda dış ticaretin önündeki doğrudan ve dolaylı engellerin kaldırılmasına yönelik uygulanan stratejilere, 1989 yılında uygulanan finansal serbestleşmeye yönelik ekonomi politikaları da eşlik etmeye başlamıştır. 1980'li yılların akabinde ise, Türkiye ekonomisinde, dışa açık sanayileşme strateji politikaları izlenmeye başlamıştır. Türkiye ekonomisi, 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa stratejisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. 1980 sonrası dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasa şartlarının yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli inisiyatifler atılmıştır.

1989 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinde uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye ekonomisinde, kısa vadeli sermaye girişiyle desteklenen tüketime dayanan bir büyüme sağlanırken, kamu kesimi finansman dengesindeki bozulma, büyümenin sürdürülebilir olmasını güçleştirmiştir. 1996'da Gümrük Birliği'ne üye olunması ile Türkiye'nin dış ticaretinin küresel boyuta taşındığı görülmektedir. Son yıllarda ise ekonomideki başlıca sorunlar, artan iç ve dış borçlar, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek oranlara ulaşması, aşırı değerlenen Türk Lirası, imalat sanayindeki yatırım eksikliği olarak ifade edilmiştir.

Bir ülkenin ihraç malı içerisinde ithal malı oranının yüksek olması o ülkenin ara malı, yatırım malı ve teknoloji ve beşeri sermayeden yoksun olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim bir ülkenin ara malı, ham madde, beşeri sermaye ithal ederek ihracatını arttırması ve ekonomik büyüme gerçekleştirmesi ilgili ülkenin ithalata dayalı bir ekonomik büyüme süreci içerisinde olduğunu gösterir. Böyle bir büyüme sürecinde bulunan ülkelerde ihracatı arttırmak ve ekonomik büyüme elde etmek için ithalata da ihtiyaç vardır. Bunun için ithalat ve ihracat işlemleri birbirleriyle ilişkili olabilir. Aynı zamanda, makro ekonomi teorisine göre diğer değişkenler sabit kalmak koşuluyla ithalat, reel döviz kuru ve ulusal gelirden etkilenirken ihracat ise yabancı ülke gelirleri ve reel döviz kurundan etkilenmektedir. Yabancı ülke gelirlerinde meydana gelen azalma bu ülkelerin ithalatı ve bu ithalata bağlı olarak bu ülkelerin ihracatçısı konumundaki ülkelerin ihracatı azaltmaktadır. Yabancı ülkelerin ihracatçısı konumundaki ülkelerin ihracatında meydana gelen daralma bu ülkelerin gelir düzeyini de azaltmaktadır. İthalat, ulusal gelir düzeyine bağlı olduğundan dolayı gelir düzeyindeki azalma ithalatı olumsuz etkilemektedir. Böylelikle ithalat ile ihracat arasındaki bağımlılık farklı nedenlere dayalı olabilmektedir.

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı bir ekonomik büyüme süreci yaşandığı görülmektedir. Fakat bir yandan 2000 yılı sonrasında Türkiye'nin ihracata dayalı bir büyüme sürecine girmesi diğer taraftan Türkiye'nin ithalatında da önemli artış görülmesi, Türkiye'de ihracat ve ithalatın birbirine bağımlı olup olmadığını ve bir bağımlılık varsa bu bağımlılığın nedenlerini ortaya koyma ihtiyacını meydana getirmiştir. Buna ek olarak, literatürde Türkiye'nin ihracat ve ithalatının birbirine bağımlı olup olmadığını inceleyen çalışmalarda daha çok standart birim kök, granger nedensellik testi ve regresyon testlerinin yapılması, Türkiye'de 2000-2001 ve son olarak 2008 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin neden olduğu yapısal değişimleri de dikkate alan bir ampirik uygulama yapmamızda önemli rol oynamıştır.

Çalışmada Türkiye'nin Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri Kocaeli ve Konya ile gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat işlemlerinin birbiriyle ilişkili olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu illerin tercih edilme nedeni, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yeri olmalarından kaynaklanmaktadır. Çalışmaya konu olan bu illerin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yeri vardır. Dış ticaret hacmi bakımından birçok dönemde Türkiye'nin dış ticaret yaptığı iller sıralamasında ilk 10 il çalışmaya konu olan bu illerdir. Bu iller genellikle Türkiye'nin hem ihracat hacmi hem de ithalat hacmi bakımından dış ticaret yaptığı iller sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ayrıca, yeteri kadar yapılan ampirik çalışma olmamasına rağmen Türkiye'de ithalat ile ihracat arasında ilişki olup olmadığını analiz eden bu tür çalışmalarda toplam ithalat ve ihracat tutarları dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Bu yüzden, çalışmada Türkiye'nin ihracat ve ithalat işlemlerinin birbirine bağımlı olup olmadığını analiz etmek için Türkiye'nin dış ticaret hacminde önemli yeri olan bu 10 il seçilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri Kocaeli ve Konya ile gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat işlemlerinin birbirine bağımlı olup

olmadığını yapısal değişimleri de dikkate alarak analiz etmektir. Çalışma konusuyla ilgili yapılmış ampirik çalışmalar olmasına rağmen bu çalışmalarda literatür kısmında da belirtildiği gibi yapısal değişimleri dikkate alan yöntemler kullanılmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma literatürdeki bu eksikliği gidermektedir. Çalışma, şu şekilde düzenlenmiştir:

Birinci bölüm Türkiye'deki ihracatın analizi ile alakalı süreçten oluşmaktadır. Çalışma konusuyla ilgili olarak yapılan detaylı çalışmalar bu bölümü oluşturmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye'deki ithalatın analizi ile alakalı süreçten oluşmaktadır. Çalışma konusuyla ilgili olarak yapılan detaylı çalışmalar bu bölümü oluşturmaktadır Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan değişkenler ve bu değişkenlere ait veriler yer almaktadır. Ayrıca, çalışmada kullanılan yöntemler bu bölümde açıklanmakta ve ampirik bulgular yer almaktadır. Çalışmada kullanılan ekonometri yöntemlerinin sonuçları bu bölümde açıklanmıştır. Son olarak ise, sonuç kısmından oluşmaktadır.

1.BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.ÖDEMELER BİLANÇOSU KAVRAMI

Ödemeler bilançosu kavramı tanım olarak, ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların, yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tuttukları kayıtları şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 56).

Bilançoda olduğu gibi, ödemeler dengesinde de, varlıklar ile yükümlülükler birbirine eşittir. Ödemeler dengesinin olağan bir kurumun bilançosundan farkı ödemeler dengesine giren rakamların belli bir zaman diliminde gerçekleşen "akım"ları göstermesidir. Normal bir bilanço ise kar/zarar kalemi hariç stok verileri gösteren bir tablodur (Eğilmez ve Kumcu, 2004:241).

Ödemeler bilançosu kavramı, belirli bir müddet için bir ekonomiyle dünyanın geri kalan kısmı arasındaki mal, hizmet ve gelir ile ilgili işlemleri, mülkiyet değişikliklerini ve bu ekonominin elinde bulunan altın, özel çekme hakları ve dünyanın diğer kısımlarına yönelik hak ve yükümlülüklerdeki diğer değişkenleri ve karşılıksız transferleri gösterir. Muhasebe açısından ise, yukarıda sözü edilen işlem ve değişikliklerle ilgili olarak yapılan kayıtlardan birbirini karşılıklı olarak dengelemeyenler için gereken karşılık kayıtlarının yer aldığı istatistiksel bir rapor olarak tanımlanabilir (Tuğral, 2007).

Dış ödemeler bilançosundaki bir açık yâda fazla ülke ekonomisi üzerinde epeyce geniş kapsamlı etkiler doğurur. Örneğin ülkedeki ulusal gelir ve çalışma düzeyi, kalkınma hızı, döviz kurları, enflasyon oranı, ücret artışları, gelir dağılımı ve dış borçlar gibi birçok temel ekonomik değişkenler dış ödemeler dengesiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Dolayısıyla, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir yolda olup olmadığının belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin zamanında alınması ve politika düzenlemelerinin yapılması için, ödemeler bilançosu istatistiklerinin sürekli olarak izlenmesi gerekmektedir (Seyidoğlu,2003:395).

Dış ticarete ilişkin bir amaç olan ödemeler dengesi, dış ödemler bilançosunun eşitliğine dayanır. Ödemler dengesi, çoğu kez, dış ticaret dengesi veya dengeli ödemeler bilançosu olarak da adlandırılabilir. Ödemeler bilançosu, genellikle bir yıl şeklindeki belli bir zaman döneminde, iç ve dış ekonomik birimler arasındaki ekonomik akımların istatistikî durumunu gösteren bir bilanço türüdür. Görülebilen ticaret, mallarının ithalat ve ihracatını ifade eder. Görülemeyen ticaret ise hizmetlerin ithalat ve ihracatını ifade eder. Bu iki kavram birlikte ticaret dengesini veya mal ve hizmetlerin net ihracatını meydana getirmektedir. Bununla birlikte, ticaret dengesi, ödemeler dengesi ile ilgili cari hesapla aynı değildir. Ülkeler arasındaki transfer ödemelerini ve bir ülkenin vatandaşları başka bir ülkede gelir-kazanç sağlayan ekonomik varlıklara sahip olduklarında ortaya çıkan menkul gelirinin net akışı hesaba katılmalıdır (Serin, 2005).

Ödemeler dengesi var olan piyasa şartlarında, bireyler, firmalar ve hükümetin üstlenmeyi arzu ettiği işlemleri gerçekleştirdiklerinde bir ülkeye yönelen net para akışını ifade etmektedir. Net para akışı olduğunda, ödemeler dengesi fazlası veya açığı meydana gelmektedir. Ödemeler dengesi, bireylerin gerçekleştirmeyi arzu ettiği ithalat ve ihracat ile yabancı ekonomik varlıkları alma ve satma

işlemlerini dikkate almaktadır. Ayrıca hükümetlerin dış yardım, askeri harcama v.s. şeklinde, hükümetlerin gerçekleştirmeyi arzu ettiği işlemlerin miktarı da ödemeler dengesinde dikkate alınmaktadır (Serin, 2005).

Ödemeler bilançosu ile ilgili olarak bazı tanımlar verilerek ve öne çıkan önemli özelliklerine de değinildikten sonra, ödemeler bilançosunu oluşturan sınıfların yapısı hakkında açıklamalarda bulunularak ve böylece ödemeler bilançosu hakkındaki temel bilgi ve kavramlar ortaya konmuş olacaktır. Bir ekonominin yurtdışı piyasalarla olan ekonomik ilişkileri, ödemeler dengesi diye anılan bir bilanço hesabı içinde tutulmaktadır. Ödemeler dengesi, bir ülkenin döviz kazandırıcı ve döviz harcıyıcı faaliyetlerini yıllık bazda sergilemektedir. Ödemeler bilançosu, bir yıl içinde, bir ülkenin yerleşikleri ile diğer ülkelerin yerleşikleri arasında meydana gelen uluslararası işlemleri gösteren bir kayıt sistemi olarak ifade edilmektedir (Ordu, 2008: 11).

1.2. TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER BİLANÇOSUNA KISA BİR BAKIŞ

Ödemeler bilançosu, bir ülkede yerleşik kişilerin, belirli bir dönem boyunca, yabancı ülkelere yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir tablo şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 401).

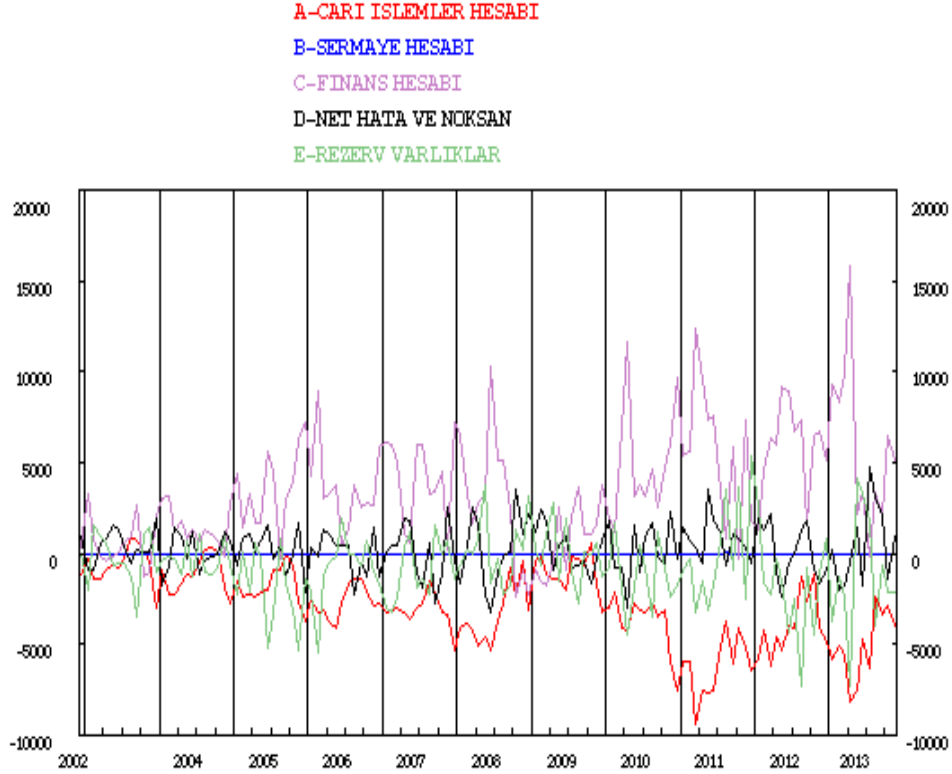
Bir ülkenin, diğer ülkeler ile devamlı ekonomik ilişki içinde bulunduğu dünyamızda bu ekonomik ilişkilerin belli bir sisteme göre kayıtlara geçirilmesi, muhasebeleştirilmesi ve bundan sonuçlar çıkarılması gerekmektedir. Bu nedenle, ülkelerin ödemeler bilançoları sağlıklı şekilde tutulmalıdır. Ödemeler bilançosu kavramı, 1720 yılından bu yana bilinmektedir. Birçok önemli isimlerden bazıları, (David Huma (1752), Adam Smith (1776), David Ricardo (1812), J. Stuart Mill (1849), W. F. Taussing (1927)) konuyu ortaya atıp geliştirmişlerdir. Gottfried Haberler (1933), Jacop Viner (1937) ve W. A. Meade (1951) ise, bilanço kavramını günümüz şartlarına uygun bir duruma getirmişlerdir (Karluk, 1991:400).

Ödemeler bilançosu, mal ve hizmet ticareti ile finansal işlemleri içerir. Mal hareketleri; ihracat ve ithalat dengesiyle ilgiliyken, finansal işlemler; ilgili ülke ve diğer ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin yön ve şekliyle ilgilidir. Ödemeler bilançosu, reel göstergeler kadar, parasal göstergelerden de etkilenmektedir. Döviz kuru, ödemeler bilançosunun değişmesine şekil ve yön veren en önemli faktördür. Ayrıca fiyat düzeyi ve faiz oranı değişimleri de doğrudan ve dolaylı olarak döviz kurunu ve ödemeler bilançosunu etkileyebilmektedir (Erken, 2002).

Ödemeler dengesi bilançosu temel olarak dört ana hesaptan meydana gelmektedir. Bunlar: Cari işlemler hesabı, sermaye hareketleri hesabı, net hata ve noksan hesabı ve uluslararası rezerv hesabı hareketleridir. Aylık olarak açıklanan ödemeler dengesi bilançosunda açıklanan kalemlerden gerçekleşen değerlerden en fazla merak edilen ve irdelenen kalem cari işlemler dengesi hesabı ve bu kalemin alt başlıklarından biri olan dış ticaret dengesi hesabıdır. Bu kalemlerin diğerlerine göre önem düzeyinin fazla olmasının temel nedeni ise; ödemeler bilançosunun büyük ağırlığının bu kalemlerde olması durumudur. Ayrıca tabloda görülen uluslararası rezerv hareketleri kalemi Merkez Bankası

tarafından sermaye hesabı ve finans hesabı (sermaye hareketleri) altında yer almakta olup ayrıca bir bilanço

ana kalemi başlığı olarak gösterilmemektedir (Karluk, 1991:408).

Şekil.1.Türkiye'de 2002-2013 Ödemeler Bilançosu Kalemleri

Kaynak: TCMB.

Şekil.1.'de görüldüğü gibi Türkiye'de cari işlemler hesabında sürekli '0'(sıfır) altında seyir ettiği görülmekte ve 2008 Küresel kriz, 2010 Avrupa Borç Krizi dönemlerinde cari işlemler açığının daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer hesaplara baktığımızda finans hesabında sürekli pozitif bir hareketlenme olduğu, net hata ve noksan hesabında 0 etrafında bir hareketlilik gösterdiği ve sermaye hesabının ise düz bir düz doğru şeklinde hareket ettiği görülmektedir.

Cari işlemler hesabı içinde; dış ticaret dengesi hesabı (ihracat-ithalat), turizm, taşımacılık, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri, faiz ödemeleri ve kar transferleri yer almaktadır. Ülkenin tüm döviz gelirleri ve tüm döviz giderleri, cari işlemler hesabına kaydedilir. Gelirler giderlerden büyükse, cari fazla, küçükse, cari açık meydana gelmektedir. Dış dünya ile ilişkilerde cari denge son derece önemli bir göstergedir (Akat, 2004).

Türkiye Ekonomisi'nde cari işlemler hesabı genellikle açık vermektedir. Bu hesabın alt kalemlerine bakıldığında, bunun en önemli sebebinin, mal ticareti kısmındaki açık olduğu görülmektedir. Türkiye'nin genellikle ithalatı, ihracatından fazla olduğu için, mal ticareti hesabı açık vermektedir. Turizm, taşımacılık vb.den oluşan hizmet ticareti kısmı ise sürekli fazla vermektedir.

Bunu sağlayan, Türkiye'nin turizm gelirlerinin, turizm giderlerinden fazla olması durumudur. Benzer Şekilde ülkenin karşılıksız transferler hesabı da fazla vermektedir. Çünkü yurt dışından iŐŐi gelirleri bu hesaba kaydedilmektedir. Hizmetler ve karşılıksız transferler kısmındaki fazlalıklar sayesinde, cari işlemler açığı bir miktar azalmaktadır (Ger, 2011).

1.2.1. Türkiye'nin Son Yıllar İtibarıyla demeler Dengesi Gelişimi

Türkiye'de cari işlemler açığı, 2013 yılı üçüncü çeyreğinde artış göstermiştir. Altın ithalatının tarihsel ortalamalarının üstünde seyretmeye devam etmesi, cari açıktaki artışın temel nedenini oluŐurmaktadır. Nitekim altın hariç bakıldığında, cari açık üçüncü çeyrekte de daralma eğilimine geçmiştir. İç talep unsurlarının ılımlı bir seyir izlemesi nedeniyle ithalat artışının düşük oranda gerçekleşmesi, ihracatın ise Avrupa Birliği kaynaklı talepteki canlanma nedeniyle artış eğilimi göstermesi, altın hariç dış ticaret açığının iyileŐmesine neden olmuştur. Türk lirasının değerinin, özellikle gelişmekte olan ülkelere kıyasla, rekabetçi seviyelere gerilemesi altın hariç dış ticaret açığındaki daralmayı destekleyen diğer bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Turizm gelirlerindeki artış eğilimi, Türkiye İstatistik Kurumu'nun geriye yönelik yaptığı düzeltme nedeniyle gerilemiştir. Buna rağmen hizmet gelirleri, 2012 yılının aynı dönemine göre yüzde 9,5 büyüyerek cari işlemler dengesine verdiği olumlu katkıyı devam ettirmiŐtir (TCMB,2013:3).

Altın hariç tutulduğunda, ihracat 2013 yılının üçüncü çeyreğinde artış eğiliminde olmuştur. AB lkelerinde krizin etkilerinin hafiflemesi ile birlikte iç talebin toparlanma eğilimi göstermesi, rekabetçi seyreden kur düzeyi ve yurt içi otomotiv sektöründe ihracata yönelik üretilen yeni modellerin devreye alınması, bu dönemde ihracat artışına katkı yapan temel faktörler olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, demeler dengesi tanımlı ihracat kalemi içinde yer alan bavul ticareti gelirleri artış eğilimini bu dönemde de korumuştur (TCMB,2013:3).

İthalat harcamalarında 2012 yılı son çeyreğinde başlayan sınırlı artış eğiliminin yılın üçüncü çeyreğinde de devam ettiği gözlenmektedir. Bu dönemde, iç talep unsurlarının ılımlı bir toparlanma göstermiş olması ve enerji fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle enerji ithalatının gerilemesi ithalat artış hızını sınırlayan temel faktörlerdir. Öte yandan, yılın ikinci çeyreğinde, fiyatının hızlı bir Şekilde gerilemesine paralel olarak yüksek seviyelerde artan altın ithalatı, bu çeyrekte gerileyerek tarihsel ortalamalarına dönme eğilimi göstermiştir (TCMB,2013:4).

Cari işlemler dengesinin dış ticarettten sonra en önemli belirleyicisi olan hizmetler kalemi, yılın üçüncü çeyreğinde cari dengeye yaptığı olumlu katkıyı devam ettirmiŐtir. TÜİK tarafından Suriye'deki dört sınır kapısından ülkemize giriş yapanların "turist" statüsünden çıkarılması ve bu nedenle turizm istatistiklerinde gerçekleştirilen güncelleme, turizm gelirlerindeki artış hızını sınırlasa da turizm, hizmetler kaleminin temel belirleyicisi olmayı sürdürmüŐtür. Benzer Şekilde, turizm sektörüne bağlı hareket eden diğer taşımacılık gelirlerinin hızlı artış eğilimini sürdürmesi, hizmetler kalemi içinde cari açığa olumlu katkı yapan diğer önemli faktör olmuştur (TCMB,2013:4).

1.2.2. Türkiye’de Cari İşlemler Dengesinin Finansmanı

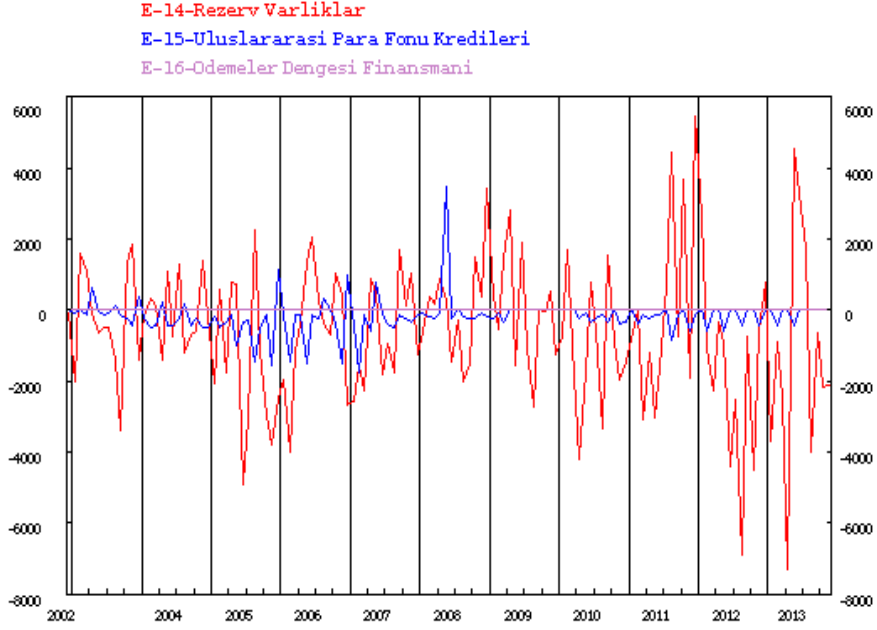
Türkiye’de 2013 Mayıs ayı içinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Merkez Bankası (Federal Reserve Bank - Fed)'nin küresel kriz sonrası izlemeye başladığı genişlemeci para politikasını yakın zamanda değiştireceği yönünde beklentilerin ortaya çıkması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerden sermaye çıkışı başlamıştır. FED'in miktarsal genişleme politikasından ne zaman çıkacağı yönündeki belirsizliklerin devam etmesi, küresel düzeyde finansal varlıkların yeniden fiyatlanması sürecinin üçüncü çeyrekte de devam etmesine neden olmuştur. İlave olarak ABD'de borç tavanının çözümüne ilişkin sorunlar gelişmekte olan ülkelere yönelik portföy girişlerindeki azalma eğilimini destekleyen diğer bir unsur olmuştur (TCMB,2013:5).

Ödemeler dengesi finans hesaplarına ana başlıklar itibarıyla bakıldığında, 2013 yılı üçüncü çeyreğinde doğrudan yatırımların payı tarihsel ortalamalarına göre düşük düzeyde seyretmeye devam ederken, portföy tarafından önceki çeyrekte başlayan gerileme eğilimi hızlanmıştır. Diğer yatırım girişlerinde ise, gerek bankacılık gerek diğer sektörün borç çevirme oranları bir miktar azalmasına rağmen, 100 düzeyinin üstündeki seviyelerini koruduğu görülmüştür. Öte yandan, yükümlülük ayağında yer alan mevduatlardaki çıkış diğer yatırımların ikinci çeyreğe göre gerilemesindeki temel faktör olmuştur (TCMB,2013:5).

Finansman unsurların kalitesi yönünden bakıldığında, yılın üçüncü çeyreğinde bankacılık ve diğer sektörlerin borç çevirme oranlarında bir önceki çeyreğe göre bir miktar gerileme görülürken, portföyün vade yapısı ve rezerv yeterlilik oranlarında geçmiş dönemlere kıyasla olumlu görünüm gözlenmiştir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelere yönelen uluslararası sermaye akımları içinde Türkiye'nin aldığı pay geçmiş döneme ve bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla gerileme kaydetmiştir (TCMB,2013:5).

1.3.ÖDEMELER DENGESİNİN YAPISI

Ödemeler dengesi dar anlamda, genellikle belli bir dönem içinde ele alınan ülkedeki yerleşiklerle, dış dünyadaki yerleşikler arasında yapılan her türlü ödemelerin kaydedildiği tablo olarak ifade edilmektedir. Ödemeler dengesinin geniş anlamda ve IMF'nin tanımına göre baktığımızda ise; belirli bir dönem içinde ele alınan ülkedeki yerleşiklerle, dış dünyadaki yerleşikler arasında gerçekleşen ekonomik işlemlere bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişmelerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak kaydedildiği istatistikî belgeler olarak ifade edilmektedir (Karluk, 2003:439).

Şekil.2. Türkiye'de 2002-2013 Döneminde Rezerv Varlık Kalemleri

Kaynak: TCMB.

Şekil.2.'de görüldüğü gibi Türkiye'de 2002-2013 dönemleri arasında rezerv varlıklarında sürekli olarak bir hareketlenme olduğu yani sürekli iniş ve çıkış göstermiştir. Uluslararası para fonu kredilerinde ise 2008 yılında pozitif yönde ciddi bir yükselme gösterdiği ancak 2008 yılından sonra istikrarlı bir şekilde seyir ettiği görülmektedir.

Ödemeler dengesi - makro ekonomik hesaplar arasındaki kavramsal ilişkiyi açıkladıktan sonra, ödemeler dengesinin yapısının bu kavramsal çerçeveye uygun olarak son yıllarda nasıl bir görünüm taşıdığı bu bölümde sunulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde, kamuoyu tarafından kullanılan TCMB'nin yayınladığı ödemeler dengesindeki sınıflandırmaya göre değerlendirme yapılacaktır (Yükseler, 1998).

Tablo 1.Ödemeler Dengesi Bileşenleri

CARİ İŞLEMLER	
-	
a. Dış Ticaret	
i. İhracat	
ii. İthalat	
b. Diğer Mal ve Hizmetler	
i. Turizm	
ii. Kar Transferleri	
iii. Dış Borç Faizleri	
iv. Ulaştırma Hizmetleri	
v. Bankacılık, Sigortacılık	
vi. Lisans, Marka, Patent	
vii. Hükümet Hizmetleri	
c. Karşılıksız Transferler	
i. İşçi Gelirleri	
ii. Özel Kişilerin Yabancı Ülkelere Gönderdiği Hediyeler	
iii. Resmi Bağışlar, Yardımlar	
SERMAYE HAREKETLERİ	
I-	
a. Uzun Vadeli Sermaye	
i. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	
ii. Özel Portföy Yatırımları	
iii. Resmi Sermaye İşlemleri	
b. Kısa Vadeli Sermaye	
NET HATA VE NOKSAN (İSTATİSTİKİ FARKLAR)	
II-	
RESMİ REZERVLER	
V-	
i. Kısa Süreli Resmi Sermaye	
ii. Döviz	
iii. Altın	
iv. IMF ve SDR	

Kaynak: Tunalı, 2007, Türkiye Ödemeler Dengesinin Yapısal ve Parasal Sorunları, s.10.

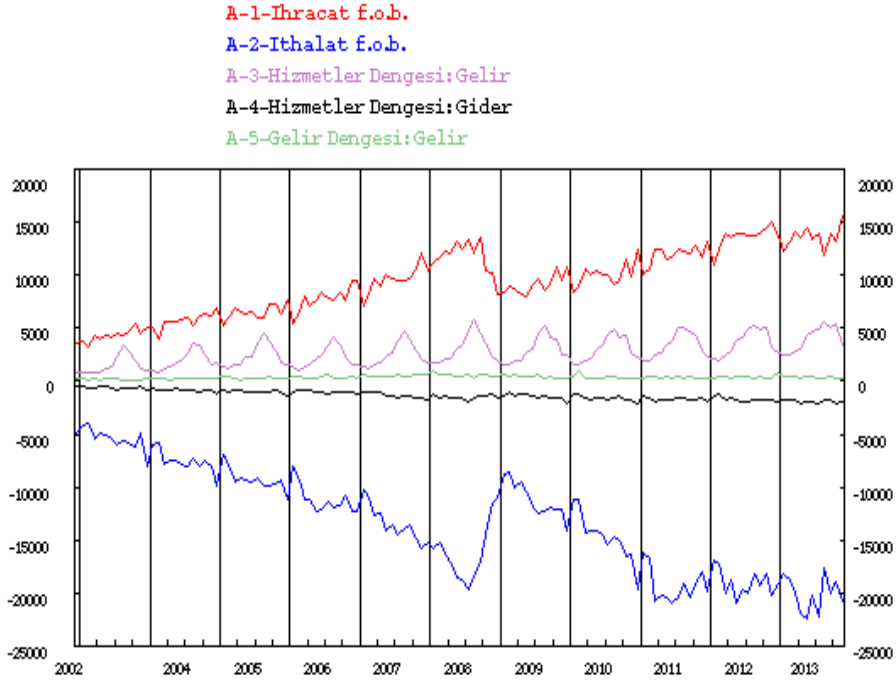
1.3.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı ödemeler dengesinin en önemli ana hesabıdır. Bu hesap mal ticareti, hizmet ticareti ve karşılıksız transferler (Tek Yanlı Transferler) alt hesaplarından oluşmaktadır. Ancak bu kapsam kabul edilmiş en geniş kapsamdır. Bazı ülkelerde karşılıksız transferlerin tamamı ya da bir kısmı bu hesaptan çıkarılmaktadır (Karlık, 2003:447-448)

Cari işlemler hesabının alt hesabı olan mal ticareti hesabında, ele alınan ülkedeki yerleşiklerle dış dünyadaki yerleşikler arasında gerçekleşen mal ihracatı ve mal ithalatı yer almaktadır. Cari işlemler hesabının bir diğer alt hesabı olan hizmet ticareti hesabı ise; belli başlı yedi kalemden oluşmaktadır. Bu hesaplar: 1-Dış Turizm, 2-İşçi Gelirleri, 3-Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelir Ve Giderleri, 4-Uluslar Arası Ulaştırma Hizmetleri Ve Transit Ticaret, 5-Uluslar Arası Bankacılık Ve Sigortacılık Hizmetleri, 6-Diğer Özel Hizmetler (Lisans Bedelleri, Kiralar, Komisyonlar) ve 7-Hükümet Hizmetleri'dir. Cari işlemler hesabının karşılıksız transferler hesabına kaydedilen işlemler

ise; bir ülkenin satın alma gücünün diğer ülkelere ticari amaçlar dışında karşılıksız olarak devredilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Karluk, 2003:449).

Örneğin; hükümetler ya da özel kişi ve kuruluşların hibe şeklindeki parasal yardımları, gıda ve ilaç gibi aynı yardımlar ve eğitim, sağlık, kültür gibi ticaret dışı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlara ödenen aidatlar karşılıksız transferler hesabına kaydedilmektedirler. Cari işlemler hesabında dikkati çeken önemli bir nokta üretim faktörlerinin gelir ve giderlerinin hizmet ticareti alt hesabında gösterilmesidir (Seyidoğlu, 2003:390).

Şekil.3. Türkiye'de 2002-2013 Dönemi Cari İşlemler Alt Kalemleri

Kaynak: TCMB.

Şekil.3.'de görüldüğü gibi, Türkiye'de 2002-2013 yılları arasında ihracat ve ithalatında birbirine paralel olarak artış gösterdiği görülmektedir.

Cari işlemler dengesi iki şekilde tanımlanabilmektedir: Bunlardan ilkinde cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosu kayıtlarından elde edildiği şekilde net mal ve hizmet ihracatı ile karşılıksız transferler dengesinin toplamından oluşmaktadır. Mal ticaretinden kaynaklanan net ihracata transit ticaret gelirleri, navlun, sigorta ve taşımacılık gibi ticaretin gerçekleşmesini temin edici çeşitli hizmet gelirleri de dâhil edilmektedir. Hizmetler dengesinde ise ülkenin turizm gelir ve harcamaları, yabancı yatırım gelirleri ve ülkenin dış borçluluk konumuna bağlı olarak dış borç faiz ödemeleri veya gelirleri dâhil edilmektedir. İkinci yöntem ise milli gelir hesapları kullanılarak ulaşılır. Cari işlemler dengesi, özel tasarrufların özel yatırımlardan farkı ve vergi gelirleri ile hükümet harcamaları arasındaki farklardan oluşmaktadır (TCMB, 2002).

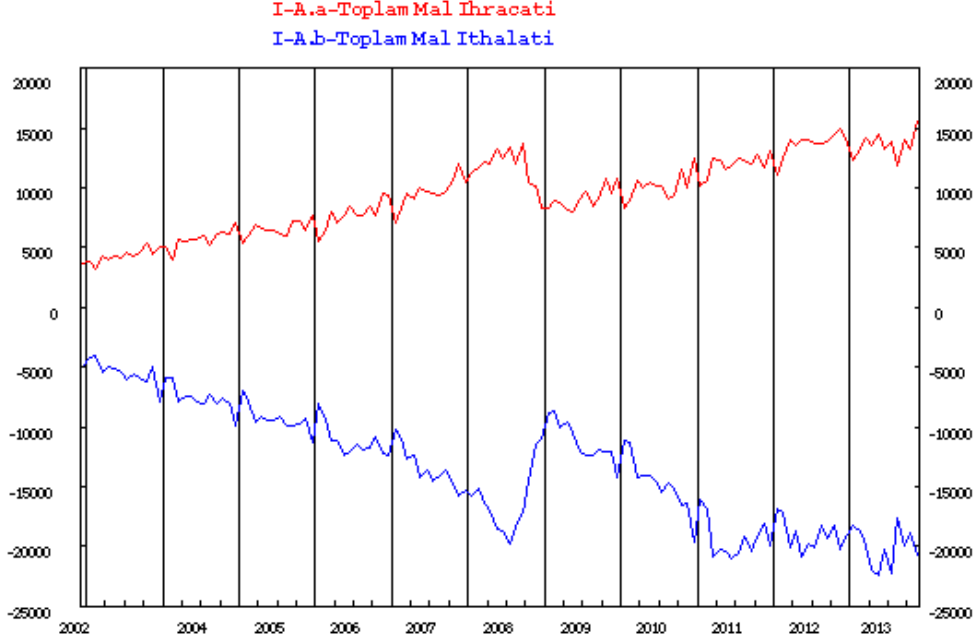
Mal ve hizmet ithalatı (M) ile mal ve hizmet ihracatı (X),net dış alem faktör gelirleri (NFI) ve net karşılıksız transfer gelirleri (NKTG) arasındaki fark, TCMB Ödemeler Dengesi Tablosundaki, cari işlemler dengesini vermektedir (Yükseler, 1998).

1.3.1.1. Dış Ticaret Dengesi

Dış Ticaret Dengesi yurtiçinde yerleşik kişiler ile yurtdışında yerleşik kişiler arasında gerçekleştirilen, gümrüklerden geçen mal ihracat ve ithalatını içermektedir. Dış ticaret verileri için TÜİK tarafından yayımlanan "Özel Ticaret" sistemine göre saptanan dış ticaret istatistikleri, uyarlama kalemi aracılığıyla, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan ayrıca temin edilen serbest bölge verileriyle "Genel Ticaret" sistemine dönüştürülmektedir. Malların gümrükten geçişleri sırasında kayıt altına alınması, kayıt zamanı açısından ödemeler dengesi istatistiklerinin mülkiyet değişimi ilkesiyle de uyumlu olmaktadır (TCMB, 2002).

Mal ihracı, bir ülkede üretilen malların diğer ülkelere satılmasıdır. Alacak kalanı veren bir hesap olup, artması ülke lehine sonuç yaratır. Diğer bir deyişle ihracat, yabancı ülke sakinleri üzerinde parasal bir alacak hakkı doğurduğu için bilançonun alacaklı yanına kaydedilir. İthalat ise, borç kalanı veren bir hesaptır. Artması, aleyhe sonuç verir. Mal ithalatı, yabancılar lehine bir alacak doğurduğundan bilançonun borçlu yanına kayıt edilir. Toplam mal ithalatı ile mal ihracı arasındaki farka dış ticaret bilançosu denir (Karluk, 1991: 412).

TÜİK tarafından ihracat verileri f.o.b. (sigorta ve navlun hariç mal bedeli), ithalat verileri ise c.i.f (sigorta ve navlun dâhil mal bedeli) bazda, parasal olmayan altın ticaretini de içermek üzere yayımlanmaktadır. İhracat ve ithalat rakamlarının içindeki altın verileri ve ihracat rakamlarının içindeki limanlarda sağlanan yakıt ve kumanya verileri, "Uyarlama: Diğer Mallar" kalemlerinde; c.i.f. olarak değerlendirilen ithalat rakamlarının içindeki navlun ve sigorta ise "Uyarlama: Navlun ve Sigorta" kaleminde gösterilerek düşülmektedir (Ordu, 2008: 15).

Şekil.4. Türkiye’de 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Dengesi Kalemleri

Kaynak: TCMB.

Şekli.4.’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin 2002-2013 dönemi arasındaki dış ticaretinde paralel bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Çünkü Türkiye’de bu dönemde toplam ihracatta bir artış olmasına karşın, toplam ithalatta da aynı şekilde bir artış kaydedtiği görülmektedir.

Böylece, altın verileri ile limanlarda sağlanan mallar verileri ayrı bir yerde gösterilmek üzere sırasıyla "Parasal Olmayan Altın" ve "Limanlarda Sağlanan Mallar" kalemlerine aktarılmakta; c.i.f. değerinde yayınlanan ithalat verileri ise f.o.b. değere dönüştürülerek sadece mal bedelini yansıtmaktadır. Ayrıca, geçici ithalat kapsamında "Finansal Kiralama" yoluyla yapılan ithalat bedelleri Finansal Hesaplar altında "Diğer Yatırımlar /Yükümlülükler / Krediler / Diğer Sektörler" kalemine kredi kullanımı olarak ilave edilmektedir (TCMB, 2002).

1.3.1.1.1.Mal ve Hizmet İhracatı

Mal ve hizmet ihracatı, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlere yerleşik olmayanların toplam talebini göstermektedir. Türk ekonomisinde mal ihracatı önemli bir paya sahiptir. Ancak, ekonominin dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, gümrük birliği ve turizm sektöründeki gelişmeler gibi unsurlar son yıllarda hizmet ihracatının ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Mal ve hizmet ihracatı genelde, dış talep, döviz kuru ve ihracat fiyatları gibi birçok değişimlerden etkilenmektedir (Yükseler, 1998).

Mal ticareti, yerleşik kişiler ile yabancılar arasında değiştirilen tüm taşınabilir malları kapsamakla birlikte incelenen malların değeri, piyasa fiyatı üzerinden belirlenmekte ve el değiştirildikleri dönemde kayıtları yapılmaktadır. İhracatçı ülkenin gümrük kapılarına kadar mallarla

ilgili sunulan hizmetler ihracat olarak, sınırın ötesinde yerine getirilen hizmetler ise navlun olarak sınıflandırılmaktadır (Ordu, 2008:17).

Cari işlemler hesabının, en önemli kalemlerden birisi olan ve ödemeler dengesinin genel gidişatını önemli derecede etkileyen ithalat ve ihracat, malların yerli ve yabancılar arasında el değiştirmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eğer Türkiye’de üretilen malların, ülke dışındaki yerleşikler tarafından alınması ihracat olarak değerlendirilirken, bizim ülke içinde bulunanların dış ülkelerin mallarını talep etmesi sonucu bunları almaları ithalat olarak değerlendirilmektedir (Ordu, 2008:17).

1.3.1.1.2. Mal ve Hizmet İthalatı

Mal ve hizmet ithalatı, bir ekonomide belirli bir üretim ve harcama seviyesini gerçekleştirmek için dış âlemden talep edilen mal ve hizmetlerin miktarını ifade etmektedir. Türkiye ekonomisinde mal ithalatı yaklaşık olarak % 90 payla mal ve hizmet ithalatının temel belirleyicisidir. Mal ithalatının yapısı ise ara malı ithalatı ağırlıklı olduğu malumdur. Son iki yılda, toplam ithalatın (altın hariç) %65'ini ara malları, %23'ünü yatırım malları ve yüzde 12'sini ise, tüketim malları ithalatı oluşturmaktadır (Yükseler, 1998).

Mal ve hizmet ithalatı, genelde yurtiçi talep, döviz kuru ve ithalattaki koruma oranlarındaki değişimlerden etkilenmektedir. Ancak, son yıllarda koruma oranlarındaki hızlı düşüş ve ithalatın ara ve yatırım malı ağırlıklı yapısı dikkate alındığında, yurtiçi talep ithalatın temel belirleyicisi olarak öne çıkmaktadır (Yükseler, 1998).

1.3.1.2. Hizmetler Dengesi

Görünmeyen ticaret olarak da adlandırılan hizmet ticareti, ülkenin hizmet alım ve satımını gösterir ve taşımacılık (navlun dahil), turizm, inşaat hizmetleri ile finansal hizmetler (bankacılık hizmetleri), diğer ticari hizmetleri, resmi hizmetler (diplomatlara yapılan her türlü ödemeler) ve diğer hizmetlerden (bilgi hizmetleri, patent ve lisans komisyonları) oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2003: s.540).

Cari işlemler hesabının bir diğer alt kalemi hizmet ithalatı ve ihracatıdır. Hizmetler hesabı gözle görülmeyen bir nitelik taşımaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri, dividant ve faiz ödemeleri günümüzde görünmez kalemlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Görülmeyen bir özellik gösteren bu işlemler, yurt içindeki yerleşiklerle, yurt dışında bulunan yerleşik ekonomik birimler arasında meydana gelen, ihracat ve ithalat dışındaki ekonomik işlemleri kapsadığını söylemek gerekmektedir (Ordu, 2008:18).

1.3.1.3. Yatırım Geliri Hesabı

Çalışanların ücretleri, doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen gelir ve ödenen tutarları içermektedir. Bu kalem doğrudan yatırımlar ile ilgili olarak hisse gelirleri, kar payları, sermayeye katılan kazançlar ile şirketler arası diğer yatırımlardan doğan gelir ve giderleri içermektedir (TCMB, 2009).

Dış ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından sağlanan gelirler, ülkeye geri döndüğünde bilançonun alacaklı tarafına kaydedilir. Dışarıya giden sermaye yatırımları,

kredi niteliğinde ise faiz, eğer yatırım geliri ise, kar payı sağlamaktadır. Bunun aksine ülkeden borç faiz ödemeleri ile kar transferleri de yapılmaktadır. Bütün bunlar, uluslararası sermaye yatırımı niteliğinde olmayan işlemleri ifade eder. Bu nitelikte olan işlemler, ödemeler bilançosunun sermaye hesabına kaydedilir. Ülkeye giren yabancı sermayeli şirketlerin yurt dışına transfer ettikleri karlar, uluslararası tahvillerin ve resmi dış borçların faiz ödemeleri borç kalanı veren bir hesap olduğu için, ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz etki yapar (Karluk, 1991:413).

1.3.2. Sermaye Hareketleri Hesabı

Sermaye hareketleri hesabı sadece ülkeye giren ve ülkeden çıkan sermaye tutarını gösterir. Ancak sermaye yatırımları ile elde edilen faiz ve kar payları bu hesap grubunda gösterilmez. Bu tür işlemler cari işlemlerde gösterilir. Sermaye işlemlerinin dönüşüm hızı çok yüksektir, yani sermaye kısa aralıklarla ülkeye girebilir veya ülkeyi terk edebilir. O nedenle her giren veya çıkan sermaye ödemeler bilançosunda ayrı ayrı gösterilmez ancak, bunların net bakiyesi tek bir kalem olarak gösterilmektedir (Seyidoğlu, 2003:393).

Cari işlemler dengesi açık veya fazlası, net hata -noksan ve rezerv değişmesinin olmaması durumunda, sermaye hareketleri dengesindeki sermaye giriş veya çıkışları ile karşılanmaktadır. 1989 yılı ikinci yarısında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin de etkisiyle gerek net hata-noksan gerek rezerv değişmelerinde yıllar itibariyle önemli dalgalanmalar gözlenmektedir. Bu durum, cari işlemler dengesi ile sermaye hareketleri dengesi arasındaki bağı zayıflamasına ve döviz kurlarının belirlenmesinde sermaye hareketlerinin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Sermaye hareketleri dengesi, genelde iç-dış faiz farkındaki değişmeler, beklenen enflasyon ve döviz kuru değişmeleri ile sermaye piyasalarının genel performansından etkilenmektedir (Yükseler, 1998).

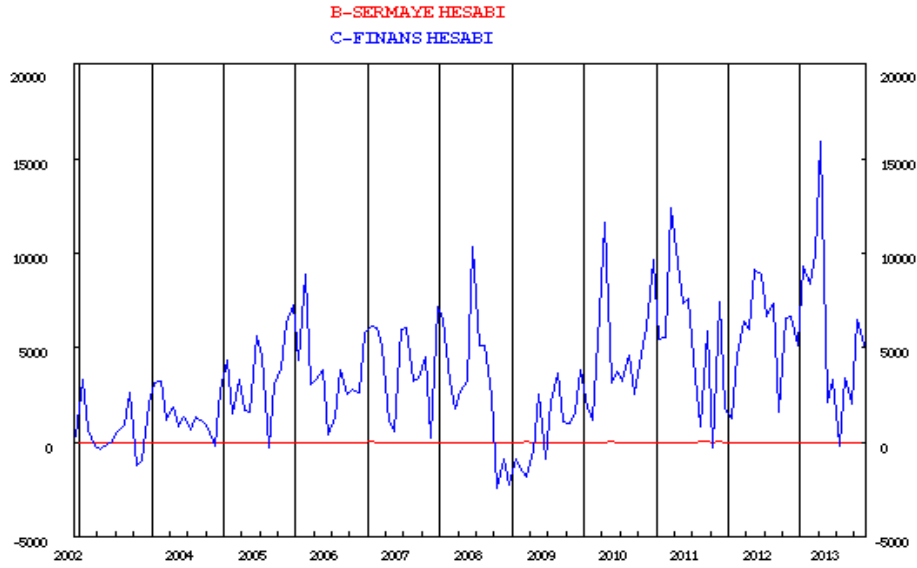
Sermaye hareketleri hesabı; uzun süreli sermaye ve kısa süreli sermaye olmak üzere iki gruba ayrılır.

1.3.2.1. Kısa Vadeli Sermaye Hesabı

Kısa vadeli sermaye hareketleri, vadesi bir yıldan daha az süreyi kapsayan sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Genellikle bu tür yatırımlar 30, 60 yâda 90 günlüktür. Kısa süreli sermaye araçları olarak; hazine bonoları, ticari bonolar, finansman bonoları, vadeli mevduatlar, mevduat sertifikaları, prefinansman kredileri, ihracat kredileri sayılabilir (Özdemir, 2010).

Kısa süreli sermaye hareketleri, ekonominin gelişim potansiyeline göre değil, genellikle finansal aktiflerdeki yüksek getiriden ve faiz-kur arbitrajından yararlanmak amacıyla gelmektedir. Bu nedenle bu tür sermaye hareketleri büyük ölçüde spekülatif ve sıcak para özelliği taşıyabilmektedir. Vade yapısının kısa olması nedeniyle de uzun dönemli ekonomik büyümeye katkıda bulunamamakta, geçici olarak ödemeler dengesi ve kamu açıklarını finanse etmekte olan bir hesap şeklindedir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin diğer sermaye hareketlerinden daha çabuk bir şekilde tersine dönebilir bir yapıya sahip olması da gelişmekte olan ülkeler için olumsuz bir özellik olarak ifade edilmektedir. Çünkü bu tür kısa süreli sermaye hareketlerini ülke içine getiren birimler istedikleri anda piyasadan çekebilmekte ve kazançları hangi ülkede daha fazla olacak ise, o ülkeye yöneltmektedirler.

Sermayelerini çektikleri ülkenin ödemeler bilançosunu olumsuzluklar ortaya çıkmakta, sermayelerini yönelttikleri ülkenin ödemeler bilançosunu ise olumlu olarak etkiledikleri de herkesçe bilinen bir gerçekliği ifade etmektedir (Ordu, 2008:21).

Şekil.5.Türkiye’de 2002-2013 Döneminde Sermaye ve Finans Hesabı

Kaynak: TCMB.

Şekil.5.’de görüldüğü gibi Türkiye’de 2002-2013 dönemleri arasında sermaye hesabında bir durağanlık söz konusu olduğu yani doğrusal bir doğru şeklinde hareket ettiği şekilde görülmektedir. Finans hesabının ise, genellikle pozitif bir şekilde hareket ettiği, ancak 2008 küresel kriz döneminde negatif bir hareketlilik gösterdiği daha sonraki dönemlerde ise tekrar pozitif hal aldığı görülebilmekteyiz.

Sermaye işlemlerinin uzun ve kısa süreli olarak gruplandırılması, aslında bunların paraya dönüştürülebilme özelliklerindedir. Kısa vadeli mali araçlar oldukça likit varlıklardır. Buna karşılık günümüzde sermaye piyasalarında yaşanan gelişmelerin sonucunda bazı uzun vadeli tahviller ve hisse senetleri de istenildiği anda kolayca nakde dönüştürülmektedir. Dolayısıyla belirli türdeki yatırım araçları için bu vade ayırımının büyük bir önemi yoktur (Seyidoğlu, 2003:394).

1.3.2.2. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri

Uzun vadeli sermaye hareketleri, vadesi bir yıl yâda daha uzun bir zaman dilimini kapsayan hareketler olarak ifade edilmektedir. Uluslararası yüksek kar oranı, faiz oranı farklarından yararlanma, ülkelerarasındaki ticareti sınırlandıran engelleri aşma veya yabancı hammadde kaynaklarına daha kolay ulaşma vs. nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Özdemir, 2010).

Vadesi bir yıl ve daha uzun bir zaman dilimini kapsayan sermaye hareketleri olup, ülkeler arası yüksek kar oranı, faiz oranı, farklılıklardan yararlanma, ülkeler arasındaki ticareti kapsayan engelleri aşma veya yabancı hammadde kaynaklarına ulaşma gibi nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Vadeleri genellikle bir yılın üzerinde olan bono ve tahvillerini yabancı ülke sakinlerine sattığımızda

bunun sonucu olarak hazinenin elde ettiği para ülkemize bir sermaye girişi olarak ifade edilir. Buna karşılık yabancı bir şirket ya da devletin ihraç ettiği borcu ülke sakinleri alıyorsa, bunlara ödenen para ülkemizden bir sermaye çıkışı olarak hesaplara kaydedilecektir (Ordu, 2008:22).

1.3.3. Resmi Sermaye Hareketleri

Resmi rezervler, gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan Uluslararası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası bu araçları, döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanmaktadır. Bunu belirtmek gerekir ki, merkez bankasının döviz piyasasına müdahaleleri ülkenin dış ekonomik ve mali ilişkilerindeki gelişmelerin ortaya çıkarmış olduğu bir sonuçtur (Seyidoğlu, 2003:60).

Uluslararası ticarete çeşitli ulusların iç fiyat düzeyleri, paraları arasındaki mübadele oranı yani döviz kurları vasıtasıyla birbirine bağlıdır. Bu nedenle, bir ülke döviz kurlarını değiştirmek suretiyle iç fiyat düzeyini yabancılara göre düşürüp yükseltebilir. Bu suretle, dış denge bakımından, sanki parasal ulusal gelir düzeyi değiştirilmiş gibi bir etki elde edilmiştir (Seyidoğlu, 2003:166).

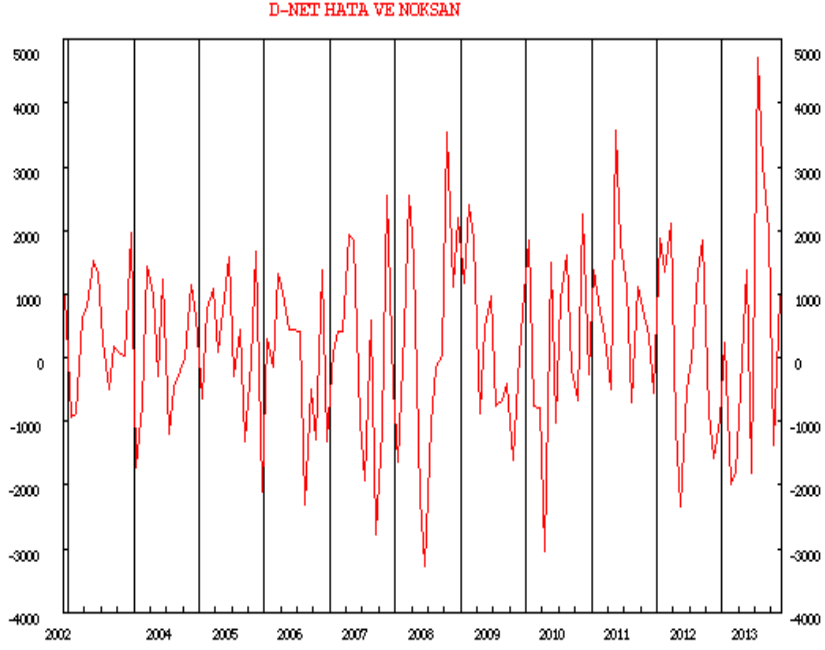
Resmi sermaye hareketleri; ileri ekonomilerin, az gelişmiş ekonomilere yaptıkları bağış ve kredi şeklindeki yardımlardır. Yardımlar bağış şeklinde olursa uluslararası bir transfer söz konusu iken, kredi şeklinde ise devletlerarası bir borçlanma söz konusu olmaktadır (Ordu, 2008:24).

Kredi ve bağış şeklindeki bu yardımların verilmesinde iktisadî, sosyal ve politik bir takım faktörler etkili olabilmektedir. Genellikle dış devletler, Dünya Bankası gibi mali kuruluşlar ya da Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi bölgesel kalkınma bankalarınınca gerçekleştirilen bu yardımlardan faydalanan ülkeler bu yardımlarla döviz ve tasarruf açıklarını kapatarak daha yüksek bir kalkınma hızına ulaşmaya çalışmaktadırlar (Seyidoğlu, 1999:121).

1.3.4. Net Hata ve Noksanlar Hesabı

Net hata ve noksanlar hesabı, bilançonun otonom işlemlerini oluşturan cari ve sermaye hesapları ile denkleştirici işlemi olan resmi rezervler hesabının net bakiyelerini birbirlerine eşitleyen "dengeleyici" bir kalemdir. Ödemeler bilançosu, çift kayıt sistemine göre tutulduğu için, bilançonun toplam alacak ve borçlarının mutlaka birbirlerine denk olması gerekir. Bu durum, ödemeler bilançosunun her zaman dengede olması sonucunu doğurmaktadır (Karluk, 1991:418).

Yukarıdaki net hat ve noksanları açıklarken belirttiğimiz gibi, ödemeler bilançosu çift yanlı muhasebe sistemi uygulanmasının doğal bir sonucu olarak daima eşittir. Ödemeler bilançosunun, muhasebe anlamında denk olmasına karşın, gerçekten denk olup olmadığını anlamak için, bilanço kalemleri iki gruba ayrılır. Cari işlemler ve sermaye hizmetlerinin bir kısmı otonom kalemler, rezerv hareketleri ise denkleştirici yani finanse edici kalemleri oluşturmaktadır. Otonom kalemlere otonom denilmesinin sebebi piyasanın işleyişi ile kendiliğinden ortaya çıkması durumudur. Denkleştirici kalemler ise, otonom kalemlerin açık veya fazlasını kapatmak amacıyla, altın ve döviz rezervleri ile SDR'den yapılacak olan ödemelerdir ki, bu işlemlere "dengeleyici işlemler" de denilmektedir (Dinler, 2001:528).

Şekil.6. Türkiye’de 2002-2013 Döneminde Net Hata ve Noksan Hesabı Kalemi

Kaynak: TCMB.

Şekil,6.’da Türkiye’nin 2002- 2013 dönemindeki net hata ve noksan hesabının sürekli olarak iniş ve çıkışlar halinde bir hareketlenme gösterdiği ve özellikle 2008 ile 2010 krizlerinin yaşandığı dönemlerde net hata ve noksan kaleminde hızlı bir iniş söz konusu olmuştur.

Ödemeler bilançosunda cari işlemler hesabı her zaman sermaye hesabı kalemine mutlak değer olarak eşit olması gerekmektedir. Ancak, uygulamada; bu teorik sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları oluşturmakta; sonuç olarak oluşan farklar Net hata ve noksan (NHN) kalemine "kalıntı" şeklinde yansımaktadır (TCMB, 2009).

2.İKİNCİ BÖLÜM

2.1. İHRACATIN TANIMI

İhracat başka bir değişle "dış satım" olarak da ifade edilip; bir malın yürürlükteki olan mevzuata uygun şekilde, ihracat belgesine sahip olan gerçek veya tüzel kişi tarafından yurt dışına fiilen satılması ve bedelinin yurda getirilmesi durumudur (Hatipoğlu, 1994: 3).

Günümüz de teknolojiye ve iletişimde meydana gelen gelişmelerin etkilediği olaylar ve süreçler küreselleşme ile açıklanabilmektedir. Mal ve hizmetlerin, hammaddenin ve özellikle bilginin hızlı bir şekilde artarak ulusal sınırları aşıp, uluslararası dolaşıma girmesi dünyadaki ekonomik ilişkileri de etkilemektedir (Erbay 1996: 3).

Küreselleşme süreci ile beraber ihracat, firmaların ekonomik olarak büyümesini sağlamış ve firmalar rekabette en önemli avantaj olarak ön plana çıkmıştır. Günümüz dünyasında ihracat, ülkelerin ekonomik zenginliği, işsizlik sorununun çözümü, ekonomik büyüme ve yüksek refah seviyelerine ulaşması için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Aygün 2010: 115). Bir malın, yürürlükteki ihracat ve gümrük mevzuatına uygun bir şekilde, Türkiye gümrük bölgesi dışına veya serbest bölgelere çıkış işlemi olarak değerlendirilmesidir. Yani, ihracat bir malın yurt dışına satılması olarak ifade edilmektedir (Gürsoy, 2011:9).

2.2. İHRACATIN ÖNEMİ

Günümüz de ihracat, bir ülkenin ekonomisi ve firma açısından büyük öneme sahip olduğu inkâr edilemez bir realitedir. İhracat, ülke ekonomisinin gelişmesinde ve refah seviyesinin yükselmesinde çok önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla bütün ülkeler ihracata büyük önem vermekte olup ve ihracat yapılarının gelişmesi için uluslararası stratejilerini buna göre belirlemektedirler. Küreselleşme süreci ile beraber ihracat, her tür ölçekteki firma için ürettiği ürünlerini dış pazarlara satma imkânı sunan bir olgu haline gelmiştir. Buna bağlı olarak ihracat, ülke ekonomisinin gelişmesinde de önemli bir faktör haline gelmiştir. Bununla birlikte, ekonomide ne kadar ihraç edilebilir ürün üretilirse, ihracatın yararları o kadar fazla görülmektedir (Yücel, 2006:5).

İhracat ve ithalat hacimlerinin potansiyel düzeylerinden sapma serileri arasındaki yakın ilişki, ihracatın ithalata bağımlılığı açısından önemli bir bulguya işaret etmektedir. Diğer yandan, ihracatın küresel ekonomik koşullara bağımlılığını vurgulayan diğer bir eğilim, küresel krizde, imalat sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının düşüş göstermesidir. İthalatta yavaşlamanın ve reel kurda düzeltmelerin meydana geldiği 2012 yılında, ihracatta imalat sanayi ürünlerinin payının artmaması bu durumun güncel bir göstergesidir. İhracatta pazar çeşitliliğinin artırılması amacıyla, son yıllarda Afrika ülkeleri, Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülke gruplarına yönelik olarak ticaretin geliştirilmesi amaçlı çalışmalar yürütülmektedir. Söz konusu pazar çeşitliliğinin artırılması politikası neticesinde, 2012 yılında AB-27 ülkelerine olan ihracatımızdaki düşüşün ivme kazanmasına rağmen, genel olarak ihracatta 2011 yılına göre artış gözlenmiştir. 2012 yılında özellikle Çin hariç gelişmekte

olan ülkelere ihracatta hızlı bir artış kaydedilmiştir. İhracattaki bu artış, ithalattaki düşüşü dengelemese de, milli gelir artışına olumlu katkıda bulunarak büyümeyi destekleyen temel bileşenlerden biri haline gelmiştir (TÜSİAD, 2013: 17).

Gelişmekte olan ülkelerde de, diğer bütün ülkelerde olduğu gibi ekonomik büyümenin araçları ve kaynakları geniş bir araştırmaya ve tartışmaya konu olmaktadır. Bunun için, bu ülkelerin önemli bir bölümü, ekonomide dışa bağımlılığın azaltılması ve yurtiçi sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme stratejisi olan ithal ikameci politikalarını uzun süre benimsemiş ve uygulamışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren uygulanan içe dönük büyüme yani ithal ikameci politikalar, ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bir ekonominin büyümesi için ihtiyaç duyulan döviz kaynağını sağlayamaması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzluklarla karşı karşıya kalması sonucu, ülkelerin ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesi gerektirdiği sonucunu ortaya koymuştur. Ekonomi literatüründeki en önemli ve en kapsamlı konulardan bir tanesi, "hızlı ve istikrarlı bir ekonomik kalkınma sürecinin nasıl gerçekleştirilebileceği" ile ilgilidir. Diğer bir değiş ile "ekonomik büyüme oranının nasıl arttırılabileceği" durumudur. Bu sorunun çözümünde en kalıcı yollardan birisi, ihracatı arttırmaktır (Yiğidim ve Köse, 1997: 71).

Gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler açısından ihracat, kalkınma sürecinde gereksinim duyulan yatırım ve ara malı ithalatını döviz darboğazına girmeden karşılamaya yardımcı olan bir işleve sahiptir. Diğer yandan ihracat, ileri ve geri bağlantıları ile ekonominin diğer sektörlerini uyarır, istihdamı arttırır ve uluslararası iş bölümüne uygun bir kaynak dağılımına fırsat vererek, ülke ve dünya refahının yükselmesine katkı sağlar. Günümüzde, gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları pay ihracatın dünya ülkelerinin kalkınmada ne kadar önemli bir role sahip olduğunu açıkça ifade etmektedir (www.ekodialog.com).

2.3. İHRACATIN TÜRLERİ

İhracatın çeşitlerini; serbest ihracat, kayda bağlı ihracat ve özelliği olan ihracat olmak üzere üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

2.3.1. Serbest İhracat

Yasa, kararname ya da uluslararası anlaşmalarla ihracı yasaklanmış veya belli bir merciinin iznine bağlı kalınmış ürünler grubunda ve İhracat Yönetmeliği ekindeki Kayda Bağlı Mallar listesinde yer almayan ürünlerin ihracı serbest ihracat kapsamında yer almaktadır. Bu tür ihracatta, ihracatçılar ihracatçı birliklerine onaylattıkları gümrük beyannameleri ile birlikte doğrudan ihracatın yapılacağı gümrük idaresine başvurabilmektedir. Bu şekilde gerekli resmi işlemleri yaparak ihracatı gerçekleştirirler. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle birçok ülke ihracat için gerekli işlemleri azaltarak ihracatı kolaylaştırma yoluna gitmektedirler (TOBB / KOSGEB, 2002: 301).

2.3.2. Kayda Bağlı İhracat

Kayda bağlı ihracatta, ihracatçılar, gümrük beyannamesi ile birlikte kayıt için ilgili ihracatçı birliklerine müracaat ederler. Birlikler onayladıkları gümrük beyannamelerine kayıt açıklamalarını yaparak, gümrük idarelerine bırakılmak üzere ihracatçıya verirler. İhracatçılar, birliklerce kayıt açıklaması düşölerek onaylanmış gümrük beyannamesi ile birlikte ihracatın yapılacağı gümrük idaresine müracaat ederler. Kayda bağlı ihracat listesinde yer alan mallar özelliği itibarı ile ya sadece ihracatçı ölkede bulunmaktadır veya dünyada kısıtlı olarak bulunan mal cinslerinden bir tanesidir (Melemen ve Arzova, 2000: 50).

2.3.3. Özelliği Olan İhracat

Uygulamada 8 çeşit özelliği olan ihracat vardır. Bunlar konsinye ihracat, kredili ihracat, bedelsiz ihracat, fuarlara katılım, ithal edilmiş malların ihracatı, transit, serbest bölgelere yapılan ihracat, kiralama yoluyla ihracat olarak sıralanabilir. İstisnaları dışında yapılan her ihracatın döviz getirme süresi 180 gündür. Özelliği olan ihracatlarda ise döviz getirme süresi 180 günü aşmakta ya da farklı bir sürede döviz yurda getirilmektedir. Aynı zamanda özelliği olan ihracatlarda normal ihracat prosedürleri dışına çıkmaktadır (Melemen ve Arzova, 2000: 50).

2.3.3.1.Konsinye İhracat

İhracata konu olan malın kesin satışının daha sonra yapılması koşulu ile dış alıcılara, komisyonculara, şube ve temsilciliklerine gönderilmesi şeklinde gerçekleşen ihracat şeklidir. Konsinye ihracat, talepleri ilgili ihracatçı birliklerine başvuru yapılır. Madde veya ölk politikası açısından Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca getirilebilecek düzenlemeler kapsamındaki mallarla ilgili konsinye ihracat talepleri DTM'nin görüşü alındıktan sonra sonuçlandırılmaktadır. Konsinye ihracata izin verilmesi halinde ihracatçı birliklerince gümrük beyannamesi üzerine konsinye ihracat açıklaması düşölerek onaylanır. Bu şekilde onaylanan gümrük beyannamelerinin 90 gün içinde gümrük idaresine tevdi edilmesi gerekmektedir. Konsinye olarak gönderilen malların fiili ihraç tarihinden itibaren 1 yıl içinde kesin satışın yapılması gerekmektedir (Bedestenci ve Canitez, 2004: 13).

2.3.3.2.Kredili İhracat

Kredili İhracat, iki yâda daha fazla taraflı kredi anlaşmaları dışında kalmak kaydıyla, ihraç bedelinin "Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı"nda öngörölen süreleri aşmayacak şekilde yurda getirilmesine olanak tanıyan ihracat biçimidir. Kredili ihracatta süreler, tüketim mallarında 2 yılı, yatırım mallarında ise, 5 yılı aşamaz. Kredili ihracat talepleri ile ilgili müracaatlar mal cinsi, ödeme planı ve ödeme süresini içeren satış sözleşmesinin aslı ve Türkçe tercümesi ile birlikte ihracatçı birliklerine yapılmaktadır (Melemen ve Arzova, 2000: 49).

2.3.3.3.Bedelsiz İhracat

Bedelsiz ihracat şeklinde yapılan ihracatın bedeli resmi olarak yurtiçine getirilmez veya getirilmek zorunda değildir veya nasıl getirildiği ispat edilmek zorunda olmayan ihracattır. Yabancı misyon mensuplarının, Türkiye'de çalışan yabancıların, yurtdışına hane nakli sureti ile gidecek Türk vatandaşlarının, daimi veya geçici görevle yurt dışına gönderilen kamu görevlilerinin, yabancı

turistlerin ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının beraberinde götürdükleri, gönderecekleri yada adlarına gönderilecek eşya veya taşıtlar bedelsiz olarak ihraç edilecek mallar kapsamında yer almaktadır. Bedelsiz ihracat talepleri "bedelsiz ihracat formu" doldurulmak suretiyle doğrudan gümrük idaresine yâda ilgili ihracatçı birliklerine yapılmaktadır (Melemen ve Arzova, 2000: 51).

2.3.3.4.Fuarlara Katılım

Türkiye'yi temsil etmek üzere katılınacak olan fuar ve sergileri düzenleyecek organizatör firmalar, "yeterlilik belgesi" alarak, başvuru formunu doldurup, bağlı buldukları odaya onaylatarak DTM'ye müracaat ederek fuarlara katılmaktadırlar. Fuarda sergilenen ürünler satılmışsa bedelini, satılmaması halinde kendisini 90 gün içerisinde ülkeye geri getirilmesi durumudur (Bedestenci ve Canitez, 2004: 17).

2.3.3.5.İthal Edilmiş Malların İhracatı

Yabancı menşeli ve vergileri ödenmiş olan mallar teşvikten ve Katma Değer Vergisi (KDV) iadesinden faydalanmamak suretiyle başka bir ülkeye ihraç edilebilen ihracat çeşididir.

2.3.3.6.Transit İhracat

Transit ticarete aracı banka izin verir. Transit ticareti yapabilmek için alış fiyatı ile satış fiyatı arasında lehte fark olmalıdır. Kambiyo açısından aradaki farkın yurt içine getirilmesi yeterlidir. Transit olarak bir ülkeden alınıp diğer ülkelere satılan mallardan fon veya vergi alınmamaktadır (Melemen ve Arzova, 2000: 52).

2.3.3.7.Serbest Bölgelere Yapılan İhracat

Serbest bölgelere yapılan ihracat, ihracat mevzuatı hükümlerine tabidir. Serbest bölgeler, kurulmuş olduğu ülkenin ulusal sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında bırakılan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin uygulanmadığı yâda kısmen uygulandığı ve ihracatın artırılması amacıyla ülkenin diğer kesimlerine kıyasla bazı sınaî ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı bölgeler olarak ifade edilmektedir (Öncü, 2002: 114).

2.3.3.8.Kiralama Yoluyla İhracat

Ticari kiralama yoluyla yapılan ihracatta malın belli bir süre için bedel karşılığında yurt dışına çıkarılması söz konusudur ve süresi 1 yıldır. Bu tür bir ihracata konu olan malın yurt dışında kesin satışına ilişkin talepler, ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracat izninin bitiş tarihinden önce başvurmak koşuluyla, satış anlaşmasına istinaden DTM İhracat Genel Müdürlüğü tarafından sonuçlandırılır. Ticari kiralama yoluyla yurt dışına gönderilen malın kira bedelinin, izin süresinin sona ermesinden itibaren 30 gün içerisinde yurda getirilmesi gerekmektedir. Bu şekildeki bir ihracatta malın kesin satışı durumunda ise, kesin satış faturasının tarihinden itibaren 30 gün içinde satış bedelinin yurda getirilmesi zorunluluğu vardır (Bedestenci ve Canitez, 2004: 16).

2.4. İHRACATTA PAZAR GİRİŞ STRATEJİLERİ

İhracat pazar giriş stratejileri; dolaylı ve doğrudan ihracat olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

2.4.1. Dolaylı İhracat

Dolaylı ihracatta firma ürettiği ürünlerin ihracatını yurt içinde faaliyet gösteren çeşitli araçlar ile gerçekleştirmektedir. Uluslararası pazarlama faaliyetleri fazla olmayan, ihracata yeni başlamış bir işletme genellikle dolaylı ihracatı tercih etmektedir. İşletmenin ihracatı arttıkça dolaysız ihracata geçer. Dolaylı ihracatta dağıtım kanalları dolaysız ihracata oranla daha uzun olmaktadır. Üretici, tüketiciler ile doğrudan ilişki kuramamaktadırlar. Üretici ürünlerini kendi ülkesindeki araçlar ile yurt dışına gönderdiği için ürünlerini yurt dışında kimin aldığını, beğenip beğenmediğini bilememektedir. Bu durumda ürün, tutundurma, fiyat ve diğer pazarlama faaliyetlerinde kontrolü elinde tutamamaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen ürününe yurt dışında müşteri bulabilmek için özel çaba harcamak, gerekli operasyon işlemlerini yapmak gibi faaliyetlerden doğabilecek maliyet ve harcamalardan kurtulmuş olmaktadır. Bu yüzden dolaylı ihracat genellikle sınırlı imkânları olan küçük veya orta ölçekli firmalar için daha uygun bir model olduğu söylenebilir. Dolaylı ihracatta yer alan araçlar oldukça çeşitli olmakla beraber aralarındaki farklar çok fazla değildir. Fakat değişik isimlerle anılmaları söz konusu olmaktadır(Apaydın, 2003: 108).

2.4.2. Doğrudan İhracat

Doğrudan ihracat, firmaların hiçbir aracı kullanmadan tüm ihracat işlemlerinin kendisi tarafından yapılması işlemidir. Doğrudan ihracatta firma ihracatın tüm aşamalarını kontrol edebilmektedir, araçları aşarak kar marjını arttırabilmektedir ve alıcılarla daha yakın ilişkiler kurabilmektedir. Ancak doğrudan ihracatta şirket daha fazla risk altındadır ve bu yüzden yönetim ihracata daha fazla odaklanmakta diğer görevlerini ihmal edebilmektedir. Doğrudan ihracat, ayrıca üreticinin nakliye ve uluslararası ödeme ayarlamaları, dokümantasyon ve işlemlerinin öğrenilmesini gerektirir. Böylece dolaylı ihracata nazaran doğrudan ihracat daha yüksek başlangıç maliyetleri, daha fazla bilgi gereksinimleri ve daha fazla riske katlanılmasını gerektirmektedir. Doğrudan ihracatın bir diğer dezavantajı ise, hükümetin gümrük tarifelerini yükseltmesi veya bazı ürünlerinin ev sahibi ülkede üretilmesini şart koşmasıdır. Olası bir başka sorun, ürünlere olan talebin fazlalığıdır. Böylece ihracat stratejisi nakliye masraflarından dolayı yerinde üretim stratejisine nazaran daha maliyetli olmaktadır (Abilkhanov, 2003: 34).

2.5. TÜRKİYE'DE İHRACAT VE GELİŞİM SÜRECİ'NİN ANALİZİ

Türkiye'de ihracatın gelişim süreci; Atatürk döneminde ihracat, ikinci dünya savaşı döneminde ihracat, 1946-1960 dönemi arasındaki ihracat, planlı döneme geçişle birlikte Türkiye ihracatı ve 1980-2002 yılları arasında Türkiye'de ihracat ile 2002-2013 yılları arasında ihracat olmak üzere altı başlık altında incelenecektir (Sezen, 2008:23).

2.5.1. 1923-1939 Dönemleri Arasında Türkiye’de İhracat

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerine bakıldığında, sınai ve ticari altyapı bakımından Osmanlı Devleti’nden pek de parlak olmayan bir miras devraldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkler daha çok askerlik ve bürokrasi alanlarında faaliyet göstermişler, sanayi ve ticaret ile çok fazla ilgilenmemişlerdir. 1923 yılında ihracat 51 milyon dolar, ithalat ise 87 milyon dolar iken bu rakamlar 1930 yılında sırasıyla ihracat 71. milyon dolara yükselmiş, ithalat ise 70 milyon dolar düzeyine düşmüştür. Bu dönemde 1930 yılı hariç olmak üzere tüm yıllarda dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. İhracatın sektörel dağılımına bakıldığında ise, tarımsal ürünlerin payının % 86 gibi çok yüksek bir düzeyde olduğu, sanayi mallarının payının ise % 8.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İhraç ürünlerimizin tamamına yakın bölümünü yaprak tütün, çekirdeksiz üzüm, pamuk, fındık, zeytinyağı, tiftik, gülyağı oluşturmuştur. Bu dönemde dış ticaretin ülke bazında dağılımına bakıldığında bugüne benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. İhracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkelerin büyük oranda bugünkü durum ile örtüştüğü görülmektedir. İhracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkeler sırasıyla; İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Dönem sonlarına doğru Almanya'nın dış ticaretimizdeki payının yükselmeye başladığı açıkça görülmektedir (Sezen, 2008:23).

Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ekonomi ve dış ticaret politikalarında radikal değişikliklere gitmesi, 1929 yılından sonraya rastlamaktadır. 1929 yılından itibaren ithalatta gümrük vergisi uygulama hakkının doğması ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle, uzun bir süre tamamen "korumacı ve müdahaleci" bir Dış Ticaret Rejimi uygulanmaya başlamıştır. Bu dönem içinde, ekonomi politikasının temel hedefi, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak olarak belirlenmiş, ihracat ekonomik hedefler arasındaki öncelik sıralamasında daha geride kalmıştır. Söz konusu dönemde, iç piyasaların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ve hammaddesi yurtiçinden sağlanabilen endüstriler kurulmaya çalışılmış ve bu endüstriler yüksek gümrük tarifeleri ve kambiyo denetim uygulamaları ile korunmuştur. 1933-1938 dönemi hızlı bir sanayileşme ve inşaa dönemidir. Devletin fabrika kurmak ve işletmek suretiyle ekonomik hayata aktif müdahalesi olmuştur. Devlet ekonomiye 5 Yıllık Ekonomik Planlarla müdahale etmiş ve 1933-37 yılları arasında 1. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmıştır. Ancak, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmasına rağmen, ikinci dünya savaşının çıkması üzerine uygulanamamıştır (Sezen, 2008:24-25).

Tablo.2. Atatürk Dönemi İthalat ve İhracat Verileri (Milyon TL.)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık (-) veya Fazla (+)
1923	51	87	-36
1924	82	101	-19
1925	103	129	-26
1926	96	124	-28
1927	81	108	-27
1928	88	114	-26
1929	75	124	-49
1930	71	70	1

1931	60	60	0
1932	48	41	7
1933	58	45	13
1934	73	69	4
1935	76	71	5
1936	94	74	20
1937	109	91	18
1938	115	119	-4
1939	100	93	7

Kaynak: www.dtm.gov.tr

2.5.2. 1940-1945 Dönemleri Arasında Türkiye’de İhracat (İkinci Dünya Savaşı)

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, savaşın etkilerini hissetmiş ve devlet savaş ekonomisi tedbirlerini almıştır. Ekonomi politikaları genelde mal darlıklarını ve fiyat artışlarını frenleme ve sosyal adaletsizlikleri düzeltme yönünde olmuştur. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ise, bu uygulamaların bir sonucu olmuştur (Fırat, 2004: 11).

Tablo.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon TL.)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık (-) veya Fazla (+)
1940	81	50	31
1941	91	55	36
1942	126	113	13
1943	197	155	41
1944	178	126	52
1945	168	97	71

Kaynak: www.dtm.gov.tr

Bu dönemlerde ihracat ve döviz rezervlerindeki artışa karşın, tarım ve sanayi sektörlerindeki üretim yetersiz kalmış ve milli gelir ile kişi başına gelir önemli ölçüde düşmüştür. 1930'lu yıllarda uygulanan politikalar sonucu, esasen bir hayli daralmış bulunan ithalat, dolayısıyla hammadde, ara malı ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin daralması ve faal nüfusun önemli bir bölümünün silâh altına alınması sonucunda, 1940-1945 dönemi, tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin daraldığı yıllar olarak kabul edilebilir (Boratav, 2003: 86).

2.5.3. 1946-1960 Dönemi Arasında Türkiye’de İhracat

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde, uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarına paralel olarak Türkiye'de dış ticaret alanında önemli adımlar atılmıştır. 1946 yılında Türk Lirası (TL) % 116 oranında devalüe edilmiş (1 \$= 2.80 TL), ithalattaki sınırlamalar azaltılmış, 1947 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına taraf olunmuş ve 1949 yılında yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe konulmuştur. 1946 yılına kadar (1938 yılı hariç) dış ticaret dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Ancak, yapılan devalüasyona rağmen, ithal sınırlamalarının kaldırılması ve ihraç mallarımızın arz

esnekliğinin düşük olması nedeniyle 1947 yılından başlamak üzere dış ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır (Sezen, 2008:26).

Nitekim dış ticaret açığının sürekli artması neticesinde, 1958 yılından sonra bazı istikrar tedbirleri alınmış, büyük oranlı bir devalüasyonla birlikte ithalat, tarife ve miktar kısıtlamalarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 1957 yılında 345 milyon dolar seviyesine kadar yükselen ihracat, tarımsal gelişmenin durması, yükselen iç fiyatlara rağmen sabit kur politikasının sürdürülmesi ve sübvansiyon politikalarının ihracatı caydırıcı şekilde uygulanması neticesinde, 1958 yılında 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemin temel özellikleri; kronik dış açık, geniş çapta hava şartlarına bağımlı bir ihracat ve dış yardım ve kredi imkânlarıyla sınırlanan ithalat hacmi olarak özetlenebilir. Bu dönemde ihracatın % 70 kadarını tarımsal mallar oluşturmuştur. Belli başlı ihraç ürünlerimiz ise; tütün, fındık, kuru meyveler, pamuk ve tahıl gibi hammadde niteliğinde tarımsal ürünlerden oluşmaktadır (DTM, 1998)

Tablo.4. Dış Ticaret Verileri: 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1946	215	119	+96
1947	223	245	-22
1948	197	275	-78
1949	248	290	-42
1950	263	286	-23
1951	314	402	-88
1952	363	556	-193
1953	396	533	-137
1954	335	478	-143
1955	313	498	-185
1956	305	407	-102
1957	345	397	-52
1958	247	315	-68
1959	354	470	-116
1960	321	468	-147

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2.5.4. 1960-1980 Dönemleri Arasında Türkiye’de İhracat (Planlı Döneme Geçiş)

1950'lerden itibaren adı geçen "planlama" kelimesi 1960'larla uygulanma imkânı bulmuştur. Bu dönemde Türkiye İthal ikameci, yerli sanayiye korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan bir dış ticaret politikası izlemiştir. Planlı kalkınma döneminde dış ödemeler dengesinin 15 yıl içinde sağlanması amaçlanmış olmasına rağmen uygulanan "ithal ikameci sanayileşme politikası" buna imkân vermemiş olup ve bu politikaya rağmen ihraç mallarındaki tarım ürünlerine dayalı geleneksel yapı hiçbir şekilde bozulmamıştır(Şahin, 2002: 161).

Tablo.5. Dış Ticaret Verileri: Planlı Döneme Geçişte Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1960	321	468	-147
1961	347	507	-160
1962	381	619	-238
1963	368	688	-320
1964	411	537	-126
1965	464	572	-108
1966	491	718	-228
1967	522	685	-162
1968	496	763	-267
1969	537	801	-264
1970	589	948	-359
1971	677	1171	-494
1972	885	1563	-678
1973	1317	2086	-769
1974	1352	3778	-2245
1975	1401	4739	-3337
1976	1960	5129	-3168
1977	1753	5796	-4043
1978	2288	4599	-2311
1979	2261	5069	-2808

Kaynak: www.tuik.gov.tr

İlk üç kalkınma planı döneminde ihracatın yapısındaki değişimler tablodan izlenebilir. Örneğin ilk kalkınma planı döneminde tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı %79.3 iken, üçüncü plan döneminde bu oran %60.2'e düşmüştür. Aynı tarihlerde sanayi ürünlerinin oranı %16.7'den %34.2'ye yükselmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında tahıl ihracatı toplam ihracat gelirlerinin ortalama %10'unu temin eder duruma gelmiş olup ve süreklilik arz etmiştir. 1970'li dönemlere gelindiğinde ise, Türkiye'nin, döviz darboğazının neden olduğu bir ekonomik bunalımın içine girdiği görülmektedir. Devalüasyon beklentisi 1960'ların ortalarında var olmasına rağmen dış güçlerin baskısıyla ancak 1970'de bir dizi önlemler paketiyle gerçekleştirilmiştir. Pakette yer alan önlemler arasında ihracatı özendirilmeye yönelik vergi indirimleri ve kredi kolaylıkları da bulunmaktadır (Şahin, 2002: 174-175).

3.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda uygulandığı bu dönemde, ithalat hızla artarken, ihracat fazla bir gelişme gösterememiştir. 1971 yılında ithalatımız, 1973 yılında ise ihracatımız ilk kez 1 milyar doları aşmıştır. İhracatın mal gruplarına bakıldığında, tarım ürünleri ilk sıralarda yer alırken, sanayi ürünlerinin payında belli bir yükselme yaşandığı ve % 27'ler düzeyine yükseldiği görülmektedir. O dönemin iktidarları, yaşanan bu ekonomik bunalımlardan çıkabilmek için 1978 ve 1979 yıllarında iki tane istikrar programı uygulamışlardır. Bu programlar içinde ihracat ile ilgili olarak; ithalatın kısıtlanması ve ihracatın artırılması ile cari işlemler bilançosu açıkları azaltılacak ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'nın % 4'üne çekilecekti. İhracatın artırılması, vergi iadesi, vergi indirimi yolu ile gerçekleştirilmesi maddesi de yer almaktadır (Şahin, 2002:175).

2.5.5. 1980-2002 Yılları Arasında Türkiye'de İhracat

Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından 1980 yılı çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşamaya başlanan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz bir hal almıştır. Buna bağlı olarak azınlık hükümeti 24 Ocak 1980'de ülkenin kaderini yeniden çizecek kararlar almış ve uygulamaya koymuştur. "İstikrar" önlemleri çerçevesinde 1980 yılında ihracatı arttırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına başvurulmuştur 24 Ocak 1980'de Türk Lirası %32.7 oranında devalüe edilmiştir. Bu tarihten itibaren, %5'i geçmeyen küçük devalüasyonlara devam edilmiştir. 1 Mayıs 1981'den sonra ise döviz kurları günlük olarak ilan edilmiştir. Bu politikanın temel amacı ihracat gelirlerini arttırmaktır. İhracatı arttırmak için kur politikası dışında vergi iadesi, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli ithalat kolaylığı, döviz transferinde öncelik ve ihracat kredileri gibi bir dizi tedbirler uygulanmaya çalışılmıştır. İhracatın büyük ölçekli sermaye şirketleri aracılığı ile yapılması teşvik edilmiştir. Böylece Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet şansının arttırılabileceği varsayılmıştır. Bu teşvikler sonucu ihracat hem değer olarak arttı hem de ürün bileşimi esaslı şekilde değişmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi bu 1980-1986 dönemleri arasında ihracatta bir önceki yıllara göre az da olsa artış ve azalışlar görünürken, 1986 yılından sonra istikrarlı bir şekilde artış gözlemlenmiştir (Şahin, 2002: 332-334).

Tablo.6. 1980-2002 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1980	2910	7909	-4999
1981	4702	8933	-4230
1982	5745	8842	-3096
1983	5727	9235	-3507
1984	7133	10757	-3623
1985	7958	11343	-3385
1986	7456	11104	-3648
1987	10190	14157	-3967
1988	11662	14335	-2673
1989	11624	15792	-4167
1990	12959	22302	-9342
1991	13593	21047	-7453
1992	14714	22871	-8156
1993	15345	29428	-14083
1994	18105	23270	-5164
1995	21637	35709	-14071
1996	23224	43626	-20402
1997	26261	48558	-22297
1998	26973	45921	--18947
1999	26587	40671	14084
2000	27774	54502	-26 727
2001	31334	41399	-10 064

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2.5.6. 2002-2013 Yılları Arasında Türkiye'de İhracat

2002 yılı sonrasında Türkiye'nin ihracatı ve ithalatındaki yüksek oranlı artışlar, 2008 yılının son çeyreğine kadar devam etmiştir. 2008 yılı Ekim ayından itibaren ise dış ticaret gerilemeye başlamıştır. Bunda, bütün ekonomilerde tüketim eğiliminin ve talebin düşmesi etkili olmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında döviz kuru ve faiz oranlarında görülen aşırı dalgalanmalar sonucu yatırım ve tüketim harcamalarında önemli daralmalar meydana gelmiş, iç talepte yaşanan gerileme ve satışların düşmesi ise reel sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda 2001 yılında ülkemiz GSMH 'da yüzde 9,4 gibi yüksek oranlı bir düşüş yaşanmıştır. İç piyasadaki daralma ve gerçekleştirilen devalüasyon sonucu ortaya çıkan görece kur avantajı, 2001 yılında dış pazarlara daha fazla yönelmenin ve ihracatın ivme kazanmasının temel gerekçesini oluşturmuştur. İhracat bir önceki yıla nazaran yüzde 12,3 artarak 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın sağlanabilmesinde, ihracatımızda bir tanıtım ve pazarlama atağı başlatılması ve bölge ülkeleri ile ticaretimizin geliştirilmesine yönelik uygulanan yeni stratejilerinde büyük katkısı olmuştur. Yurtdışında hedef seçilen ülkelere ihracatımızın arttırılması, yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi ve dünya çapında tanınan bir "Türk Malı" imajının yerleştirilmesi yönünde ticaret heyeti programları, alım heyeti organizasyonlarının yanı sıra yurtdışı fuarlara milli düzeyde katılım şeklindeki faaliyetler ağırlık kazanmaya başlamıştır (Maliye Bakanlığı, 2009).

Tablo.7. Dış Ticaret Verileri: 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
2002	36.059	51 553	-15 494
2003	47.252	69 339	-22 086
2004	63.167	97 539	-34 372
2005	73.476	116 774	-43 297
2006	85.534	139 576	-54 041
2007	107.271	170 062	-62 790
2008	132.027	201 963	-69 936
2009	102.142	140 928	-38 785
2010	113.883	185 544	- 71 661
2011	134.906.869	240 841	-105 934
2012	152 461	236 545	- 84 083
2013	151 796	251 650	- 99 854

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

2004 yılında ihracat yüzde 33,7 oranında artarak 63,1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu artış, 2003 yılı ile aynı nedenlerden kaynaklanırken, 2004 yılında ihracat artışında öne çıkan sektörlerin kapasite kullanım oranlarında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, tüketim malı ithalatının artışı ile 2003 yılında ekonomideki canlanmanın beklenenin üstünde olması ve büyüyen ihracata bağlı olarak ara malı ithalatının artması, toplam ithalattaki yüzde 42,4 oranındaki artışta etkili olmuştur. Dış ticaret hacmi 2003 yılında yüzde 33,1 oranında bir artış göstererek 87,6 milyar dolardan 116,6 milyar dolara yükselirken, 2004 yılında yaklaşık yüzde 37,8 oranında artış kaydederek 160,7 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığı ise, 2003 yılında, ithalatta yaşanan

artışın ihracat artışının üzerinde olması nedeniyle, yüzde 42,5 oranında artarak 15,5 milyar dolardan 22,1 milyar dolara çıkmış, 2004 yılında ise yine aynı nedenle, yüzde 55,8 oranında artarak 34,3 milyar dolara yükselmiştir (Maliye Bakanlığı, 2009).

İhracattaki gelişmeler kalemler bazında incelendiğinde, 2008 yılında ihracat artışına en yüksek katkının demir-çelik ve petrol ürünleri ihracatından geldiği görülmektedir. 2008 yılında toplam ihracatın yüzde 12,8'ini oluşturan demir-çelik sektörü ihracatı, bir önceki yıla göre yüzde 75,7 artarak 16,8 milyar dolar olmuştur. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 50 oranında azalarak 6,1 milyar dolar olarak gerçekleşen demir-çelik sektörü ihracatı, toplam ihracatın yüzde 9,4'ünü oluşturmuştur. Petrol ürünleri ihracatı ise 2008 yılında bir önceki yıla göre yüzde 48,2 artarak 7,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam ihracatın yüzde 5,4'ünü oluşturmuştur. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise petrol ürünleri ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 59,2 azalarak 2,1 milyar dolara gerilemiş ve toplam ihracatın yüzde 3,2'sini oluşturmuştur. Demir-çelik ve petrol ürünleri sektöründeki bu değişimlerde fiyat hareketleri büyük ölçüde etkili olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2009).

İhracatta önemli bir paya sahip olan makine ve ulaşım araçları ihracatının 2002 sonrasındaki hızlı yükselişi 2008 yılı nda yavaşlamıştır. 2008 yılında makine ve ulaşım araçları ihracatı bir önceki yı la göre yüzde 14,3 artmış, toplam içindeki payı ise yüzde 31,9'dan yüzde 29,7'ye gerilemiştir. Bunda başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere otomotiv sektörünün ağırlıklı olarak ihracat yaptığı pazarlardaki talebin azalmaya başlaması etkili olmuştur. 2009 yılı nda bu etki daha da artmış ve yılın ilk sekiz ayı nda makine ve ulaşım araçları ihracatı yüzde 37,4 oranında azalarak toplam içindeki payı yüzde 27,3'e gerilemiştir. İhracattaki diğer bir önemli kalem olan giyim eşyası ihracatı, 2002-2008 döneminde Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinden kaynaklanan rekabet baskısı ile toplam ihracat artışının altında artış göstermiştir. Bu sektörün toplam ihracat içindeki payı 2002 yılında yüzde 22,4 iken, 2008 yılında yüzde 10,3'e kadar gerilemiştir. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bu sektörün ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 22,7 azalarak 7,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam içindeki payı yüzde 11,6'ya yükselmiştir (Maliye Bakanlığı, 2009).

Küresel krizle birlikte bütün ülkelerde tüketim, üretim ve dolayısıyla da ithalat talebinde büyük düşüşler yaşanmıştır. Türkiye'de ihracatta yaşanan keskin düşüşler, kurlardaki artışa rağmen önemli ölçüde düşen dış talepten kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin ihracatının büyük bir bölümünün krizden en çok etkilenen ABD ve Avrupa Birliği ülkelerine olması bu etkiyi daha da artırmaktadır. Dış talepte yaşanan bu olumsuzluklar ihracatçıların yeni pazarlara yönelmesine yol açmaktadır. İhracat, 2008 yılında dışarıdaki bu olumsuz gelişmelere rağmen 132 milyar dolar gibi yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Ancak 2008 yılı Ekim ayından itibaren ihracat düşmeye başlamıştır. Böylece, 12 aylık verilere göre ihracat 2008 yılı Eylül ayındaki 136,1 milyar dolarlık zirveden 2009 yılı Ağustos ayı itibarıyla 104,3 milyar dolara gerilemiştir. Bu düşüşte, küresel krizin özellikle otomotiv ve demir çelik sektörü gibi ihracatın önemli bir bölümünü oluşturan sektörleri olumsuz etkilemesi rol oynamıştır (Maliye Bakanlığı, 2012).

Küresel krizin etkileri 2009 yılında da devam etmiş, Ocak-Ağustos döneminde 64,6 milyar dolar ihracat yapılmıştır. 2010-2012 dönemini kapsayan OVP'ye göre, yılsonunda bu tutarın 98,5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Ayrıca programda, 2010 yılından itibaren küresel ekonomideki toparlanmayla birlikte ihracatın kademeli olarak artışa geçmesi beklenmektedir. Program döneminde sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak amacıyla inovasyona ve Ar-Ge'ye dayalı, katma değeri yüksek, markalı ürün ve hizmetlerin üretim ve pazarlama süreçleri desteklenecektir. Bununla birlikte tasarım, marka, pazarlama ve tanıtım konusundaki mevcut destekler çeşitlendirilip geliştirilecek, ihracata yönelik kredi ve garanti destekleri sağlanmaya devam edilecektir. Ayrıca üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığını azaltmak için ara malları ve sermaye mallarının yurtiçinde üretimine ağırlık verilecektir. Böylece, program dönemi sonunda ihracatın tekrar 130 milyar dolar seviyesine çıkacağı tahmin edilmektedir (Maliye Bakanlığı, 2012).

İhracat ve ithalat rakamları miktar endeksleri bazında incelendiğinde; ihracatın ve ithalatın küresel kriz öncesi seviyelerini aştığı görülmektedir. Kriz sonrası küresel büyümenin hızlanması ve dış talebin canlanmasıyla birlikte ihracatta, güçlü iç talep nedeniyle ithalatta miktar olarak artış yaşanmıştır. Ancak Türkiye ekonomisindeki yumuşak iniş süreciyle birlikte mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış dış ticaret endeksleri, ihracat lehine gelişmiştir. 2011 yılında iç talepteki hızlı artış ve zayıf dış talep nedeniyle ithalat, ihracattan daha hızlı artmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 56'ya kadar gerilemiştir. Ancak yaşanan yumuşak iniş süreci ve dış ticarete yaşanan dengelenmeyle birlikte 2012 yılının ilk sekiz ayında bu eğilim tersine dönmüş ve bu oran yüzde 63,9'a kadar yükselmiştir (Maliye Bakanlığı, 2012).

İhracatta kriz sonrası dönemde başlayan ılımlı ve istikrarlı artış süreci, 2012 yılının ilk sekiz ayında da devam etmiştir. 2011 yılının ikinci yarısından itibaren Avrupa finans piyasalarında derinleşmeye başlayan sorunların yarattığı belirsizlikler, Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracatın hız kesmesine neden olmuştur. Ancak, son dönemde ihracatta bölgesel ve sektörel bazda çeşitliliğin artmasıyla Avrupa Birliği ülkelerindeki zayıf seyrin ihracat üzerindeki olumsuz etkisinin telafi edilebilmesi sağlanmıştır. 2011 yılında 134,9 milyar dolara yükselen ihracattaki bu eğilim 2012 yılında da devam etmiş ve yılın ilk sekiz ayında ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12,8 oranında artarak 100,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2012).

Dış ticaret açığı 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 18,3 oranında artarak 67,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat, miktar endeksleri bazında incelendiğinde; krizle birlikte daralan ihracat ve ithalatın izleyen dönemde sürekli bir artış seyrinde olduğu görülmektedir. 2011 yılı son çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisindeki dengelenme süreciyle birlikte mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış dış ticaret endeksleri ihracat lehine gelişirken 2013 yılında ithalat lehine bir değişim göstermiştir. Talep kaynaklı daralma yaşayan ihracata karşın iç talep kaynaklı ithalat artışı miktar endekslerinin ithalat lehine gelişmesine neden olmuştur. 2012 yılı içinde yüksek düzeyleri ile ön plana çıkan altın ihracatı 2013 yılında tarihsel

ortalamalarına gerilemiş ve ihracat performansına yaptığı olumlu katkı azalmıştır. 2012 yılında 13,3 milyar dolara yükselen altın ihracatı 2013 yılı Ağustos ayı itibarıyla 12 aylık bazda 6,8 milyar dolara gerilemiştir. 2013 yılında altın ithalatında ise oldukça yüksek bir artış yaşanmaktadır. 2012 yılında 7,6 milyar dolar olan altın ithalatı düşen altın fiyatlarının da etkisiyle Ağustos ayı itibarıyla 12 aylık bazda 13,1 milyar dolara yükselmiştir. 2012 yılındaki dengelenme süreciyle birlikte yüzde 64,5'e kadar yükselen ihracatın ithalatı karşılama oranı 2013 yılının özellikle ikinci çeyreğinde dış ticarete ithalat lehine seyreden gelişmelerle 2013 yılı Ağustos ayı itibarıyla 12 aylık bazda yüzde 61,6'ya kadar gerilemiştir. 2013 yılında sınırlı bir artış yaşayan ihracatta ara malları ihracatı toplam ihracat içerisinde en yüksek orana sahiptir. 2013 yılı Ağustos ayı itibarıyla 12 aylık bazda ara malları ihracatı 77,7 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 51,1'ini, tüketim malları 59,1 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 38,9'unu ve sermaye malları 14,6 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 9,6'sını oluşturmaktadır(Maliye Bakanlığı, 2013).

Tablo.8. 2002-2013 Dönemleri Arasında Türkiye’de Dış Ticaret(milyar \$)

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (Milyar USD)	İhracat/İthalat %
2002	15,5	70,0
2003	22,1	68,3
2004	34,4	64,8
2005	43,3	62,9
2006	54,0	61,2
2007	62,8	63,1
2008	69,9	65,4
2009	38,8	72,3
2010	71,7	61,4
2011	105,9	56,0
2012	84,1	64,5
2013(*)	98,0	61,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye 2002-2013 döneminde 700 milyar USD dış ticaret açığı vermiştir. Dış ticaret açığının 2002 yılında GSYH'ye oranı da 6.7 düzeyindeyken; bu oran 2013 yılında yüzde 12.0'ye yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yine 2002 yılında yüzde 70.0 düzeyinde iken 2013 yılı gerçekleşme tahminine göre yüzde 61.0'e değin gerilemiştir. Bu düzey Türkiye'nin ihracatının ithalata bağlı olduğunu göstermektedir (Akgüç, 2013).

2.6. TÜRKİYE'DE İHRACATIN SEKTÖREL BAZDA İNCELENMESİ

İhracatta sanayi ürünlerinin payının artırılması amacıyla, 1980 yılından itibaren uygulamaya konulan teşvikler etkili olmuş olup ve 2007 döneminde sanayi ürünleri ihracatının payı %36'dan %94 düzeyine yükselmiştir. Sanayi ürünlerinin ihracat payındaki gelişme, tarımsal mallar ihracatının görece payının azalmasına paralel olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde, sanayi malları ihracatının GSMH içindeki payı da, sürekli artış göstermiştir. Bu durum, iç talebin kontrol altında tutulmasının ve ihracatın parasal araçlarla teşvik edilmesinin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Planlı dönemin

başlangıcı olan 1963 yılında, ihracatın %79'u tarım ve hayvancılık, %17'sini ise sanayi ürünlerinden oluşturmaktadır (DTM, 1998: 15-21).

1980 yılında tarım kesiminin ihracat içerisindeki payı %56, sanayi kesiminin payı ise %36 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki göreceli payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1995'de %10'un altına düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı, 1980'de %36 düzeyinden 2000'li yılların başında %90'ın üzerine yükselmiştir. Bu artışta, sanayi ürünleri ihracatını teşvik edici politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretimini dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur. İzlenen politikalar sonucunda, 2004 yılında toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı, %94,3 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2004 yılında tarımsal ürünlerin toplam ihracattaki payı %4'e gerilemiştir. Son 10 yıl itibarıyla ihracat içerisindeki düzeyini koruyan madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin 2004 yılındaki payı, %1,0 oranında gerçekleşmiştir. İzlenen politikalar akabinde, 2006 yılında toplam ihracat içerisinde sanayi ürünlerinin payı, %93,8 seviyesine ulaşmıştır. 2006 yılında tarımsal ürünlerin toplam ihracattaki payı %4,1'e gerilemiştir. Son 10 yıl itibarıyla ihracat içerisindeki düzeyini koruyan madencilik ve taşocakçılığı ürünlerinin 2006 yılındaki payı, %1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir (OAİB, 2000: 19-27). Türkiye'nin başlıca sektörler göre ihracat yapısındaki değişimi, Tablo. 9'da düzenlenmiştir.

Tablo.9. Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı (milyon \$)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Genel Toplam	47.252.836	63.167.153	73.476.408	85.534.676	107.271.750	132.027.196	102.12.613	113.883.219	134.906.869	152.461.737	151.796.483
Tarım ve Ormancılık	2.120.620	2.541.777	3.228.814	3.480.539	3.725.213	3.936.711	4.347.483	4.934.710	5.166.858	5.188.858	5.653.805
Balıkçılık	80.746	103.118	139.500	130.858	158.252	240.330	188.990	156.014	186.017	190.340	258.177
Madencilik ve Taşocak	469.089	649.237	810.241	1.146.326	1.660.895	2.155.150	1.632.91	2.687.124	2.805.441	3.160.765	3.879.460
İmalat	44.378.429	59.579.116	68.813.408	80.246.109	101.081.873	125.187.659	95.449.246	105.466.686	125.962.537	143.193.911	141.371.678
Elektrik, Gaz, Su	20.093	60.173	103.449	123.583	168.839	73324.	139.740	181.375	148.789	190.211	28.970
Toptan ve Perakende Ticaret	182.738	230.758	279.812	405.435	473.923	430.465	330.550	451.656	632.901	534.800	589.858
Gayrimen. Kiralama İş	81	1354	258	425	1399	1882	1248	2037	583	544	3422
Diğer Sos. Toplum. ve Kiş. Hizmet	970	1619	920	1390	1356	1675	2440	3617	4997	2307	15113

Kaynak: www.tuik.gov.tr

İhracatın ana sektörler göre dağılımı incelendiğinde; tarım ve ormancılık sektörü hariç diğer sektörlerde ihracatın 2009 yılında düştüğü görülmektedir. Tarım ve ormancılık sektöründeki artış ise 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yıla kıyasla yüzde 8,2 oranında olmuştur. İhracatın büyük bir kısmını oluşturan imalat sanayinde 2008 yılında ihracat, bir önceki yıla göre yüzde 23,8 oranında

artış göstererek 125,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise imalat sanayi ihracatı yüzde 30,9 düşüş göstermiş ve 60,9 milyar dolar olmuştur. Benzer şekilde, balıkçılık ve madencilik sektörlerinde de 2009 yılında düşüşler yaşanmaktadır. Uluslararası standart sanayi sınıflamasına göre Türkiye'nin ihracatı değerlendirildiğinde; ihracat ağırlıklı olarak imalat sanayi sektöründen oluşmaktadır. Toplam ihracat içerisinde, temel ağırlığı oluşturan alt sektörler kapsamında; tarımsal ürünlerde ağırlıklı payı, gıda maddeleri oluşturmaktadır (Hepaktan,2008:9).

Tarımsal ürün ihracatı içerisinde gıda maddelerinin yanı sıra ağırlıklı yer tutan bitkisel ürünler ise; pamuk, tütün, fındık ve kuru üzumdür. Sanayi sektörü içerisinde temel ağırlığı oluşturan sektörler ise, hazır giyim, dokumacılık, motorlu kara taşıtları ve demir-çelik şeklinde ifade edilmiştir. Günümüzde Türkiye'nin ihracatında ilk sıralarda yer alan ürünler; motorlu kara taşıtları, tekstil ürünleri ve giyim eşyaları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar ile kimyasal madde ve ürünler şeklinde değerlendirilmektedir. Sanayi ürünlerinde lokomotif sektör, dokuma ve giyim sanayi ürünleri yer alırken ortalama olarak, Türkiye ihracatının üçte birinden fazlasını bu alt sektör ürünleri oluşturmaktadır. Daha sonra ise, demir-çelik sanayi ürünleri gelmektedir. Sonuç olarak, Türkiye ihracatının sektörel açıdan değerlendirecek olursak; ön plana çıkan ana sektör, sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü içerisinde önemli paya sahip olan alt sektörler ise; tekstil, motorlu kara taşıtları ve demir-çelik sektörleri olarak değerlendirilmektedir (Hepaktan,2008:9).

2.6.1.Türkiye'nin İhracatının Bölgesel Analizi

Genel olarak bakıldığında, ihracatın ülke grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinin %50 gibi yüksek bir paya sahip olduğu söylenebilir. 2006 yılında 48 milyar\$ ihracat yapılan Avrupa Birliği ülkelerinin toplam ihracat içerisinde %56 paya sahip olduğu görülmektedir. 2008 yılı ortalarında ABD finans sektöründen kaynaklanan kriz beklenmeyen bir şekilde kısa sürede küresel çapta bir mali ve reel sektör krizine dönüşmüştür. Bu krizin en ağır etkileri Euro bölgesinde hissedilmiş ve bölge ekonomisinde ciddi şekilde daralma yaşanmıştır. Yaşanan kriz ortamında Türkiye'nin de bölge ülkeleri ile olan ihracatında azalmalar olmuş ve ülkeye sermaye girişinde düşüşler yaşanmış ve dolayısıyla dış talep daralmasıyla karşı karşıya kalmıştır (Karagöl, 2013: 75).

2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizin etkisi ile dünyadaki dengeler değişmiş ve ekonomideki ağırlık gelişmiş ülkelere, az gelişmiş yükselen piyasalara kaymaya başlamıştır. Değişen dengeler sonrasında, Türkiye'de dış politika kararları ekonomi ile uyumlu biçimde uygulanmaya başlamıştır. Hükümetin Ortadoğu ve Afrika'ya yönelik açılımları Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticari ilişkilerinin gelişmesini de sağlamıştır. Değişen dengeler sonrasında, Türkiye'de dış politika kararları ekonomi ile uyumlu biçimde uygulanmaya başlamıştır. Hükümetin Ortadoğu ve Afrika'ya yönelik açılımlar Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticari ilişkilerinin gelişmesini de sağlamıştır. Bu açılımlar dış ticarete eksen kayması olarak tartışılabilir da esasen bu açılımlar dış ticarete ülke çeşitliliğini arttırdığı görülmüştür. Bu çeşitliliği arttırmaya yönelik yapılan serbest ticaret anlaşmaları ve vize muafiyetleri gibi uygulamalar Türkiye ekonomisinin dış ticaretteki eksen genişlemesi olarak adlandırılmalıdır. Dış ticaretteki eksen genişlemesi Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar

bölgeleri ile; Rusya ve Çin gibi ülkelerle ticari ortaklıkların yapılması ve karşılıklı ekonomik çıkar sağlanması 1990'larda başlayan küresel ölçekli değişim trendi ile paralel bir görünüm arz etmektedir (Karagöl, 2013: 75).

Türkiye'de gelişmekte olan ülkeleri yükselişe geçiren küresel ölçekli bu değişimi doğru izleyen bir yaklaşımı benimseyerek istikrarlı ekonomik görünümü ile etkin bir dış ticaret politikası izlemiştir. Türkiye bu dönemde küresel ekonomik krizin etkilerini bertaraf etmeyi başararak ihracatta alternatif pazar arayışlarına yönelmiş ve kriz ortamının doğurduğu dezavantajlı ortamı lehine çevirmiştir. Türkiye ekonomisi, yaşanan küresel ekonomik krizin etkilerini bu sayede asgari düzeye indirmeyi başarmıştır. Bu amaçla, Uzak Doğu, Hindistan, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde yeni imkânlar ve pazarlar geliştirilerek olumsuz etkiler bertaraf edilmiştir. Özellikle, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri (MENA) Türkiye için ihracatta alternatif bir pazar haline gelmiştir. 2010 yılından itibaren Türkiye MENA ülkeleriyle çeşitli sektörlerde ticaret yapmaya başlamıştır. 2011 yılında Türkiye'nin Asya ülkelerine (Yakın, Ortadoğu ve diğer Asya) yaptığı ihracatın toplam ihracat içindeki payı 28,3 iken, bu oran 2012 yılında yüzde 34,8'e çıkmıştır (Karagöl, 2013: 75).

İhracatta ürün ve ülke çeşitlendirmesine yönelik çalışmalarına bağlı olarak Türkiye'nin ihracat pazarlarındaki olası risklere karşı duyarlılığı azalmıştır. Bununla beraber, ihracatın sektörel çeşitlenmesi, genel olarak önemli ihracat pazarlarında artarken ihracat sektörlerinin genelinde de ülke çeşitlenmesinin arttığı göze çarpmaktadır. İhracatın bölgesel ve sektörel kompozisyonundaki bu çeşitlenme, cari dönemde Türkiye ekonomisinin dış ticaret kanalıyla aktarılan dışsal şoklara duyarlılığının azaldığını gösterirken; hedef pazarların büyüme öngörülerini de dikkate alındığında Türkiye'nin ihracat potansiyelinin önümüzdeki dönemlerde de güçlü seyredeceğini işaret etmektedir. 2012 yılında yaşanan yavaşlama sürecine bağlı olarak kısıtlı artan ara malı ithalatı özellikle 2013 yılının ikinci çeyreğiyle birlikte nispi olarak artış eğilimine girmiştir. Bunun yanında en büyük ticaret ortaklarımız olan AB ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle ihracat artışı sınırlı kalmıştır (Maliye Bakanlığı, 2013).

TÜİK verilerine göre, ihracat 2013 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,5 oranında azalarak 99,4 milyar dolara gerilerken ithalat yüzde 6,3 oranında artarak 167 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılı Ağustos ayında 12 aylık kümülatif bazda ihracat 151,9 milyar dolar, ithalat da 246,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda 2012 yıl sonunda 84,1 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2013 yılı Ağustos ayında 12 aylık kümülatif bazda 94,6 milyar dolara yükselmiştir. Ülkeler bazında incelendiğinde, 2013 yılının ilk sekiz ayında en fazla ihracatın, uzun yıllardır ihracatımızda en büyük paya sahip olan Almanya'ya yapıldığı görülmektedir. Almanya'ya yönelik ihracat 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki döneme göre yüzde 1,7 oranında artarak 8,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırada yer alan Irak'a yönelik ihracat ise 2013 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,6 oranında artarak 7,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013).

Tablo.10.Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 20 ülke (milyon dolar)

Yıllar	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Toplam	151 786 976	152 461 737	134 906 869	113 883 219	102 142 613	132 027 196	107 271 750	85 534 676	73 476 408
Almanya	13 703 238	13 124 375	13 950 825	11 479 066	9 793 006	12 951 755	11 993 232	9 686 235	9 455 050
Irak	11 949 076	10 822 144	8 310 130	6 036 362	5 123 406	3 916 685	2 844 767	2 589 352	2 750 080
İngiltere	8 772 040	8 693 599	8 151 430	7 235 861	5 937 997	8 158 669	8 626 776	6 814 301	5 917 163
Rusya Fed.	6 964 664	6 680 777	5 992 633	4 628 153	3 189 607	6 483 004	4 726 853	3 237 611	2 377 050
İtalya	6 716 828	6 373 080	7 851 480	6 505 277	5 888 958	7 818 988	7 480 060	6 752 346	5 616 755
Fransa	6 376 786	6 198 536	6 805 821	6 054 499	6 211 415	6 617 511	5 974 462	4 604 349	3 805 760
ABD	5 635 895	5 604 230	4 584 029	3 762 919	3 240 597	4 299 941	4 170 688	5 060 854	4 910 715
BAE	4 965 649	8 174 607	3 706 654	3 332 885	2 896 572	7 975 400	3 240 940	1 985 696	1 675 187
İspanya	4 334 422	3 717 345	3 917 559	3 536 205	2 818 470	4 047 267	4 579 995	3 720 458	3 010 857
İran	4 192 484	9 921 602	3 589 635	3 044 177	2 024 546	2 029 760	1 441 190	1 066 902	912 940
Çin	3 600 877	2 833 255	2 466 316	2 269 175	1 600 296	1 437 204	1 039 523	693 038	549 764
Hollanda	3 537 675	3 244 429	3 243 080	2 461 371	2 127 297	3 143 835	3 018 878	2 539 246	2 469 582
Mısır	3 200 411	3 679 195	2 759 311	2 250 577	2 599 030	1 426 450	902 703	709 353	687 299
Suudi Arab.	3 191 505	3 676 612	2 763 476	2 217 646	1 768 216	2 201 875	1 486 918	983 227	962 156
Azerbaycan	2 960 381	2 584 671	2 063 996	1 550 479	1 400 446	1 667 469	1 047 668	695 287	528 076
Libya	2 753 212	2 139 440	747 629	1 932 370	1 795 117	1 074 288	643 150	489 261	384 167
İsrail	2 649 663	2 329 531	2 391 148	2 080 148	1 522 436	1 935 235	1 658 195	1 529 158	1 466 913
Romanya	2 616 624	2 495 427	2 878 760	2 599 380	2 201 936	3 987 476	3 644 162	2 350 474	1 785 409
Belçika	2 573 827	2 359 575	2 451 030	1 960 441	1 795 682	2 122 434	1 735 798	1 381 104	1 292 264
Ukrayna	2 189 279	1 829 207	1 729 760	1 260 423	1 004 772	2 187 675	1 481 156	1 121 364	821 034
Diğerleri	48 902 442	45 980 102	44 552 166	37 685 804	37 202 809	46 544 274	35 534 635	27 525 058	22 098 187

Kaynakça: www.tuik.gov.tr.

İhracatta kriz öncesi dönem için 2007 yılı baz alındığında Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olan AB ülkelerinin ağırlığının küresel kriz sürecinde azaldığı ve bazı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerinin önem kazandığı görülmektedir. Ekonomik sıkıntılarına hala aşamayan AB ülkelerinden kaynaklanan talep daralmasına rağmen ihracat Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerine yönelerek artışına devam etmiştir. AB ülkelerindeki ekonomik durgunluktan kaynaklanan dezavantajın dış ticareti olumsuz etkilememesi ve Türkiye'nin rekabet ortamında avantajlı konuma gelebilmesi açısından dış ticarete çeşitlilik çok önemlidir. 2012 yılının son çeyreğinden itibaren AB'ye yönelik ihracatın toplam ihracat içindeki payı bir miktar toparlanma eğilimine girmiştir. 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki döneme göre toplam ihracatta yaşanan yüzde 0,5'lik daralmaya karşın AB ülkelerine yönelik ihracat yüzde 6,2 oranında artmış ve toplam içindeki payı yüzde 40,9'a yükselmiştir. AB ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın toplam içindeki payının 2007 yılında yüzde 56,6 olduğu göz önüne alınca kaybın ne denli büyük olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak AB ülkelerindeki bu düşüş, Kuzey Afrika ve Asya ülkelerine yönelik ihracat ile telafi edilmiştir. MENA bölgesine yönelik ihracat, 2007 yıl sonunda 17,5 milyar dolar iken 2012 yılına göre bir miktar daralmasına rağmen 2013 yılı Ağustos ayında 12 aylık bazda 43 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013).

2.6.2. Türkiye'nin İhracatının Mal Türleri İtibariyle Analizi

Dış ticaret içerisinde, geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına göre ihracat incelendiğinde; Tablo-3'e göre, ara malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, 2002-2006 dönemi itibariyle çok fazla bir değişme göstermemiştir. Ara malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, yaklaşık %44'tür. Yatırım malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı ise, yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2006 yılı için yatırım malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı %11'dir. Tüketim malları ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, yıllar itibariyle %50'lik payını korumuştur. Son yıllarda biraz gerileyen tüketim malları ihracatının toplam ihracattaki payı 2006 yılında %44'tür. Tüketim malları ihracatında önemli payı oluşturan kalemler sırasıyla; yarı dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları, dayanıklı tüketim malları, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmemiş mallar, esaslı yiyecek ve içecek olan işlenmiş mallar ile binek otomobillerdir. 2006 yılı itibariyle toplam ihracatın yaklaşık %44'ünü oluşturan ara malları içerisinde, ağırlığı %70'lik payı ile sanayi için işlem görmüş maddeler oluşturmaktadır. Ayrıca, taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları, sanayi için işlem görmemiş maddeler, diğer önemli kalemlerdir. 2006 yılı itibariyle toplam ihracatın %11'ini oluşturan yatırım malları ise; sanayi ile ilgili taşımacılık araç-gereçleri ile sermaye mallarından oluşmaktadır (Hepaktan, 2008:11).

Ara malları ihracatı, toplam ihracat içerisinde en yüksek orana sahiptir. 2012 yılı Ocak-Ağustos döneminde ara malları ihracatı 55 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 55'ini, tüketim malları 35,6 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 35,6'sını ve sermaye malları 9,1 milyar dolar ile toplam ihracatın yüzde 9,1'ini oluşturmaktadır. İhracatın ana mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; ara malları ihracatının ağırlığını koruduğu görülmektedir. Ancak tüketim malları ihracatındaki azalmanın ara malları ve sermaye mallarındaki azalmadan da az olması nedeniyle tüketim mallarının toplam ihracat içindeki payı artmaktadır. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde tüketim mallarının toplam ihracattaki payı yüzde 34,9'dan yüzde 38,9'a yükselmiştir. Sermaye malları ihracatındaki yüksek oranlı düşüşler nedeniyle bu malların payı ise yüzde 13,1'den yüzde 10,8 düzeyine inmiştir. Ara malları ihracatının toplam ihracattaki payı ise yüzde 51,6'dan yüzde 49,8'e düşmüştür (Maliye Bakanlığı, 2012).

Tablo.11. Türkiye'nin İhracatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (milyon\$, % pay)

Yıllar	İhracat	Ara Malı	Pay	Sermaye Malı	Pay	Tüketim Malı	Pay	Diğer	Pay
2002	36059089	14657325	40,648	27901180	77,376	18464846	51,207	146738	0,406
2003	47252836	18494475	39,139	4344031	91,931	24125341	51,055	288989	0,611
2004	63167153	25945606	41,074	6350838	10,054	30501889	48,287	188820	0,298
2005	73476408	30289782	41,223	7997690	10,884	34835399	47,410	353537	0,481
2006	85534676	37788252	44,178	9423369	11,017	37790478	44,181	532577	0,622
2007	107271750	49402983	46,054	13754544	12,282	43695868	40,733	418354	0,389
2008	132027196	67733802	51,302	16725377	12,668	47076909	35,656	491108	0,371
2009	102142613	49734012	48,690	11116832	10,883	40733029	39,878	558739	0,547

2010	113883219	56380661	49,507	11771080	12,092	45320506	39,795	410972	0,360
2011	134906869	67941697	50,361	14191696	10,519	52218849	38,707	554626	0,411
2012	152461737	82655801	54,214	13733634	9,007	55556262	36,439	516039	0,338
2013	151786976	74799475	49,279	15593350	10,273	60733413	40,012	660738	0,435

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

2.6.3. Türkiye'nin İhracatının Değerlendirilmesi

İhracatın gelecek yıllarda daha büyük artışlar gösterebilmesi konusunda; sektörel ve bölgesel bağımlılığın çözümlenmesi önem kazanmaktadır. Yani, Türkiye'nin ihracatı, bölgesel olarak %50 payı ile Avrupa Birliği'ne bağımlıdır. İhracat yapısı sektörel olarak ise; yaklaşık olarak %35'lik payı ile tekstil ve giyim sektörüne bağımlıdır. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, ihracatın AB ülkeleri ile birlikte AB dışı ülkelere de yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylece tek pazara bağımlılık azaltılarak pazar çeşitlemesi sağlanabilecektir. Türkiye'nin büyüyen dünya ticareti içinde payını artırabilmesi için bazı öncelikleri kabul etmesi gereklidir. Dünya ticaretinde hâkim olan bölgesel yoğunlaşmayı göz önüne alarak, yakın bölgesi ile ticari ilişkilerini de geliştirmek gerekmektedir(Hepaktan, 2008: s.12).

Türkiye'nin, ihracatını artırabilmesi, yeni pazar bulma ve pazara ulaşma sorununun yanı sıra çok önemli sorunların çözümüne de bağlıdır. Türkiye'nin pazar oluşturabilecek teknolojik bir ekonomik yapıya henüz ulaşmadığı kabul edilirse, mevcut pazarın talebine uygun olarak malı üretebilmesi gerekmektedir. Bu da, pazarlama faaliyetlerinin ve yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin incelenmesini gerektirmektedir. Yatırımların, tekstil ve hazır giyim sektöründe yoğunlaştığı, ancak moda ve markaya dönük yatırımların ön plana çıkmadığı da görülmektedir. Bu sektör, dünya ticaretinde oldukça küçük bir paya sahipken, bu payı giderek azalmaktadır. İkinci olarak da, yatırımların bu sektörde yoğunlaşması, sektörün kar rasyolarını düşürmekte, ayrıca dış piyasalarda ihracatçıların birbirleri ile rekabet etmesi durumu ile karşı karşıya gelmektedir (Ege, 1998: 8-11).

Böylece ihracatın yükseltilmesi yatırımların, teknoloji yoğun ve geleceğin sektörlerine yönlendirilebilmesi ile mümkün olabilecektir. Yatırımların yönlendirilebilmesi, öncelikle bir kaynak sorunu olarak da ifade edilebilir. Denilebilir ki, mevcut yatırımların teknolojik yapısının yenilenmesi kadar, geleceğin sektörlerine yatırım yapılması, Türkiye'nin ihracatının içinde bulunduğumuz yüzyılda teknoloji yoğun ürünler lehine gelişmesini sağlayacaktır. Dünya ticaretinde önemli paya sahip sektörlerin ve buna bağlı olarak üretimin genişletilmesi açısından, Türkiye'nin ihracatındaki sektörel bağımlılık giderek, üretimde sektörel zenginlik de sağlanmaya çalışılmaktadır. Günümüzde küreselleşme olgusu ile beraber dünya ticaretinde önemi giderek artan otomotiv sanayi, makine imalat sanayi, elektrik-elektronik eşya sektörlerinde üretim artırılmalıdır. Türkiye'nin ihracatında; katma değeri yüksek ürünlerin payında, son yıllarda görülen kademeli artışın yanı sıra, orta ve ileri teknoloji gerektiren malların genel ihracat içerisindeki payı da %30'ların üzerine çıkmış durumdadır. Diğer bir taraftan, 2010 yılı ve sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi, Avrupa Birliği içi ticaretten daha büyük ölçüde pay alınmasını ve beraberinde üçüncü ülke pazarlarında rekabet gücünün artmasında da etkili olacaktır. Böylece, yabancı yatırımların ülkeye girişinin hızlanması, Türkiye'nin

üretim kapasitesinin artması ve ürün kalitesinde iyileşme sağlanması açısından da önem kazanmaktadır (Hepaktan, 2008:12-13).

Mal ve hizmetler ihracatı 2009 yılında dünya genelinde yüzde 10,3 oranında düşmüş; 2010 yılında yüzde 12,5 büyüyerek bir nevi kriz öncesi seviyesine geri dönmüştü. Mal ve hizmet ihracat hacmi 2011 ve 2012 yıllarında sırasıyla yüzde 5,9 ve yüzde 2,6 oranlarında artmasına rağmen; kriz öncesi dönemde tecrübe ettiği seviyeleri henüz yakalayamamıştır. 2013 ve sonrası döneme yönelik tahminler dünya mal ve hizmetler ticaretinin tekrar ivmeleneceği yönündedir. Gelişmiş ekonomiler, büyüme rakamlarının işaret ettiği gibi, mal ve hizmetler ticaretinde de daralmalara şahit olmuştur. Kriz yılında gelişmiş ülkeler ihracat hacmi bir önceki yıla kıyasla yüzde 11,6 küçülürken; takip eden 2010 yılında yüzde 12 artış ile kaybını telafi etmiştir. Fakat sonraki iki yılda bu performansı gösterememiş ve 2012 yılında, ihracat hacmini sadece yüzde 1,9 arttırabilmiştir. 2013 ve 2014 yıllarına yönelik tahminler, gelişmiş ülke ihracatlarının ortalama yüzde 3 artacağı yönündedir. Gelişmiş ülkelerde görülen iç talep daralmaları, gelişmekte olan ülkelerin ihracat performanslarını etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkeler genelinde ihracat hacmi 2008'e kıyasla 2009 yılında yüzde 7,9 küçülürken, 2010 yılında yüzde 13,3 artışla kayıplar telafi edilmiştir (MÜSİAD, 2013).

Gelişmiş ülkelerde büyümenin henüz rayna oturmamış olması ve geleceğe yönelik risk algıları iç talebin gelişmesini yavaşlatırken; gelişmekte olan ülkelerin ihracatı da bundan etkilenmiş 2011 ve 2012 yıllarında ihracat artışı düşük seyretmiştir. Bununla birlikte 2013 ve sonrası için iyileşme beklentileri, gelişmekte olan ülkelerin ihracat performans tahminlerini yukarı çekmiştir. Dünya genelinde ithalat hacmi iç talepteki düşüşleri takip ederek kriz yılında yüzde 11 küçülmüştür. 2010 yılı diğer pek çok göstergenin de işaret ettiği üzere bir telafi yılı olarak geçmiştir. 2010'da ithalat hacmi dünya genelinde yüzde 12,6 artmış; fakat sonraki yıllarda bu performansı gösterememiştir. 2012 yılında ithalat hacmindeki artış yüzde 2,4 seviyelerine inmiştir (MÜSİAD, 2013).

Gelişmiş ülkelerde ithalat hacmindeki düşüşler iç açıcı olmasa da 2010 yılında yüzde 11,5 ve 2011 yılında yüzde 4,7 artış göstermiştir. 2012 yılında ise Euro Bölgesi'nde devam eden risk algısı iç talebi olumsuz etkilemiş ve ithalat hacmi önceki yıla kıyasla yüzde 1 seviyelerine düşmüştür. Devam eden para ve maliye politikalarının olumlu sonuçlanacağı beklentisiyle, 2013 ve 2014'te iç talebin tekrar canlanmaya başlayacağı öngörülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ithalat hacmi, ihracat hacmi ile aynı yolu izlemiştir. Buna göre, 2009 yılında yüzde 8,3 küçülen ithalat hacmi, 2010 yılında bir önceki yıla göre yüzde 14,8 artarak kaybını telafi etmiştir. İthalat hacmi gelişmekte olan ülkelere 2011 ve 2012 yıllarında bu rekor artışı devam ettirememiş ve ancak sırasıyla yüzde 8,6 ve yüzde 4,9 oranlarında artmıştır. 2013 ve 2014'te dünya genelinde bir iyileşme beklentisiyle, gelişmekte olan ülkelere de ithalat hacminde artış beklenmektedir (MÜSİAD, 2013).

2.7. İTHALATIN TANIMI

Bir ülkedeki alıcıların başka ülkelerde üretilmiş malları satın almalarına veya başka bir ifadeyle, dış ticaret ilişkileri çerçevesinde, bir ülkenin diğer ülkelerden mal ve hizmetler satın almasına ithalat denir. Ayrıca ithalat, bir malın veya ekonomik değerın yürürlükteki mevzuata uygun şekilde,

gerçek veya tüzel kişiler tarafından fiilen alınması ve bedelinin yurt dışına transfer edilmesi şeklinde de tanımlanabilir. İthalat, devlet ahlakı, devlet düzeni yada kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınaî ve ticari mülkiyetin korunması amacıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemler kapsamı içinde ve dışında kalan malların, İthalat Mevzuatı ile Gümrük Mevzuatı'na uygun şekilde fiili ithalatının yapılması ve Kambiyo Mevzuatı'na göre bedelinin ödemesi işlemlerinin bütünü olarak ifade edilmektedir. **İthalat, özel ya da tüzel kişilerce kamu iktisadi kuruluşları ya da devlet tarafından doğrudan yapılabilir. İthalat çeşitleri aşağıdaki gibi sıralanabilir** (Gürsoy, 2011).

2.8. İTHALAT ÇEŞİTLERİ

İthalat çeşitleri; akreditifli ithalat, mal karşılığı ithalat, bedelsiz ithalat, belge karşılığı ithalat, kredili ithalat, geçici ithalat ve ankonsinyasyon ithalat olmak üzere yedi başlık altında toplanabilir.

2.8.1. Akreditifli İthalat

Akreditifli ithalatta alıcı, malın sevkinden önce bir banka aracılığıyla satıcının bulunduğu yerdeki bankası nezdinde malın sevk belgesinin teslimi karşılığında ödenmek üzere kredi açtırması şeklinde ifade edilir. Başka bir ifade ile alıcının, malın sevkinden önce bir banka aracılığıyla satıcının bulunduğu yerdeki bankası nezdinde malın sevk belgesinin teslimi karşılığında ödenmek üzere kredi açtırması durumudur (MEB, 2008).

2.8.2. Mal Karşılığı İthalat

Malın gümrüklenmesi işleminden sonra bedelini ödeyerek belgenin çekilmesi ile gerçekleşen ithalat şeklidir Malın gümrüklenmesi işleminden sonra bedelini ödeyerek belgenin çekilmesi ile gerçekleşen ithalattır (MEB, 2008).

2.8.3. Bedelsiz İthalat

Vergisi olmaksızın ülkeye sokulan mallar olarak ifade edilebilir. Yani; bedelsiz ithalat, bedeli için Türkiye'den döviz transferi yapılmadan, yurt dışında kazanılarak tasarruf edilen ve yurda getirilmesi mecburi olmayan kazançlar ve tasarruflarla satın alınan eşyanın Türkiye'ye ithal edilmesini ifade eder. "Bedelsiz İthalat" ibaresi "Vergisiz İthalat" anlamında taşımaktadır.

2.8.4. Belge Karşılığı İthalat

Malın gelmiş olma şartı aranmaksızın ithalat yapılan ülkeden yola çıkarılmış olduğunu gösteren belgenin bedelini ödeyerek bankadan belge alınması ile gerçekleştirilen ithalattır. Malın gelmiş olma şartı aranmaksızın, malın ithalat yapılan ülkeden yola çıkarılmış olduğunu gösteren belgenin bedelini ödeyerek bankadan belge alınması ile gerçekleştirilen ithalat olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2008).

2.8.5.Kredili İthalat

Bedeli daha sonra ödenmek üzere yapılan vadeli ithalat olarak ifade edilmektedir(MEB, 2008).

2.8.6.Geçici İthalat

Hiçbir işlem ve işçilik görmeden, ihraç edilmek üzere bedelli veya bedelsiz olarak ithal edilecek ambalaj malzemeleri, fuar, sergi ve yarışma eşyalarının ülkeye girişi için kullanılan ithalat türüdür.

2.8.7. Ankonsinyasyon İthalat

Satışın yapılması ve belirli bir vade sonunda mal bedelinin transfer edilmesi şartıyla yapılan ithalattır.

2.9. İTHALAT İŞLEMLERİ

İthalat işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için aşağıda ifade edilen süreçlerin gerçekleşmesi önem arz etmektedir. İthalatçı sıfatının kazanılması; ithalatçı sıfatının kazanılması için Vergi Usul Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde "tek vergi numarası"nın alınıp, gümrüklere gümrük müşaviri tarafından bildirilmesi gerektirmesi durumu olarak değerlendirilebilir. Satıcının bulunması; yazışmalar, internet kanalı, fuarlara katılım ve karşılıklı görüşme ile bulunur. Ödeme şekli akreditif ise; akreditif açtırılması ya da peşin ödeme ise havalenin yapılması gerekmektedir. Ödeme şekli akreditifli ise ithalatçı, banka aracılığı ile akreditif açtırır ve yurt dışına para transfer edildiğine dair DSB, hesap belgesi ya da transfer belgesi düzenlenmektedir (Gürsoy, 2005: 30-31).

Evrak ve malların gelmesi; peşin ve akreditifli ödemede mal bedeli ithalatın başında ödenirken, vesaik mukabilinde dokümanlar geldiği zaman ödenir ve mallar gümrükte görüldüğünde ithalatından vazgeçilebilir. Eğer ödeme şekli vesaik mukabili kabul kredili ise mal bedeli ithalattan sonra poliçe vadesinde ödenmesi gerekmektedir (Melemen ve Arzova, 2000: 61).

Nakliyeciden ordinonun alınması; mal mülkiyetini temsil eden belge olarak ifade edilmektedir. Mal gümrüğe geldiğinde, malı getiren nakliye şirketi ithalatçıyı arar ve malın geldiğini haber vermesi gerekmektedir. İthalatçının ordinoyu alabilmesi için eğer navlunu kendisi ödeyecekse ödemeyi yapması gerekir (Akat, 2001: 192).

Malların gümrükten çekilmesi; gümrükte yatırılması gereken fon, KDV ve diğer vergiler elde edilir ve mallar millileştirilir. Bu aşamadan sonra malların iadesi veya transit işlemi artık mümkün değildir. Kambiyo dosyasının kapatılması; mallar gümrükten çekildikten sonra gümrük onaylı yabancı fatura aslı, GB fotokopisi, gümrük vezne alındı fotokopisi, transfer belgesi ve sigorta poliçesi bankaya ibraz edilerek kambiyo dosyası kapanarak böylece sürecin sona ermesi gerçekleşmiş olur (Melemen ve Arzova, 2000: 62).

2.9.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Önemi

Sanayileşme hareketlerinin yeni şekillendiği ülkelerde ilk olarak sanayileşme hamleleri ithal ikamesine bağlı olarak işleyiş göstermiştir. Akabinde, çoğu az gelişmiş ülkeler ihracata dönük sanayileşme stratejilerine yönelmişlerdir. İthalat ikamesi politikalarının yaygınlaşması, 1929 ekonomik buhranının etkisi ile büyük oranda bu ihtiyaç hissedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında

hammadde temininde karşılaşılan güçlükler de etkili olmuş ve diğer bir taraftan ise, ülkelerin uyguladıkları müdahaleci ekonomik politikalar ve milliyetçi akımlar da ithal ikameci politikaları önem arz edecek derecede etkilemiştir. Tarihi sürece bakıldığında, ülkelerin birbirini izleyen değişik aşamalardan geçtikleri açıkça görülmektedir. Birinci aşama, ilkel ürünler yardımı ile ihracatının artırılmaya çalışıldığı aşamadır. İkinci aşamada ise, ithal edilen sanayi mallarının yerli üretimle ikame edilmesi çabalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Az gelişmiş ülkeler sanayileşme hamlesine girdikten sonra ithal ikamesine yönelmiş olup ve hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak yerli endüstriler kurmaya başlamışlardır.

İthal ikamesini tanımladığımızda basit olarak şöyle ifade edilebilir, toplam arz içindeki ithalat payında meydana gelen değişimdir. Böylece toplam arz içinde ithalat oranı azalıyorsa, ithal ikamesi yapılıyor, artıyorsa yerli üretim ithalatla ikame ediliyor şeklinde değerlendirilebilir. İthal ikamesini esas alan büyümenin amacı, ithalatın yerine yerli üretimin geçirilmesidir. İthal ikamesi daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisi şeklinde ifade edilmekteydi. İthal ikamesi ve dış koruma daima birbirine bağlı olarak gitmektedir. Ulusal endüstriler, her türlü dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu tip sanayileşme modelinde karşılaştırmalı üstünlük teorisinin yol göstericiliğinden yararlanılmaz. Seçici değil, dengeli bir sanayileşme söz konusu olmuştur. Başka bir ifade ile, kalkınma felsefesinde, beklenen talep artışlarına göre, endüstriler arası ileri ve geri bağlantıları dikkate alarak yatırım fonlarının dengeli bir biçimde dağılımı açıkça ifade edilmiştir (Kabal, 2007: 28).

2.10. TÜRKİYE'DE İTHALATIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ETKİLERİ

Türkiye'de ithalatın tarihsel gelişimi ve etkileri, 1980 yılına kadar Türkiye'de ithalatın gelişimi ve 1980 yılından sonra Türkiye'de ithalatın gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.10.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve Etkileri

Türkiye ekonomisine dönemler itibarıyla bakıldığında, dış ticaret ve buna bağlı olarak da ithalat politikasının değişikliklere uğradığı açıkça görülmektedir. Dönemin ulusal ya da uluslararası koşullarına göre ya ithal ikamesi ya da ihracata yönelik sanayileşmeye uygun politikalar uygulandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde dış ticaret politikası, gümrük politikasından ibaret olmuş ve genellikle dış ticaret ithalatın %70'ine varan oranda açık verdiği görülmüştür. Gümrük vergileri dışında farklı bir ithalat politikası takip edilmemiştir. Tablo 12 de ithalat değerlerine bakınız.

Tablo. 12. Atatürk Dönemi İthalat ve İhracat Verileri (Milyon TL.)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık (-) veya Fazla (+)
1923	51	87	-36
1924	82	101	-19
1925	103	129	-26
1926	96	124	-28
1927	81	108	-27
1928	88	114	-26
1929	75	124	-49

1930	71	70	1
1931	60	60	0
1932	48	41	7
1933	58	45	13
1934	73	69	4
1935	76	71	5
1936	94	74	20
1937	109	91	18
1938	115	119	-4
1939	100	93	7
1940	81	50	31
1941	91	55	36
1942	126	113	13
1943	197	155	41
1944	178	126	52
1945	168	97	71

Kaynak: www.dtm.gov.tr.

Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerinde(1923-1929) serbest bir ithalat politikası uygulanmıştır. Lozan Anlaşması ve eki Ticaret Mukavelesi'ne Türkiye'nin 5 yıl vade ile gümrük tarifelerini arttırmaması şeklinde bir hüküm konulmuştur. Bu hüküm çerçevesinde bakıldığında Cumhuriyetin ilanından 1928 yılı sonuna kadar tamamen liberal bir dış ticaret politikası uygulanmış gelmiştir. 1929-1950 dönemi arasında, milli sanayinin kurulabilmesi ve korunabilmesi için bağımsız politikaların oluşturulabildiği ve uygulamaya konulduğu dönemin başlangıcı olarak genel kabul görmüş bir tarzda değerlendirmelere alınmıştır. Zira bu dönemin başlangıç yılından itibaren ithalatta korumacı bir politika başlatılmıştır. Ancak, bu politika da Osmanlı Devleti'nden devralınan borçların ödemeleri ve artan dış ticaret açıklarıyla büyük boyutlara ulaşan ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya güç yetememiştir. Tablo 13 de ithalat değerlerine bakınız.

Tablo.13. Dış Ticaret Verileri: 1946-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1946	215	119	+96
1947	223	245	-22
1948	197	275	-78
1949	248	290	-42
1950	263	286	-23
1951	314	402	-88
1952	363	556	-193
1953	396	533	-137
1954	335	478	-143
1955	313	498	-185
1956	305	407	-102
1957	345	397	-52
1958	247	315	-68
1959	354	470	-116
1960	321	468	-147

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye için de kalkınmada döviz darboğazı, dış ticaret açığı, bu açığın dış yardım ve kredilerle finansmanı önemli sorunu teşkil etmiştir. Günümüzde de ithalat, ödemeler bilançosunun en ağırlıklı kalemini oluşturmaktadır. 1970'li yıllar dış ticaret açığının yüksek boyutlara ulaştığı yıllar olmuştur. Bunda yurtiçi ekonomik dengesizliklerin yanı sıra, 1973 ve 1974 petrol şokları ve Batı'da yaşanan enflasyonun da önemli rolü olmuştur. 1980 yılına kadar göreceli olarak dışa kapalı bir ekonomik model uygulanmış; ancak yine de dış konjonktürün yarattığı krizlerden ya da durgunluktan uzak kalınmamıştır. Çoğu zaman döviz darboğazları yüzünden ithalat sekteye uğramış; üretim düşmüş ve işsizlik artmıştır (Yurdakul ve Erdal, 2003:585).

Petrol ve enerji yetersizliği, ithal girdilerin yetersizliği ve finansman sıkıntısı, eksik kapasite kullanımına yol açmıştır. Yurt içi tasarrufların azalması, yatırımların yapılamamasına neden olmuştur. Fiyat artışları 1978'den başlayarak ve giderek hızlanan bir hiperenflasyon şekline dönüşmüş ve 1980 yılında enflasyon % 107 düzeyine ulaşmıştır 1950-1953 yılları arasında serbest dış ticaret rejimine bağlı olarak ithalatta liberal politikalar uygulanmıştır. 1954 yılından itibaren ise dış ticarete kısıtlamalara gidilmiştir. Bu dönemde, ihracatta gözlemlenen yavaşlamaya paralel bir şekilde dış ticaret dengesinin kurulabilmesini teminen ithalatta da kısıtlamalar gittikçe artmaya başlanmıştır. 1958-1980 döneminin ise ithalat politikaları açısından özel bir yeri bulunmaktadır. Nitekim ülkemizde ithalat politikalarının temel göstergesi olan ithalat rejimi uygulamasına ilk defa 1958 senesinde başlandığı ileri sürülebilir (Yurdakul ve Erdal, 2003:585). Tablo 14 de ithalat değerlerine bakınız.

Tablo.14. Dış Ticaret Verileri: Planlı Döneme Geçişte Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1960	321	468	-147
1961	347	507	-160
1962	381	619	-238
1963	368	688	-320
1964	411	537	-126
1965	464	572	-108
1966	491	718	-228
1967	522	685	-162
1968	496	763	-267
1969	537	801	-264
1970	589	948	-359
1971	677	1171	-494
1972	885	1563	-678
1973	1317	2086	-769
1974	1352	3778	-2245
1975	1401	4739	-3337
1976	1960	5129	-3168
1977	1753	5796	-4043
1978	2288	4599	-2311
1979	2261	5069	-2808

Kaynak: www.tuik.gov.tr

1963-1980 yılları arasında, ekonomide planlı dönem uygulamasına tanık olunmuş, yerli sanayinin korunmasına ağırlık verilmiş, ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikası izlenmiş ve bu politikanın bir gereği olarak ithalatta kontroller biraz daha arttırılmıştır.

2.10.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve Etkileri

1980 sonrası dönem, bir önceki döneme ağırlığını koyan kalkınma planlarının etkili olamadığı; dış ticaretin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesi çabasının var olduğu; piyasa koşullarının hakim kılınmaya çalışıldığı; piyasaların deregüle edildiği bir dönemdir. 1980 öncesi kalkınma planları çerçevesinde döviz tasarrufu yapma anlayışı, 24 Ocak Kararları ile döviz kazanmayı amaçlayan bir anlayışa dönüşmüştür. 1980 öncesinin politika amaçları ithal ikameci sanayileşme ile döviz tasarrufu sağlanması ve dışa bağımlılığın azaltılmasıdır. Ancak bu dönemde dış bağımlılık arttığı gibi, dış ticaret açığında büyümeler meydana gelmiştir (Enç ve Aykaç, 2003:65-66).

1984-1987 döneminde, ithalat artışının %16,5 ve %27,5 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmesi bu dönemdeki yüksek büyüme hızından kaynaklanmıştır. Çünkü bu dönemde reel efektif kurda önemli bir değişiklik olmamıştır. 1986 yılında ise hızlı büyüme ile birlikte yatırım mallarının ithalatı artış göstermiştir. Bu yüzden ithalat teminat oranlarının artırılması, fon yükümlülüğüne tabi tutulan ithal mallarının kapsamının genişletilmesi ve fonların yükseltilmesiyle ithalatı azaltacak önlemler alınarak ithalatın yavaşlamasını sağlayabilmiştir (Öztürk, 1993: 50).

24 Ocak Kararları ile birlikte ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiş; yabancı sermaye girişine olanak tanınarak yatırım ve döviz miktarlarını artırmak, ithalatı serbestleştirmek, yeni dış borç alınarak mevcut dış borçları ödemek ve ithalatı artırarak ara ve yatırım malları sağlamak amaçlanmıştır. 1980 yılından itibaren ithalatta liberasyonun getirdiği serbestlik ve aşırı değerlendirilmiş Türk Lirası politikası, ithalatta 1990 yılından itibaren aşırı bir artışa neden olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomi tarihinde ilk kez ithalat yıllık % 41 düzeyinde artarak 22.3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında 1990 yılında ithalat rejiminde ve ekonominin yönetiminde yapılan yanlışlıklar etkili olmuştur (Tokgöz, 2001:216-217).

Türkiye ekonomisinin özellikle 1989'dan sonra kamu kesimi gelir gider dengesi ciddi bir biçimde bozulmuştur. 1989 sonu itibariyle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olduğu bir ortamda, kısa vadeli sermaye girişi bir yandan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer taraftan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılmasına ek kaynak yaratmıştır. Ancak bu finansman yöntemi, bir yandan TL'nin reel olarak değer kazanmasına yol açarken, kısa vadeli ve çok yüksek faizli bir dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir (Yurdakul ve Erdal, 2003:598).

TL'nin reel olarak aşırı değerlendirilmesi, Türkiye ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli bir boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. 1993'te % 72.7 oranında artan dış açık nedeniyle uluslararası kredi kuruluşu Moodys'in Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve dış borçlanmada karşılaşılan güçlükler ödemeler dengesi krizini gündeme getirmiştir (Tokgöz, 2001:242-243).

1994 yılının ilk aylarında ortaya çıkan bunalım Merkez Bankası'nı Ocak ayında devalüasyon yapmaya mecbur bırakmıştır. Yapılan devalüasyona ve Merkez Bankası'nın piyasaya dolar satarak sakinleştirme isteğine rağmen, bunda başarılı olunamamıştır. Krizin daha da büyümesini önlemek amacıyla, hükümet, 5 Nisan 1994 tarihinde 5 Nisan Kararları olarak bilinen Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nı yürürlüğe koymuştur. 5 Nisan 1994 kararlarında hedeflenen ihracat artışı için, 1995 yılı başından itibaren ihracata yönelik devlet yardımları programı yürürlüğe konmuştur. 1996 tarihinden itibaren Türkiye'nin AB ile gümrük birliği oluşturması ve bazı küresel ve bölgesel gelişmeler, bu bağlamda Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ithalat politikasının şekillenmesinde uluslararası faktörlerin payının göreceli olarak artmasına yol açmıştır. DTÖ ve gümrük birliği dışındaki uluslararası gelişmeler; başta çevre, rekabet, yatırım, fikri mülkiyet, çalışma hukuku gibi alanlarda uluslararası normlar geliştirme çaba ve istekleri de ithalatın dış kaynaklı bileşenlerinin önemini artırmıştır (DTM, 2006). Tablo 15 de ithalat değerlerine bakınız.

Tablo.15. 1980-2002 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1980	2910	7909	-4999
1981	4702	8933	-4230
1982	5745	8842	-3096
1983	5727	9235	-3507
1984	7133	10757	-3623
1985	7958	11343	-3385
1986	7456	11104	-3648
1987	10190	14157	-3967
1988	11662	14335	-2673
1989	11624	15792	-4167
1990	12959	22302	-9342
1991	13593	21047	-7453
1992	14714	22871	-8156
1993	15345	29428	-14083
1994	18105	23270	-5164
1995	21637	35709	-14071
1996	23224	43626	-20402
1997	26261	48558	-22297
1998	26973	45921	--18947
1999	26587	40671	14084
2000	27774	54502	-26 727
2001	31334	41399	-10 064

Kaynak: www.tuik.gov.tr

İthalatta genel olarak yıldan yıla artan liberasyona rağmen, kontrollü bir gelişme ile ihracattaki gelişmelere paralel istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bazı yıllarda görülen anlamsız ilişkilerde ise dışsal faktörler etkili olmuştur. 1989'da ise uygulanan kur politikası ile ithal mallarının ucuz hale gelmesi ve 1990 yılının başından itibaren uygulamaya konulan ithalatın serbestleştirilmesi, konvertibilite ve gümrük vergilerinin azaltılması gibi ekonomik politikalarla ithalat daha hızlı arttığından dış açık büyümüştür. Bu yüzden konvertibilite döviz sorununu çözmekle birlikte dış ticaret açığının da

büyümesine yol açmıştır. İthalat değerinde 1989 ve 1990'lı yıllarda %10,2 ve %41,2 gibi büyük bir artış göstermiştir. Böylece dış ticaret açığımız 1988'de %32,6 azalmışken 1989 ve 1990'da %55,9 ve %124,2 artış göstermiştir. 1991 yılında ise, aşırı değerli kur politikasından vazgeçilince dış ticaret açığı kapanmaya başlamıştır. 1992' yılında sanayi ürünlerinde yüksek büyümeden dolayı ithalat tekrar artmaya devam etmiştir. 1993 yılındaki ithalat artışında ise iç talebin canlılığına bağlı olarak tüketim ve hammadde talebindeki artış, yatırım malları talebindeki artışla birlikte yatırım malları ithalatındaki artış ve ayrıca OECD ülkelerindeki durgunluk, aşırı değerli döviz kuru ve ithalatın finansmanına getirilen kolaylıklar etkili olmuştur. 1993'te %72.7 oranında artan dış açık nedeniyle Türkiye'nin uluslararası risk puanının arttırılması ve dış borçlanmada karşılaşılan güçlükler ödemeler dengesi krizini gündeme getirmiştir. 5 Nisan kararlarının ardından yurtiçi talep kısılmış ve ithalat gerilemiş olup buna paralel olarak ihracat artış göstermeye başlamıştır (Ertekin, 2001: 194).

1995 yılında Türk Lirası'nın reel olarak değerlenmeye başlaması ithalatı artırıcı unsurlardan kaynaklanmıştır. Reel efektif döviz kuru 1996 yılında 1995 yılsonu düzeyini korumuştur. Büyüme ve üretimdeki artışın yüksek, iç talebin canlı olması ithalat artışını açıklamaktadır. 1997 yılında TL'nin değerli olduğu gözlenmekle birlikte ekonomide 1995 yılında başlayan büyüme devresinin 1997 yılında da devam etmesi ithalatın artmasına yol açmıştır. 1998 yılında TL'nin değerliliği sürmüş olup; ancak ithalat artışında yavaşlamalar seyir etmeye başlamıştır. 1998 ve 1999 yılında Türk Lirası değerliliğini devam ettirirken Rusya krizi sonrası özellikle 1998 yılının Eylül ayından itibaren ithalatta ciddi düşüşler yaşanmaya başlamıştır (TCMB, 1999: 26).

2000 yılında döviz kuru sepetinin günlük değerlerinin önceden açıklanması kur riskini ortadan kaldırmış ancak enflasyonun hedefin üzerinde gerçekleşmesi TL'nin reel olarak değerlenmesi sonucunu doğurmuştur. İç talepteki canlanmanın önemli ölçüde ithalat ile karşılanması, uluslararası piyasalarda ham petrol ve demir çelik fiyatlarının hızla artması, 1999 yılında gerileyen ithalatın 2000 yılında hızla artmasına neden olmuştur (TCMB, 2000: 44-45).

2000 yılında döviz kuruna dayalı enflasyonla mücadele programının etkisiyle iç talep artmış ve ekonomi canlanma sürecine girmiştir. İlk olarak iç talepteki artış olmak üzere, TL'nin reel olarak değerlenmesi ve petrol fiyatlarındaki yükselme 2000 yılında ithalatı ve dolayısıyla dış ticaret açığını artırmış olup, bavul ticareti ve turizm gelirlerindeki artışa rağmen cari işlemler açığı önemli ölçüde artış göstermiştir. Kasım ayı krizi sonrasında özellikle 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ikinci krizle birlikte ekonomi hızlı bir yavaşlama sürecine girmiştir. Şubat ayından sonra ise; TL'de gözlenen büyük ölçüdeki reel değer kaybı ile ithalattaki gerileme dış ticaret açığını azaltmış ve cari işlemler 2001 yılında 3,3 milyar dolar (USD) artış göstermiştir. 2002 yılında yurt içi talep gelişmeleri ve üretim artışı, dış ticaret üzerinde reel kur hareketleri ve dış ekonomik gelişmelerden daha fazla etki göstermiştir. 2002 yılında sanayi üretiminde gözlenen yüksek oranlı büyüme ithalatı artırıcı yönde etkilemiştir. Üretimdeki artışın aksine iç talepteki canlanmanın sınırlı kalması ise üretim fazlasını ihracata yönlendirmeye çalışılmıştır (TCMB, 2001: 49-51). Tablo 16 da ithalat değerlerine bakınız.

Tablo.16. Dış Ticaret Verileri: 2002-2013 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
2002	36.059	51 553	-15 494
2003	47.252	69 339	-22 086
2004	63.167	97 539	-34 372
2005	73.476	116 774	-43 297
2006	85.534	139 576	-54 041
2007	107.271	170 062	-62 790
2008	132.027	201 963	-69 936
2009	102.142	140 928	-38 785
2010	113.883	185 544	- 71 661
2011	134.906.869	240 841	-105 934
2012	152 461	236 545	- 84 083
2013	151 796	251 650	- 99 854

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

2003 yılında dünya ekonomisinde gözlenen büyüme özellikle yılın üçüncü çeyreğinde canlanarak süreklilik arz etmiştir. Sanayi üretiminin 2002 yılındaki artış eğilimini devam ettirmesi ve reel kurlarda gözlenen değerlenme, özellikle ara malı ve sermaye malı ithalat talebini artıran bir unsur olarak ifade edilebilir (TCMB, 2003: 50). Irak Savaşı'nın sona ermesi ve finansal piyasaların istikrara kavuşmasının akabinde 2004 yılında faiz oranları gerilemiş ve TL'nin değer artışı hız kazanmaya başlamıştır. Böylece, iç talepte bir canlanma gözlenmiş ve bundan dolayı ara ve sermaye malının yanı sıra tüketim malı ithalatında da yüksek oranda artışlar olmuştur. Buna ek olarak uluslararası piyasalarda ham petrol fiyatlarında gözlenen yükseliş ham petrol ve doğal gaz ithalatında da artış göstermiştir (TCMB, 2004: 48-49).

2005 yılına baktığımızda ise, yılın ilk yarısında ithalat ve ihracat artışlarında yavaşlama gerçekleşmiş, ancak yılın ikinci yarısında ihracat düşük performansını sürdürürken, ithalatın yeniden hız kazanmaya başladığı görülmüştür. Sektörler itibariyle bakıldığında, yılın ilk yarısındaki ithalat yavaşlamasının, sermaye ve tüketim malı ithalatından kaynaklandığı, ara malı ithalatının ise, artışını sürdürdüğü açıkça gözlemlenmiştir. Yılın üçüncü çeyreğine bakıldığında ise, ara malı ithalatındaki artışın sürmesinin yanı sıra, sermaye ve tüketim malı ithalatında da toparlanma olduğu gözlemlenmiştir (TCMB, 2005: 45).

2005 yılının ilk yarısında ithalat artışının ihracat artışından fazla olması nedeniyle net dış talebin büyümeye katkısı negatif olmuştur. 2006 yılının üçüncü çeyreğinde ise iç talepteki yavaşlama ve Türk Lirası'ndaki değer kaybının etkisiyle ithalat artış oranı düşüğe geçmiştir. İhracatta ise verimlilik artışlarının sürmesinin de katkısıyla yüksek bir oranda artış kaydetmiştir. Bu doğrultuda, yılın üçüncü çeyreğinde net ihracat, 2005 yılının ilk çeyreğinden sonra ilk kez büyümeye pozitif katkıda bulunmuş, iç talepte ortaya çıkan yavaşlamanın etkisini kısmen telafi etmiştir. Sonuç olarak, talep koşullarının enflasyondaki düşüş sürecine verdiği destek, 2006 yılının ikinci yarısı itibariyle belirginlik kazanmıştır (TCMB,2006: 29).

İthalat gelişmeleri kalemler bazında incelendiğinde, 2008 yılında yapılan ithalatın ağırlıklı olarak demir-çelik, makineler ve ulaşım araçları ile petrol ve petrol ürünlerine yönelik olduğu görülmektedir. 2008 yılında toplam ithalatın yüzde 7,4'ünü oluşturan demir-çelik sektöründe ithalat, bir önceki yıla göre yüzde 32,6 artarak 15 milyar dolar olmuştur. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 58,5 azalarak 4,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam ithalattaki payı yüzde 5,4'e düşmüştür. Makineler ve ulaşım araçları sektöründe ithalat, küresel krizin etkisiyle 2008 yılında yavaşlayarak bir önceki yıla göre sadece yüzde 3,5 artışla 51,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu sektörde 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde 25 milyar dolar ithalat yapılmış, 2008 yılının aynı döneminde yüzde 25,1 olan makineler ve ulaşım araçları ithalatının toplam ithalat içindeki payı yüzde 28,6'ya yükselmiştir. Yurtiçi sanayi sektöründe çok ihtiyaç duyulan bir girdi olan petrol ve petrol ürünlerindeki ithalat, büyük ölçüde fiyat artışlarına paralel olarak değişmektedir. 2002 yılında 5,4 milyar dolar olan petrol ve petrol ürünleri ithalatı, 2008 yılında 27 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise, petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle petrol ve petrol ürünleri ithalatı, geçen yılın aynı dönemine göre 11,1 milyar dolar azalarak 9,4 milyar dolar olmuştur (TCMB, 2009).

2002 yılında 51,6 milyar dolar olan ithalat, 2008 yılı itibarıyla 202 milyar dolara yükselmiştir. İthalattaki bu artışta enerji ithalatı büyük rol oynamaktadır. uluslararası piyasalardaki ham petrol ve doğalgaz fiyatları 2002 yılından 2008 yılı Temmuz ayına kadar hızlı bir artış göstermiştir. 2002 yılında 9,2 milyar dolar olan enerji ithalatı, 2008 yılında 48,3 milyar dolara yükselmiştir. Fakat enerji fiyatları 2008 yılı Temmuz ayından itibaren düşüşe geçmiş ve 2009 yılı genelinde de geçmiş yıla kıyasla düşük seviyelerde seyretmiştir. Böylece 2008 yılı Ocak-Ağustos döneminde 34 milyar dolar olan enerji ithalatı bu yılın aynı döneminde 18,9 milyar dolara gerilemiştir. 2009 yılında 26,1 milyar dolara ulaşması beklenen enerji ithalatının, 2010 yılından itibaren enerji fiyatlarındaki artışlarla tekrar yükseleceği öngörülmektedir (TÜSİAD, 2013:18)..

Enerji fiyatlarındaki düşüşün yanı sıra ekonomik durgunluk nedeniyle de gerileyen ithalat 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 39,9 azalarak 87,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı sonunda ise ithalatın 134 milyar dolar olması beklenmektedir. 2010 yılından itibaren de ithalatın, ekonomik büyümeye ve enerji fiyatlarında beklenen artışlara bağlı olarak artacağı öngörülmektedir. 2009 yılının dördüncü çeyreğinden başlayarak hızlı bir büyüme eğilimi gösteren özel sektör tüketim ve yatırım harcamaları, büyümenin belirleyici dinamiğini oluşturmuştur. Bu temel talep bileşeninin potansiyel eğiliminden sapma verileri ile ithalatın potansiyel eğiliminden sapma verileri arasında eşleşme, özel sektör tüketim ve yatırım harcamalarının, aynı zamanda, ithalatın dinamiğine de önemli katkıda bulunduğunu göstermektedir(TÜSİAD, 2013:18).

2011 yılının son çeyreğinde başlayan 'yumuşak iniş' politikası neticesinde, ekonomik aktiviteye ve yatırım talebine bağlı olarak ithalatta azalma gözlenmiştir. Bu azalmaya en büyük katkının özel yatırım harcamalarındaki düşüş tarafından geldiği görülmektedir. Diğer yandan, 2012 yılı son çeyreğinde aramalı ve sermaye malları ithalatındaki artış, ekonomik büyümede görece bir

toparlanmaya işaret etmektedir. İthalatın sektör bazında yapısı incelendiğinde, 2012 yılında ithalattaki genel düşüşe rağmen, sektörel dağılım yapısında bir değişiklik olmamıştır. İthalatta öne çıkan bir başka eğilim ise, daralma dönemlerinde gelişmiş ülkelerden yapılan ithalatın payındaki azalmadır (TÜSİAD, 2013:18).

2.11. TÜRKİYE'NİN İTHALATININ ANALİZİ

Türkiye ekonomisinde ithalat, 1970-1990 döneminde yılda ortalama %13,7 oranında büyümüştür. Temel mallarda bu oran %16,3, imalat sanayi ürünlerinde ise %11,9 olarak görülmüştür (DTM, 1998: 3-11).

Türkiye'de büyüme oranları, temel mal ithalatının, toplam ithalattan daha hızlı geliştiğini ve dolayısıyla ithalatta temel mallar lehine bir yapısal değişimin ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, sanayi kesiminde ihracatın ithalata olan bağımlılığı %63 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde ihracat artışının ara malı ithaline olan bağımlılığı artmış ve yatırım malı ithaline olan bağımlılığı ise azalma göstermiştir (Özbey, 1999: 9091).

Aynı dönemde büyüme oranları kullanılarak belirlenen ithalatın trend değerleri ile gerçekleşme arasındaki fark, trend değerlerinin yüzdesi olarak belirtildiğinde, trend değerlerinden sapma; temel mallarda %38, mamul mallarda %15,7, ithalatta ise %22,8'dir. %20'nin üzerindeki değerler "büyük sapma" olarak istikrarsızlığı belirttiği için, Türkiye'nin temel ve imalat sanayi malları ithalatları ile genel ithalatı, kararlı değildir. Toplam ithalattaki istikrarsızlık, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan ve artışlardan kaynaklandığı söylenilebilir (Hepaktan,2008:6).

2.11.1. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Bazda Analizi

1980 yılı itibariyle Türkiye ithalatının sektörel yapısı incelendiğinde, ithalat içinde en büyük payı % 53'lük bir oranla madencilik ürünlerinin (petrol) aldığı görülmektedir. Aynı ürün grubu içerisinde yer alan enerji hammaddeleri ise toplam ithalatın yarısını oluşturmaktadır. Bu ürünlerin ithalat içindeki payının bu kadar yüksek olmasının nedeni, yerli ürünle ikame edilemeyen enerji hammaddesinin zorunlu olarak ithal edilmesidir. 1980 yılında Türkiye'nin ithalatında ikinci büyük ürün grubunu, % 42 oranındaki payı ile sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Sanayi ürünlerine alt sektörleri itibariyle bakıldığında, makine ve ulaşım araçları ile kimyasal ürünlerin payının yüksek olduğu görülmektedir (DTM, 2002:23-25).

1980 yılında ithalat içerisinde sanayi ürünlerinin payı %59,1, madencilik ürünlerinin payı %39,8, tarım ürünlerinin payı ise %1 civarındadır. 1990'lı yıllardan itibaren sanayi ürünlerinin toplam ithalat içerisindeki payı, %80'ler seviyesine yükselmiş; madencilik ürünlerinin toplam ithalat içerisindeki payı %15'e gerilerken, tarım ürünlerinin toplam ithalat içerisindeki payı %2-3 seviyelerine kadar gerilemiştir (Hepaktan,2008:7).

Türkiye'nin ithalatının sektörel gruplara göre dağılımı genel olarak incelendiğinde, en önemli sektörün sanayi sektörü olduğu görülmektedir. 1980'li yılların başında sanayi ürünleri ithalatının toplam ithalata oranı %60, 1990'lı yılların başında ise %75 dolayında iken, 2006 yılında söz konusu oran, %79 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1991 yılından itibaren günümüze değin olan veriler ele alınıp

incelendiğinde, imalat sektörü ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının %80 düzeyinde gerçekleştiği söylenebilir. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC) göre Türkiye'nin ithalatının dağılımında ağırlıklı pay, imalat sektörü olarak değerlendirilebilir (Hepaktan,2008:7).

Tablo.17. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC) Göre Türkiye'nin İthalatı

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Genel Toplam	69 339 692	97 539 766	116 774 151	139 576 174	170 062 715	201 963 574	140 928 421	185 544 332	240 841 676	236 545 141	251 649 892
Tarım ve Ormanlık	2 535 427	2 757 392	2 801 365	2 902 369	4 640 577	6 391 914	4 593 839	6 456 707	8 895 184	7 446 641	7 718 045
Balıkçılık	2 428	7 868	24 233	32 627	30 935	41 125	31 217	33 322	48 717	56 206	58 015
Madencilik ve Taşocakçılığı	9 020 508	10 980 937	16 321 199	22 033 762	25 314 075	35 649 704	20 624 650	25 932 549	37 331 370	42 246 825	38 205 124
İmalat	55 689 766	80 447 302	94 208 255	110 378 826	133 938 136	150 252 335	111 030 525	145 366 975	183 930 287	176 235 027	196 811 449
Elektrik, Gaz, Su	43 453	15 683	18 208	18 208	21 528	15 492	17 256	20 471	86 576	255 377	334 204
Toptan ve Perakende Ticaret	2 039 936	3 319 794	3 379 441	4 194 758	6 086 804	9 578 987	4 608 026	7 703 896	10 496 278	10 258 094	8 468 456
Gayrimenkul Kiralama ve İş	1 198	867	5 985	1 073	2 395	1 696	1 345	2 284	4 462	838	1 143
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet	6 977	9 923	15 465	14 551	28 265	32 320	21 564	28 128	48 803	46 135	53 456

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Toplam ithalatın sektörler içerisinde temel ağırlığı oluşturan alt sektörleri incelendiğinde; sanayi sektörü içerisinde temel ağırlığı; kimyasal madde ve ürünleri, makine-teçhizat, ana metal sanayi ile tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Tarım sektöründe, mineral yakıt ve mineral yağlar ağırlıktadır. Madencilik sektörü içerisinde temel ağırlıklı pay ise, ham petrol ve doğal gaz şeklinde ifade edilmektedir (Hepaktan,2008:8-10).

Türkiye'nin son 10 yılda toplam ithalatı içerisinde %80'lik payın altına düşmeyen sanayi ürünleri sektöründe, imalat sanayi ürünleri önemli bir yer tutmaktadır. Kimya, demir-çelik, makine, elektrikli makine ve cihazlar ile test araçları önemli kalemler arasında sayılmaktadır. Özellikle son yıllarda taşıt araçları ithalatında önemli bir artış gözlenmektedir. İşlenmiş tarım ürünleri ithalatı da, sanayi ürünleri ithalatında görece olarak bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe ham petrol ithalatı, gerçekten hem alt sektör hem de toplam ithalat içinde ağırlığını hissettirmektedir. 1997-2006 yılları arasında ham petrol ithalatının madencilik sektörü içerisindeki payı incelendiğinde, %80 düzeyinin üzerinde bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2006 yılında ise bu oran, %85'tir. İthalatta ilk sıraları alan ürünler; mineral yakıtlar-mineral yağlar, kazanlar-makineler-mekanik cihazlar, kara taşıtları ile aksam ve parçaları, elektrikli makine ve cihazlar, demir-çeliktir. Sonuç olarak, Türkiye ithalatının sektörel analizini değerlendirecek olursak; ön plana çıkan ana sektör, sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü içerisinde önemli paya sahip olan alt sektörler ise;

kimyasal madde, motorlu kara taşıtları, ana metal sanayi ile makine ve teçhizat imalatı sektörleri şeklindedir (Hepaktan,2008:8-10).

2.11.2. Türkiye'nin İthalatının Bölgesel Bazda Analizi

Türkiye'nin ithalatında belirli ülke grupları ve bölgeler bazında bir yoğunlaşma görülmektedir. Türk sanayinin mevcut yapısı, teknolojik donanımı ve ithal girdi bağımlılığı, doğal olarak, sanayi sektörünü yabancı piyasalara yöneltilmektedir. Sanayi üretiminde teknolojik açıdan gelişmiş ülkelere, ham petrol açısından ise Ortadoğu ülkelerine bağımlılık söz konusudur. İthalatın ülke grupları yönünden dağılımı, ithalatın mal grupları açısından dağılımına bağlı olarak şekillenmiştir. Türkiye'nin ithalatında geleneksel olarak OECD ülkeleri en önemli paya sahiptir. Bu pay, ithalat ürünleri içerisinde sanayi ürünlerinin payının yükselmesine paralel olarak artmıştır. Ham petrol ithalatı payının, fiyat gelişmeleri sonucu değer olarak gerilemesiyle, 1981 yılında % 40,0 olan İslam ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı, 2006 yılı itibariyle % 16,2'e düşmüştür (Hepaktan,2008:11).

1980'li yıllarda, İslam ülkelerinin yüksek payında, petrol fiyatlarında o dönemde gözlenen yükselmenin de etkisi vardır. Fakat 1980'lerin ikinci yarısından itibaren İslam ülkeleri ile olan ithalatta düşme eğilimi gözlenmiştir. Bu durum, bir taraftan İslam ülkelerinin petrol gelirinin nispi olarak gerilemesi, diğer taraftan da bu ülkeler arasındaki savaşların sonucudur. Türkiye'nin ithalatının ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, OECD ülkelerinin ve OECD ülkeleri içerisinde de Avrupa Birliği ülkelerinin ithalatta da önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Toplam ithalat içerisinde OECD ülkelerinin payı; 1996 yılında %71,2, 2000 yılında %65,4 ve 2006 yılında ise, %55,7 olarak gerçekleşmiştir (Hepaktan,2008:11).

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin İslam ülkeleriyle olan dış ticaret hacmindeki daralma, ithalatta da gözlenmiştir. 1981 yılında toplam ithalat içerisinde İslam ülkeleri %40'lık bir paya sahip iken, 1985 yılında bu oran %33, 1989 yılında %18,5, 1990 yılında %17,3, 1995 yılında %12,1 ve 2006 yılında %11 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, İslam ülkeleriyle dış ticaret hacmindeki daralma, bu ülkelerden gerçekleştirilen ithalata da yansımış durumdadır. Dolayısıyla İslam ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat, yıllar itibariyle azalma göstermektedir. 1990'lı yıllardan itibaren, AB ülkelerinden ithalat, toplam ithalat içerisinde %50'lik bir paya sahip olmuştur. 1996 yılında söz konusu oran %53, 2000 yılında %48,8 iken, 2006 yılında ise, %42,5 olarak gerçekleşmiştir (Hepaktan,2008: s.11). Ülke grupları açısından Türkiye'nin ithalatı incelendiğinde, 1996-1999 yıllarında AB ülkelerinin payı, %50 düzeyinin biraz üzerinde gerçekleşirken, 2000-2006 yıllarını kapsayan dönemde bu oran %50 düzeyinin birkaç puan altında gerçekleşmiştir (Hepaktan,2008: s.13).

1996-2006 dönemi dikkate alındığında; Türkiye'nin ithalatı içerisinde Afrika ve Orta Doğu İslam ülkeleri payının kısmen azalarak %10 düzeyinde seyrettiği, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin %7'den %16,8'e yükseldiği, Nafta ülkeleri payının ise %9'dan %6,7'ye gerilediği görülmektedir (DİE, 2000: 10-15). Türkiye ithalatının bölgesel analizini değerlendirecek olursak; en çok ithalat yapılan ülkenin Rusya Federasyonu ile Çin olduğu ve Türkiye'nin bölgesel ihracat

analizinde olduğu gibi, ön plana çıkan ülkelerinin, AB ülkeleri olarak tespit edildiğini söyleyebiliriz. Bölgesel ithalat analizinde AB ülkeleri içerisinde ise en yüksek paya sahip olan ülke Almanya'dır (Hepaktan,2008:13).

Kriz öncesi veriler için 2007 yılı baz alındığında Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlılığının küresel kriz sürecinde azaldığı ve bazı Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkeleri ile diğer Avrupa ülkelerinin önem kazandığı görölmektedir. Ekonomik sıkıntılarını hala aşamayan Avrupa Birliği ülkelerinden kaynaklanan talep daralmasına rağmen ihracat Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerine yönelerek artışına devam etmiştir. Avrupa Birliği ülkelerindeki darboğazdan kaynaklanan dezavantajın dış ticareti olumsuz etkilememesi ve yine Türkiye'nin rekabet ortamında avantajlı konuma gelebilmesi açısından dış ticarete çeşitlilik çok önem arz etmektedir (Maliye Bakanlığı 2013).

İthalatın ülke gruplarına göre dağılımına baktığımızda; AB üyesi ülkelerden yapılan ithalatın toplam ithalatın önemli bir kısmını oluşturduğu görölmektedir. Bununla birlikte bu ülkelerden yapılan ithalatın toplamdaki payı, tıpkı ihracatta olduğu gibi düşüş eğilimindedir. Bölge ülkelerinden yapılan ithalatın toplam ithalattaki payı 2002 yılında yüzde 49,8 iken bu oran 2012 yılında yüzde 37,1'e gerilemiştir. 2013 yılı Ağustos itibarıyla 12 aylık bazda AB'den gerçekleştirilen ithalat ise toplam ithalatın yüzde 36,9'unu oluşturmaktadır. İthalatın ağırlıklı olarak yapıldığı diğer bir bölge ise Yakın ve Orta Doğu ile Diğer Asya ülkeleridir. Bölge ülkelerinden yapılan ithalat özellikle kriz sonrası dönemde önemli oranda artış göstermiştir. Bölgeden gerçekleştirilen ithalat 2009 yılında 35,9 milyar dolar iken 2012 yılında 71 milyar dolara yükselmiş ve toplam ithalat içindeki payı yüzde 30'a yükselmiştir (Maliye Bakanlığı 2013).

2013 yılı Ağustos ayı itibarıyla bölgeden 73,5 milyar dolarlık ithalat gerçekleşirken toplamdaki payı yüzde 29,8 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde toplam ithalat içinde en yüksek paya sahip ülke Çin olmuştur. Çin'den gerçekleşen ithalat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16,7 oranında artarak 16,2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Özellikle enerji ithalatına bağlı olarak 2006 yılından beri ithalattaki en yüksek paya sahip olan Rusya, 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde ikinci sırada yer almıştır. Bu dönemde Rusya'dan gerçekleştirilen ithalat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,5 oranında daralarak 16,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı 2013).

Tablo.18. Ekonomik faaliyetlere (ISIC,) göre seçilmiş illerin ithalatı (1000 ABD Doları)

Yıllar	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Toplam	251 649 892	236 545 141	240 841 676	185 544 332	140 928 421	201 963 574	170 062 715	139 576 174	116 774 151
Rusya Federasyonu	25 064 214	26 625 286	23 952 914	21 600 641	19 450 086	31 364 477	23 508 494	17 806 239	12 905 620
Çin	24 685 887	21 295 242	21 693 336	17 180 806	12 676 573	15 658 210	13 234 092	9 669 110	6 885 400
Almanya	24 181 597	21 400 614	22 985 567	17 549 112	14 096 963	18 687 197	17 539 955	14 768 220	13 633 888
İtalya	12 884 864	13 344 468	13 449 861	10 139 888	7 594 645	10 682 037	9 751 280	8 649 577	7 566 262
ABD	12 596 171	14 130 546	16 034 121	12 318 745	8 575 737	11 975 929	8 166 068	6 260 873	5 375 548
İran	10 383 217	11 964 779	12 461 532	7 645 008	3 405 986	8 199 689	6 615 394	5 626 610	3 469 706
İsviçre	9 645 289	4 304 864	5 018 977	3 153 702	1 999 386	5 588 439	5 268 879	4 014 793	4 053 977
Fransa	8 079 840	8 589 896	9 229 558	8 176 600	7 091 795	9 022 015	7 849 709	7 239 953	5 887 817
İspanya	6 417 719	6 023 625	6 196 452	4 840 062	3 776 917	4 548 182	4 342 994	3 832 589	3 555 106
Hindistan	6 367 791	5 843 638	6 498 651	3 409 938	1 902 607	2 457 908	2 299 732	1 579 405	1 280 473
İngiltere	6 270 879	5 629 455	5 840 380	4 680 611	3 473 433	5 258 923	5 477 102	5 137 553	4 695 645
Güney Kore	6 088 318	5 660 093	6 298 483	4 764 057	3 118 214	4 091 711	4 369 903	3 556 269	3 485 389
BAE	5 384 468	3 596 545	1 649 456	698 421	667 857	691 202	470 092	352 284	205 442
Ukrayna	4 516 333	4 394 200	4 812 060	3 832 744	3 156 659	6 106 325	4 519 114	3 059 079	2 651 017
Yunanistan	4 206 020	3 539 869	2 568 826	1 541 600	1 131 065	1 150 715	950 157	1 045 328	727 830
Belçika	3 843 375	3 690 309	3 959 279	3 213 606	2 371 516	3 150 747	2 868 671	2 476 928	2 241 112
Romanya	3 592 568	3 236 425	3 801 297	3 449 195	2 257 963	3 547 820	3 112 752	2 668 987	2 285 592
Japonya	3 453 189	3 601 427	4 263 730	3 297 796	2 781 971	4 026 764	3 703 442	3 216 725	3 109 218
Hollanda	3 363 585	3 660 634	4 004 955	3 156 000	2 543 073	3 056 340	2 655 039	2 160 110	2 151 585
Polonya	3 184 533	3 058 078	3 496 189	2 620 956	1 817 093	1 977 852	1 646 232	1 436 586	1 244 447
Diğerleri	67 440 036	62 955 148	62 626 053	48 274 844	37 038 881	50 721 091	41 713 614	35 018 955	29 363 079

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde toplam ithalat içinde en yüksek paya sahip ülke Çin olmuştur. Çin'den gerçekleşen ithalat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16,7 oranında artarak 16,2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Özellikle enerji ithalatına bağlı olarak 2006 yılından beri ithalattaki en yüksek paya sahip olan Rusya, 2013 yılı Ocak-Ağustos döneminde ikinci sırada yer almıştır. Bu dönemde Rusya'dan gerçekleştirilen ithalat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,5 oranında daralarak 16,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013).

2.11.3. Türkiye'nin İthalatının Mal Türleri İtibariyle Analizi

Türkiye'nin dış ticareti içerisinde, geniş ekonomik kategorilerin sınıflamasına göre ithalat incelendiğinde; ara malları ithalatının, toplam ithalat içerisinde ağırlıklı payı oluşturduğu görülmektedir. 1960-1970 döneminde Türkiye'nin ithalatının önemli bir kısmını, %50'lik payı ile yatırım malları ithalatı oluşturmaktadır. Bu dönemde, hammadde ve ara malları ithalatının payı, %45; tüketim malları ithalatının payı ise %5 dolayında olduğu görülmektedir. 1980 yılında ara mallarının toplam ithalattaki payı, %85,3 dolayında iken, bu oran, 1993 yılına kadar sürekli gerileme

göstermiştir. Ara mallarının ithalat içerisindeki payı, 1998 yılında %64 ile en düşük düzeyine ulaşmıştır. Ancak, daha sonraki yıllarda, ara malı ithalatının payı artış göstermiştir. 2006 yılında söz konusu oran, %71,4 olarak gerçekleşme göstermiştir (Hepaktan,2008:14).

Küresel krizden güçlü bir şekilde çıkan Türkiye'de ithalat, 2011 yılında yükselen enerji fiyatları, iç talep ve kredi imkanlarının genişlemesiyle yüzde 29,8 oranında artarak 240,8 milyar dolara yükselmiştir. Ancak 2012 yılı Şubat ayından itibaren azalma eğilimine giren ithalat, 2012 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yıla göre yüzde 2,4 azalarak 156,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ithalatta yaşanan düşüşün tersine enerji ithalatı yılın ilk sekiz ayında artmaya devam etmiş ve 2012 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yıla göre yüzde 13,7 oranında artış göstermiştir. Bu artışta artan jeopolitik risklere bağlı olarak yüksek seyreden petrol fiyatları etkili olmuştur. Ağustos ayı itibarıyla da 12 aylık kümülatif enerji ithalatı 58,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013).

2012 yılında yumuşak iniş süreciyle birlikte sermaye ve tüketim malları ithalatında gerileme yaşanmıştır. 2012 yılı Ocak-Ağustos döneminde sermaye malı ithalatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 11 oranında daralarak 22,2 milyar dolara, tüketim malları ithalatı yüzde 14,5 oranında daralarak 17,2 milyar dolara gerilemiştir. Ara malı ithalatı ise yüzde 1,7 oranında artışla 116,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatta, ara malları ve sermaye malları ithalatı ağırlıklarını korumakla birlikte ara malları ithalatı 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde yüzde 43,9 oranında düşmüş ve toplam içindeki payı yüzde 76'dan yüzde 71'e gerilediği görülmüştür. Bu düşüşte ekonomik durgunluk nedeniyle ham madde ve girdi talebindeki azalma ve fiyat düşüşleri etkili olduğu görülmüştür (Maliye Bakanlığı, 2013/2013).

Ara malları ithalatına göre daha az azalış gösteren sermaye malları ithalatı ise 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde yüzde 30,8 düşüş göstererek 13,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Sermaye mallarının toplam ithalat içindeki payı ise geçen yılın aynı dönemine göre yükselerek yüzde 15,3 olmuştur. Söz konusu dönemde tüketim malları ithalatı ise yüzde 23,2 azalış ile 11,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam ithalat içindeki payı yüzde 13,3'e yükselmiştir. Ana sektörler göre dağılımı incelendiğinde, ithalatın büyük bir bölümünün imalat sanayi sektörü tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 2008 yılında yapılan 202 milyar dolarlık ithalatın 150,3 milyar doları imalat sanayi ürünleri ithalatıdır. İmalat sanayi ürünleri ithalatı, 2009 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 36,7 azalarak 68,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam ithalat içindeki payı yüzde 78,3 olmuştur (Maliye Bakanlığı, 2013). Tablo 19'a bakınız.

Tablo.19. Türkiye'nin İthalatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (milyon\$, % pay)

Yıllar	İhracat	Ara Malı	Pay	Sermaye Malı	Pay	Tüketim Malı	Pay	Diğer	Pay
2002	51 553 797	37 655 830	73,041	8 399 565	16,292	4 898 331	9,501	600 071	1,163
2003	69 339 692	49 734 760	71,726	11 325 907	16,333	7 813 324	11,268	465 701	0,671
2004	97 539 766	67 549 436	69,253	17 397 440	17,836	12 100 277	12,405	492 612	0,505
2005	116 774 151	81 868 284	70,108	20 363 222	17,438	13 975 300	11,967	567 345	0,485
2006	139 576 174	99 604 660	71,362	23 347 556	16,727	16 116 330	11,546	507 629	0,363
2007	170 062 715	123 639 631	72,707	27 054 433	15,908	18 694 022	10,992	674 629	0,396
2008	201 963 574	151 747 101	75,135	28 020 665	13,874	21 489 236	10,640	706 571	0,349
2009	140 928 421	99 509 821	70,610	21 462 823	15,229	19 289 707	13,687	666 070	0,472
2010	185 544 332	131 445 426	70,843	28 818 242	15,531	24 734 930	13,331	545 734	0,294
2011	240 841 676	173 140 243	71,889	37 270 611	15,475	29 692 268	12,328	738 555	0,306
2012	236 545 141	174 930 331	73,952	33 925 389	14,342	26 699 252	11,287	990 170	0,418
2013	251 649 892	183 810 390	73,042	36 760 705	14,607	30 415 893	12,086	662 904	0,263

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

2.11.4. Türkiye'nin İthalatının Değerlendirilmesi

Türkiye'nin, dünya ticaretinde %0,6 gibi bir oranla, önemsiz bir paya sahip olması, gelişmiş ülkelerce belirlenen fiyatlara uyma zorunluluğunu getirmektedir. İthal ürünlerinin, petrol ve petrol ürünleri ile mamul mallara bağımlı olması, ithalatı oluşturan mamul malların fiyatlarının, genellikle monopol ve oligopol piyasalarda belirlenmesi, ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesine yol açtığı görülmektedir. Türkiye'nin ithalatı da, ihracatına paralel olarak artan bir trende sahiptir. Türkiye'nin 1994 ve 2000 yıllarında yaşadığı devalüasyon dönemlerini izleyen yıllarda, gerçekleşen devalüasyona bağlı olarak; ihraç mallarının ucuzlaması ve ithal mallarının pahalalanması sonucunda, net değişim ticaret hadleri olumsuz yönde etkilenmiştir. 1995 yılında net değişim ticaret hadleri, bir önceki yıl değerine göre azalma göstermiştir (Hepaktan,2008:14-15).

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ İLLER BAZINDA İHRACAT VE İTHALAT İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

İktisat bilimi genellikle nitel hipotezler öne sürerek değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü dikkate alır ve sayısal ölçüm yapmaz. Ekonometri bu anlamda iktisat biliminin sayısal olarak ölçülmesini sağlayarak daha sağlam temeller üzerinde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada ele alınan ihracat ve ithalat ilişkisi hipotezinin Türkiye ekonomisi için 2002:M01-2013:M12 dönemleri arasında geçerliliği ekonometrik yöntemler ile sınanmasının faydalı olduğuna inanılmıştır. Analizde Birim Kök testi, Granger nedensellik testi ve Regresyon analizi testleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı ilgili dönemlerde seçilmiş iller bazında ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılık ilişkisinin geçerliliği sınanmaktadır. Bu nedenle tablolarda da yer alan ihracat ve ithalat değişkenlerinin logaritması alınarak modeller oluşturulmuştur.

3.1. Literatür Taraması

İhracat ve ithalatın bağımlılığı ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar açıklanırken Türkiye'yi ve Türkiye'nin dışındaki diğer ülkeleri konu edinen çalışmalara göre modeller sıralaması yapılmıştır. Öncelikle Türkiye'nin dışındaki ülkelerle ilgili yapılmış çalışmalar ele alınmıştır.

Abeyasinghe (1998), 1975-1996 döneminde; Singapur'da çeyrek dönemlik büyüme ve aylık dış ticaret verilerini eş bütünleşme analizi ile incelemiş ve söz konusu değişkenler arasında önemli ölçüde etkileşim olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tayland'da enerji ithalatıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Adams (2000)'e göre, ekonomik kalkınma sürecinde enerji ithalatı hızla artmaktadır. 1972-1993 dönemi için yapılan analizde değişkenler arasında yüksek korelasyon bulunmaktadır.

Ramos (2000) Portekiz'de 1865-1998 yılları arasında toplam ihracat ve ithalat ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını tespit edebilmek için yapmış olduğu eş-bütünleşme ve nedensellik testi sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

1973-1998 döneminde 50 ülkede ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme ve yapısal kırılma testleri ile inceleyen Arize (2002)'ye göre; düşük gelirli ülkelerde %57, gelişmekte olan ülkelerde %58 ve gelişmiş ülkelerde ise %75 oranında ihracat ithalata bağımlıdır. Yani ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça ihracatın ithalata olan bağımlılığı da artmaktadır.

Gerni v.d. (2008) 1980-2006 döneminde, Türkiye'de ithalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini regresyon analizi ve Granger nedenselliği ile sorgulamışlardır. Buna göre; sermaye ve ara malı ithalatı, ihracatı arttırmakta, bu da sanayi üretim endeksinin artmasına neden olmaktadır. Tüm bu etkileşimler ekonomik büyümeyi de olumlu etkilemektedir.

Pistoresi ve Rinaldi (2011), Ramos (2000)'un yaptığı çalışmayla aynı konuyu İtalya için çalışmış ve Ramos ile benzer sonuçlar elde etmiştir.

Alam (2012) Latin Amerika ülkeleri olan, Meksika ve Brezilya'da nihai ürün ihracı, sermaye malı ithalatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme analizi ile sorgulamış ve değişkenler arasında çok güçlü bir etkileşim tespit etmiştir.

1970-2009 döneminde Hindistan'da petrol ithalatının, ekonomik büyüme ve ihracat üzerindeki etkilerini inceleyen, Chakrabarty ve Chakravarty (2012)'ye göre; petrol ithalatı, ihraç malı üretimine yönelik enerji ihtiyacını karşılayan en önemli girdidir. Ayrıca, VAR ve Vektör Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre, petrol ithalatı uzun dönemde ihracatın nedeni, ihracat ise büyümenin lokomotifi konumundadır.

Chen ve Dong (2012) Çin'de 1997-2008 döneminde ithalat, ihracat, ekonomik büyüme, fiziki ve beşeri sermaye stoku arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir. Ayrıca, parametrik olmayan lineer öngörü metodunu kullanmışlardır. Buna göre; fiziki ve beşeri sermaye stoku ile ithalat ve ihracat hacmindeki artışlar ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Türkiye'nin dışındaki ülkelerle ilgili çalışmalar yukarıda açıklandığı gibi genelde ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelemek için ekonomik büyümeyi de analize katmıştır. Türkiye ile ilgili yapılan çalışmalarda ise daha çok ekonomik büyüme yerine döviz kuru analize katılmıştır.

Aydın vd. (2004), Barışık ve Demircioğlu (2006), Gül ve Ekinci (2006), Yılmaz ve Kaya (2007), Aktaş (2010), İnançlı ve Konak (2011), Yıldırım ve Kesikoğlu (2012) Türkiye'de döviz kuru, ithalat ve ihracat arasında ilişki olduğunu vurgulamaktadırlar. Zengin ve Terzi (1995) ise döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkide değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensellik olmadığını savunmaktadır.

Türkiye ile ilgili yapılan çalışmalarda ithalat, ihracat ve ekonomik büyümeyi de modele katıp analiz eden birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birisi Tuncer (2002), Aktaş (2009) ve Soyuyğit (2010) ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat arasında ilişki olduğunu savunan çalışmalardan bir tanesidir.

3.2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, 2002:M01-2013:M12 döneminde Türkiye'nin Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli ve Konya olmak üzere 10 seçilmiş ilin yapmış olduğu ithalat ile bu illerin yapmış olduğu ihracat arasında bağımlılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu ilişkiyi inceleyebilmek için ithalat ve ihracat serileri kullanılmıştır. Bu serilere ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca seriler logaritmik değerleri alınarak analiz edilmiştir ve illere ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanında mevcut olmasına göre tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler aşağıdaki gibidir:

lnith: Türkiye'nin 2002:M01-2013:M12 dönemine ait ABD Doları cinsinden logaritması alınmış aylık mal ithalatı verilerini,

İnhic: Türkiye'nin 2002:M01-2013:M12 dönemine ait ABD Doları cinsinden logaritması alınmış aylık mal ihracatı verilerini, ifade etmektedir.

Bu çalışmada, ithalat ve ihracat serileri arasında ilişki olup olmadığını tespit edebilmek için ilk olarak birim kök testleri yapılmıştır. Serilerin durağanlık mertebelerini belirleyebilmek için birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök testi sonucunda verilerin düzey değerinde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı logaritması alınan bu verilerin birinci dereceden farkları alınarak tüm veriler durağan hale getirilmiştir. Daha sonra ithalat ve ihracat arasında nedensellik olarak ilişki olup olmadığını daha iyi anlayabilmek için Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Çalışmada, seçilmiş iller bazında bazı illerin ihracat ve ithalatlarını birbiriyle olan nedenselliği tespit edilmiştir. Bu nedensellik ilişkisini tabloda da açıkça göstermektedir. En son olarak bu illerin ihracat ve ithalat ilişkilerinin istatistiksel ve iktisadi olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek için Regresyon Analizi yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda bütün illerin hem ihracatının hemde ithalatının istatistiksel olarak anlamlı ve iktisadi olarak önemli olduğu analiz edilmiştir.

3.3. Uygulama Bulguları ve Analiz Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık sınaması ADF birim kök testi ile belirlenmiştir. Birim kök testi sabitli, sabitli- trendli olmak üzere iki farklı şekilde sınanmıştır.

Tablo.20. Seçilmiş İller Bazında İhracat'ın ADF Birim Kök Test Analizi

Değişkenler	LNX- Düzey Değerleri		LNX – Birinci Farkları	
	Sabitli	Sabitli- Trendli	Sabitli	Sabitli- Trendli
ADANA	0.4165	0.1000	0.0000*	0.0000*
ANKARA	0.4566	0.1085	0.0000*	0.0000*
BURSA	0.3655	0.4775	0.0012*	0.0042*
DENZLİ	0.2509	0.1892	0.0000*	0.0000*
GAZİANTEP	0.1767	0.1551	0.0000*	0.0000*
İSTANBUL	0.3762	0.4219	0.0000*	0.0000*
İZMİR	0.4218	0.1498	0.0000*	0.0000*
KAYSERİ	0.4017	0.1082	0.0097*	0.0309*
KONYA	0.2387	0.1028	0.0000*	0.0000*
KOCAELİ	0.3301	0.1067	0.0000*	0.0000*

*% 1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı temsil eder.

Tablo.20.'de seçilmiş iller bazında ihracatın logaritması alınarak, düzey değerinde birim kök analizi yapılmıştır. Ancak düzey değerinde ihracat değerleri durağan olmadığından ihracat'ın birinci dereceden farkı alınarak durağan hale gelmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi birinci dereceden farkları alındıktan sonra ihracat değerlerinin hem sabitli hemde sabitli-trendli değerleri % 1 ve % 5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu ve bunun sonucunda ise durağanlaştığı görülmüştür.

Tablo.21. Seçilmiş İller Bazında İthalat'ın ADF Birim Kök Test Analizi

Değişkenler	LNM – Düzey Değeri		LNM – Birinci Farkları	
	İLLER	Sabitli	Sabitli- Trendli	Sabitli
ADANA	0.2139	0.1019	0.0000*	0.0000*
ANKARA	0.4497	0.1195	0.0000*	0.0000*
BURSA	0.2049	0.1255	0.0127*	0.0327*
DENİZLİ	0.1663	0.1380	0.0000*	0.0000*
GAZİANTEP	0.2363	0.1008	0.0000*	0.0000*
İSTANBUL	0.2320	0.1000	0.0420*	0.0222*
İZMİR	0.4637	0.1026	0.0000*	0.0000*
KAYSERİ	0.1749	0.2076	0.0000*	0.0000*
KONYA	0.3418	0.1864	0.0000*	0.0000*
KOCAELİ	0.1872	0.1049	0.0000*	0.0000*

*%1 ve % 5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı temsil eder.

Tablo.21.'de seçilmiş iller bazında ithalatın logaritması alınarak, düzey değerinde birim kök analizi yapılmıştır. Ancak düzey değerinde İthalat değerleri durağan olmadığından İthalat'ın birinci dereceden farkı alınarak durağan hale gelmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi birinci dereceden farkları alındıktan sonra İthalat değerlerinin hem sabitli hemde sabitli-trendli değerleri %1 ve % 5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu ve bunun sonucunda ise durağanlaştığı görülmüştür.

3.4. Seçilmiş İller Bazında Granger Nedensellik Testi Analizi

Tablo.22. Seçilmiş İller Bazında LNM'nin LNX' e Granger Nedensellik Testi

İLLER	SIFIR HİPOTEZ	P DEĞERİ
ADANA	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.2760
ANKARA	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.7006
BURSA	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.1216
DENİZLİ	LNM LNX'in Granger nedenidir.	0.0929
GAZİANTEP	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.4002
İSTANBUL	LNM LNX'in Granger nedenidir.	0.0858
İZMİR	LNM LNX'in Granger nedenidir.	0.0006
KAYSERİ	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.5353
KOCAELİ	LNM LNX'in Granger nedenidir.	0.0008
KONYA	LNM LNX'in Granger nedenidir.	0.0232

*%1 ve % 5 anlamlılık düzeyinde granger nedenselliği temsil eder.

Tablo.22'de sonuçlar anlamlılık düzeyi dikkate alınarak oluşturulmuş ve olasılık değerine(P değeri) göre anlamlı bulunmayan ilişkilere yer verilmemiştir. Buna göre, seçilmiş illerin model değişkenleri olan İnx (ihracat) ile İnm (ithalat) değerlerinin birbirleri ile tek yönlü ilişkileri tespit edilmiştir. Diğer yandan İnm'dan İnx değişkenlerine doğru nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Ampirik bulgulara göre ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılığı ilişkisi seçilmiş iller bazında farklılık arz etmiştir. Analizde Adana, Ankara, Bursa, Gaziantep, Kayseri illerinde İnithalat daki (LNM) bir artış yâda azalış İnihracatı (LNX) aynı şekilde artırıp yâda azaltmamaktadır. Yani neden olduğu yönündeki iddia desteklenmemektedir. Ancak, Denizli, İstanbul, İzmir, Kocaeli ve Konya

illerinde İthalat daki bir artış yâda azalış İhracatı artırıp ve azaltmaktadır. Yani neden olduğu yönündeki iddia desteklenmiştir.

Tablo.23. Seçilmiş İller Bazında LNX'in LNM' ye Granger Nedensellik Testi

İLLER	SIFIR HİPOTEZ	P DEĞERİ
ADANA	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0036
ANKARA	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0013
BURSA	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.6721
DENİZLİ	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0004
GAZİANTEP	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0223
İSTANBUL	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.1518
İZMİR	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0216
KAYSERİ	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	0.0037
KOCAELİ	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.2762
KONYA	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	4.E-06

*%1 ve % 5 anlamlılık düzeyinde granger nedenselliği temsil eder.

Tablo.23.'de sonuçlar anlamlılık düzeyi dikkate alınarak oluşturulmuş ve olasılık değerine(P değeri) göre anlamlı bulunmayan ilişkilere yer verilmemiştir. Buna göre, seçilmiş illerin model değişkenleri olan İnx (ihracat) ile İnm (ithalat) değerlerinin birbirleri ile tek yönlü ilişkileri tespit edilmiştir. Diğer yandan İnx'den İnm değişkenine doğru nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Ampirik bulgulara göre ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılığı ilişkisi seçilmiş iller bazında farklılık arz etmiştir. Analizde Bursa, İstanbul ve Kocaeli illerinde İnhırcat'ın (LNX) İnıthalat'a (LNM) neden olduğu yönündeki iddia desteklenmemektedir. Yani İnhırcat daki bir artış yâda azalış İnıthalatı artırıp yada azaltmamaktadır. Ancak, Adana, Ankara, Denizli, Gaziantep, İzmir, Kayseri ve Konya illerinde İnhırcat'ın İnıthalat'a neden olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yani bu İnhırcat daki bir artış yâda azalış bu illerde aynı şekilde İnıthalatı da artırıp yâda azaltabilmektedir.

3.5. Seçilmiş İller Bazında Regresyon Testi Analizi

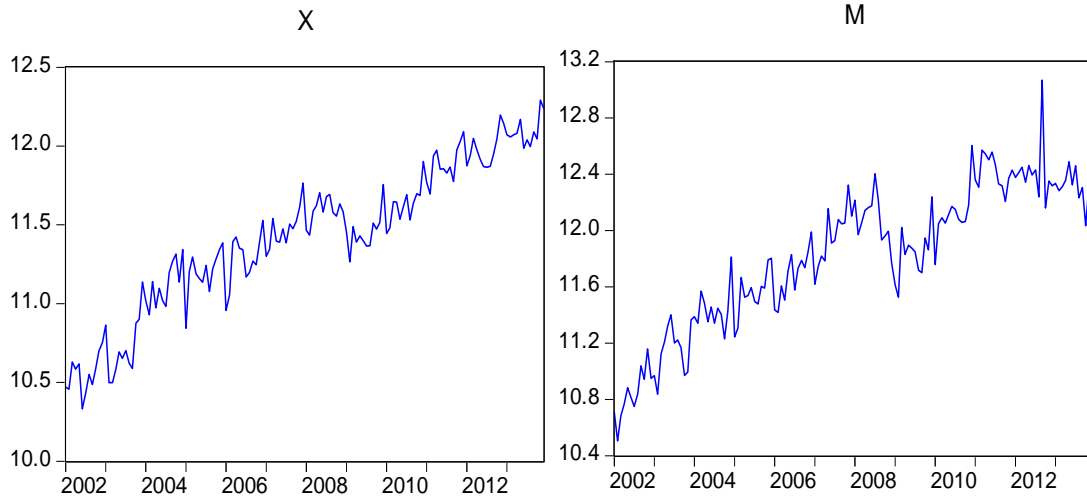
Tablo.24. Adana İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	1.018487	0.031941	31.88601	0.0000
Sabit	0.194223	0.364880	0.532293	0.5954
LNM	0.861524	0.027019	31.88601	0.0000
Sabit	1.231415	0.319633	3.852587	0.0002

Tablo.24'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Adana ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 31,8 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır.

Çünkü t hesaplanan değer (31,8), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.018 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.87$) %87 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 31,8 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (31,8), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.86 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.87$) %87 oranında açıklamıştır.

Şekil.7. 2002-2013 Dönemleri Arasında Adana İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.7.'de görüldüğü gibi, Adana ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Adana ilinin ihracatında dönemler itibarıyla iniş ve çıkışların yaşandığı ancak, özellikle 2001 Türkiye Krizi, 2008 Küresel Krizi ve 2010 Avrupa Borç Krizleri'nin etkisi ile bu dönemlerde sert bir iniş olduğu görülmektedir. Adana ilinin ithalatına baktığımızda ihracata benzer şekilde dönemler itibarıyla iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir.

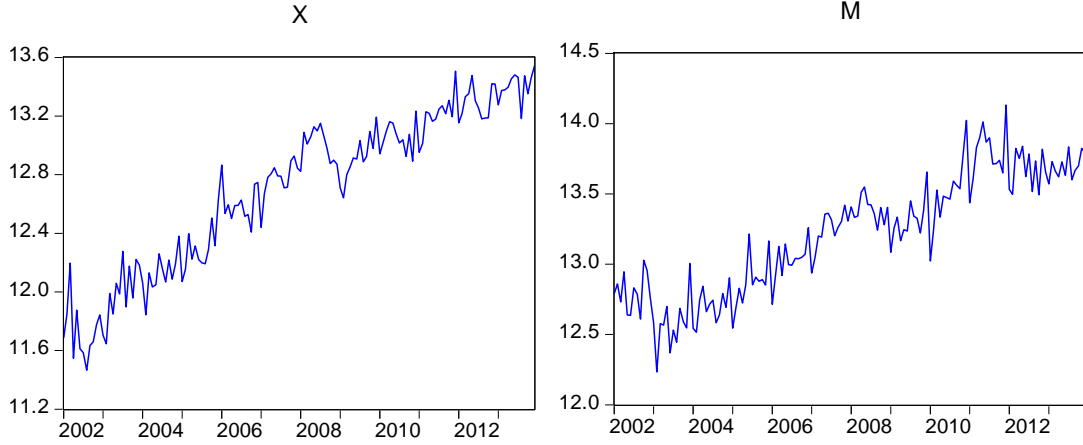
İhracat'ın krizlerde etkilendiği gibi İthalat'ında etkilendiği görülmektedir. Tablo'ya baktığımızda ithalat değerinin 2012 yılında yüksek bir artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo.25. Ankara İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	0.707303	0.028566	24.76010	0.0000
Sabit	4.232111	0.363074	11.65632	0.0000
LNM	1.147933	0.046362	24.76010	0.0000
Sabit	-2.470087	0.612933	-4.029945	0.0001

Tablo.25.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Ankara ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 31,8 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (24,7), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.70 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.81$) %81 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 31,8 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (24,7), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı %1.14 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.81$) %81 oranında açıklamıştır.

Şekil.8. 2002-2013 Dönemleri Arasında Ankara İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.8.'de görüldüğü gibi, Ankara ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Ankara ilinin ihracatında dönemler itibariyle iniş ve çıkışların yaşandığı görülmektedir. Özellikle krizlerin yaşandığı dönemlerin etkisi ile bu dönemlerde iniş olduğu görülmektedir. Ankara ilinin ithalatına baktığımızda ihracata benzer şekilde dönemler itibarıyla iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir. İhracat'ın krizlerde etkilendiği gibi İthalat'ında etkilendiği görülmektedir. Tablo'ya baktığımızda ithalat değerinin 2010-2011 yıllarında artış gösterdiği görülmektedir.

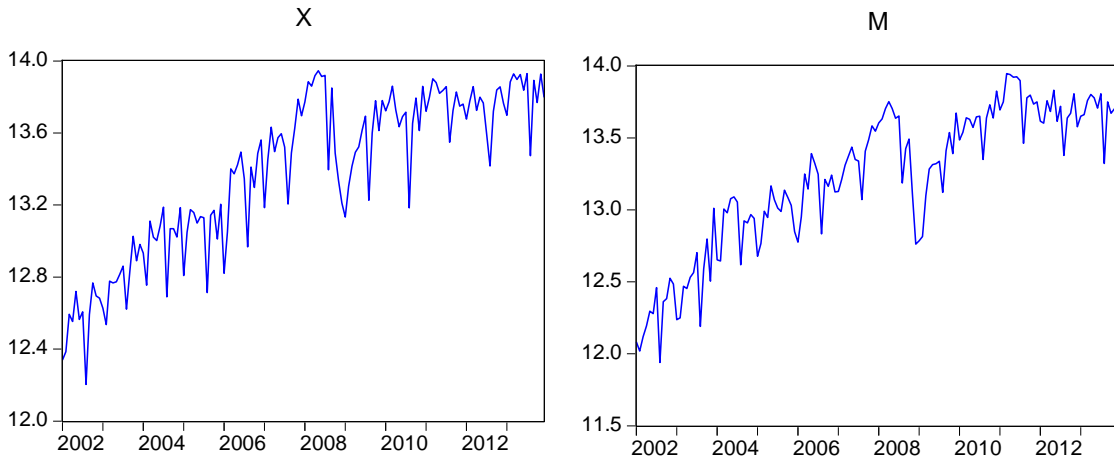
Tablo.26. Bursa İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	1.084019	0.024943	43.45998	0.0000
Sabit	-1.278689	0.333812	-3.830563	0.0002
LNM	0.857989	0.019742	43.45998	0.0000
Sabit	2.032392	0.261191	7.781245	0.0000

Tablo.26.'da kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Bursa ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 31,8 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (43,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.08 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi

tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.93$) %93 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 43,4 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (43,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.85 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir.

Şekil.9. 2002-2013 Dönemleri Arasında Bursa İlinin İhracat ve İthalat Trendi

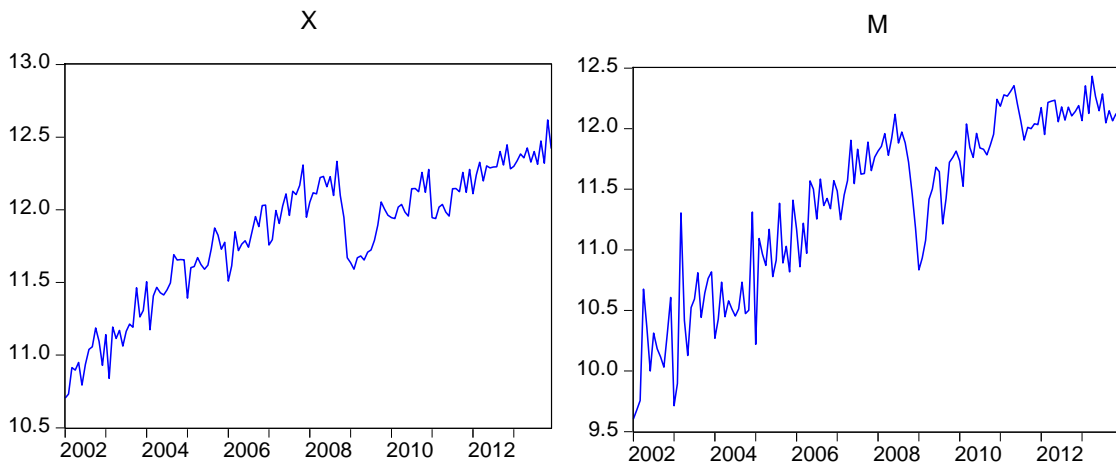
Şekil.9.'da görüldüğü gibi, Bursa ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Bursa ilinin hem ihracatında hemde ithalatına dönemler itibarıyla hareketlilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Ancak, 2001 Türkiye Krizi, 2008 Küresel Krizi ve 2010 Avrupa Borç Krizleri'nin etkisi ile bu dönemlerde Bursa ilinin hem ihracatında hemde ithalatına bir iniş olduğu görülmektedir. Buda gösteriyor ki, Bursa ilinin ihracat ve ithalatı birbirine bağlı olarak hareketlilik göstermektedir.

Tablo.27. Denizli İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	1.487388	0.054665	27.20905	0.0000
Sabit	-6.191370	0.646587	-9.575459	0.0000
LNM	0.564118	0.020733	27.20905	0.0000
Sabit	5.394928	0.236600	22.80189	0.0000

Tablo.27.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Denizli ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 27,2 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (27,2), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.48 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.83$) %83 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 27,2 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (27,2), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.56 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.83$) %83 oranında açıklamıştır.

Şekil.10. 2002-2013 Dönemleri Arasında Denizli İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.10.'da görüldüğü gibi, Denizli ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Denizli ilinin hem ihracatında hemde ithalatına dönemler itibariyle hareketlilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Ancak, 2001 Türkiye Krizi, 2008 Küresel Krizi ve 2010 Avrupa Borç Krizleri'nin etkisi ile bu dönemlerde Denizli ilinin hem ihracatında hemde ithalatına bir iniş olduğu görülmektedir. Buda gösteriyor ki, Denizli ilinin ihracat ve ithalatı birbirine bağlı olarak hareketlilik göstermektedir. Ayrıca tabloda 2001 krizi etkisi ithalatın keskin bir iniş yaptığı hemen akabinde 2002 yılında ise, ciddi anlamda bir yükselişe geçtiği görülmektedir.

Tablo.28. Gaziantep İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

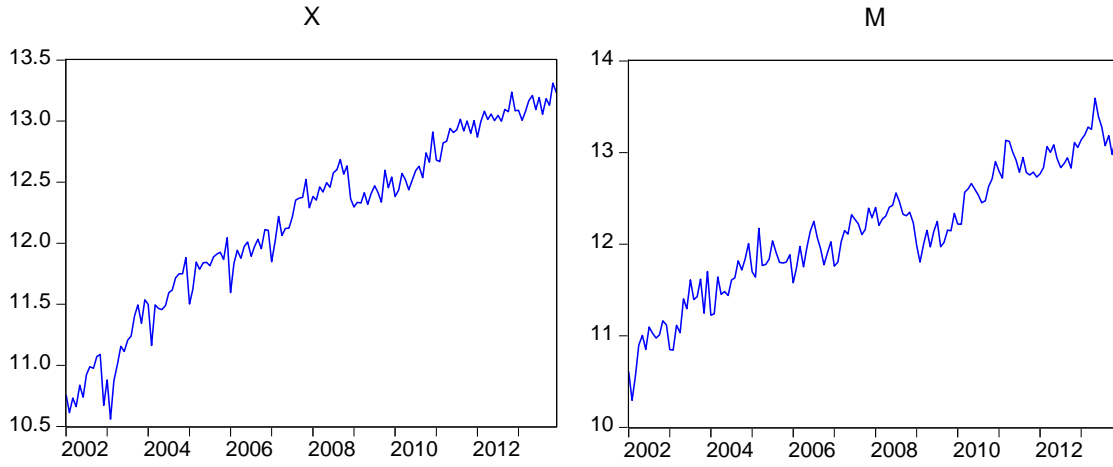
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	0.928287	0.020419	45.46081	0.0000
Sabit	0.837776	0.249045	3.363959	0.0010
LNM	1.007995	0.022173	45.46081	0.0000
Sabit	-0.061702	0.269609	-0.228857	0.8193

Tablo.28.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Gaziantep ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 45,4 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (45,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.92 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.93$) %93 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 45,4 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (45,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.00 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak

desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.93$) %93 oranında açıklamıştır.

Şekil.11. 2002-2013 Dönemleri Arasında Gaziantep İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.11.'de görüldüğü gibi, Gaziantep ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Gaziantep ilinin hem ihracatında hemde ithalatına dönemler itibariyle diğer illere nazaran az hareketlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Gaziantep'in ihracat ve ithalatının kriz dönemlerinde çok etkilenmediğini şekle bakarak söyleyebiliriz. Ancak ihracatın 2001 krizinden etkilendiğini ithalatın ise, 2008 krizinden etkilendiğini söyleyebiliriz.

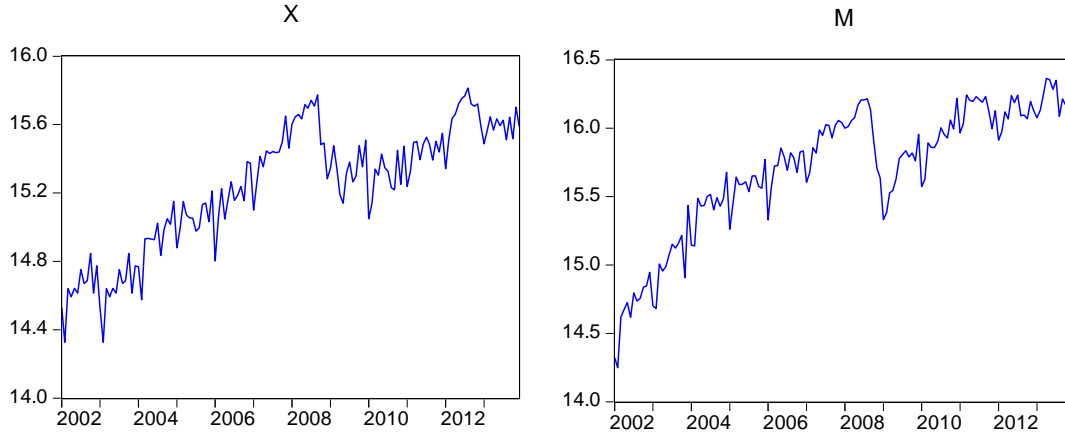
Tablo.29. İstanbul İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	1.230697	0.040876	30.10831	0.0000
Sabit	-3.042896	0.622857	-4.885382	0.0000
LNM	0.702504	0.023333	30.10831	0.0000
Sabit	4.200739	0.366608	11.45840	0.0000

Tablo.29.'da kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, İstanbul ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 30,1 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (30,1), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.23 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi

tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.86$) %86 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 30,1 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (30,1), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.70 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.86$) %86 oranında açıklamıştır.

Şekil.12. 2002-2013 Dönemleri Arasında İstanbul İlinin İhracat ve İthalat Trendi

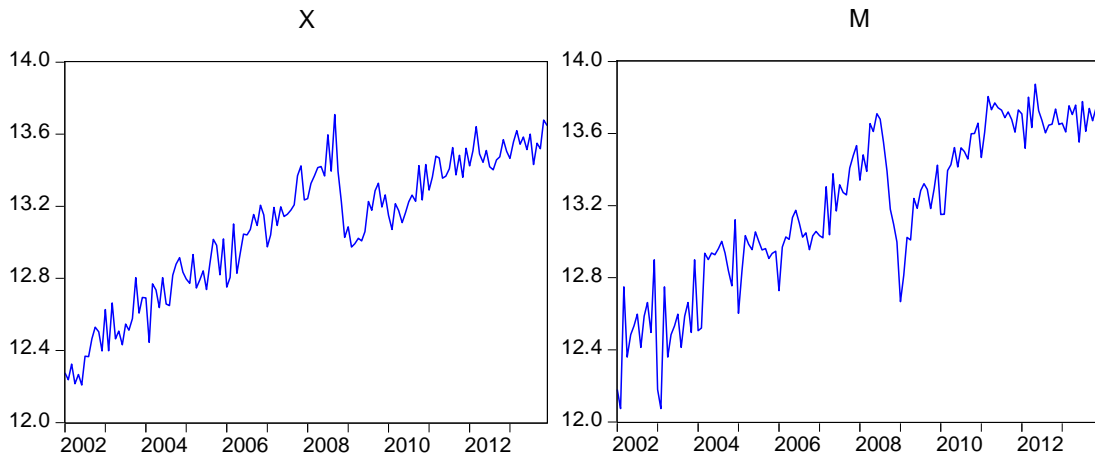
Şekil.12.'de görüldüğü gibi, İstanbul ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. İstanbul ilinin ihracatında dönemler itibarıyla iniş ve çıkışların yaşandığı görülmektedir. Özellikle krizlerin yaşandığı dönemlerin etkisi ile bu dönemlerde keskin iniş olduğu görülmektedir. İstanbul ilinin ithalatına baktığımızda ihracata benzer şekilde dönemler itibarıyla iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir. İhracat'ın krizlerde etkilendiği gibi İthalat'ında etkilendiği görülmektedir. Tablo'ya baktığımızda ihracat ve ithalat değerinin özellikle 2008 küresel krizden etkilendiği görülmektedir. Buda gösteriyor ki, İstanbul ilinin küresel bazda tüm dünyaya açıldığı ve dolayısıyla en ufak bir krizden etkilenebileceğini göstermektedir.

Tablo.30. İzmir İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	1.072871	0.036545	29.35749	0.0000
Sabit	-0.847307	0.478063	-1.772375	0.0785
LNM	0.800232	0.027258	29.35749	0.0000
Sabit	2.527674	0.359504	7.031001	0.0000

Tablo.30.'da kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, İzmir ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 29,3 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (29,3), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.07 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.85$) %85 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 29,3 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (29,3), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.80 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.85$) %85 oranında açıklamıştır.

Şekil.13. 2002-2013 Dönemleri Arasında İzmir İlinin İhracat ve İthalat Trendi

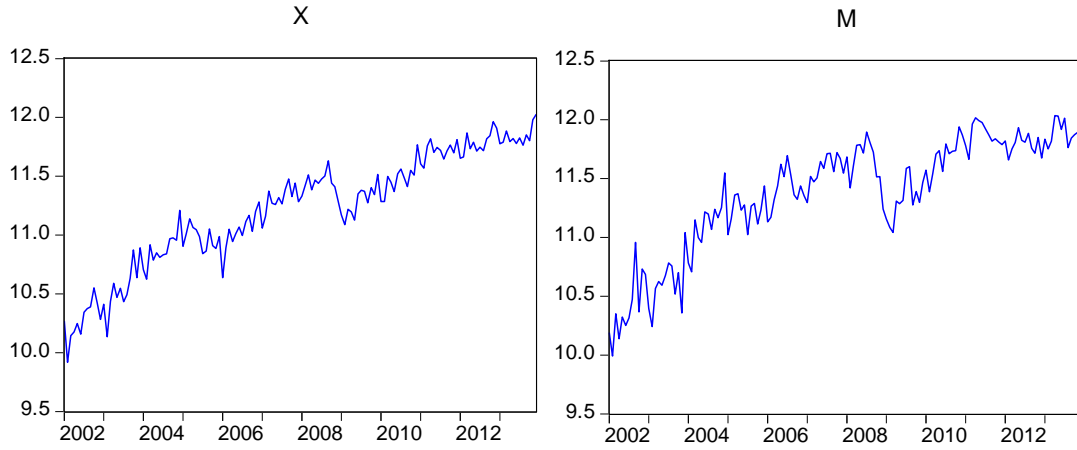
Şekil.13.'de görüldüğü gibi, İzmir ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. İzmir ilinin ihracatına dönemler itibariyle baktığımızda diğer illere nazaran az hareketlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Ancak 2008 krizinde ciddi anlamda etkilendiğini söyleyebiliriz. İzmir'in ithalatında ise ihracata nazaran daha fazla hareketlilik olduğu görülmektedir. İzmir'in ithalatı 2001 Türkiye krizi ve 2008 küresel kriz dönemlerinde çok etkilendiğini şekle bakarak söyleyebiliriz.

Tablo.31. Kayseri İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	0.940814	0.029880	31.48673	0.0000
Sabit	0.829279	0.335325	2.473063	0.0146
LNM	0.929743	0.029528	31.48673	0.0000
Sabit	0.633681	0.336270	1.884439	0.0615

Tablo.31.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Kayseri ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 31,4 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (31,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.94 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.87$) %87 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 31,4 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (31,4), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.92 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.87$) %87 oranında açıklamıştır.

Şekil.14. 2002-2013 Dönemleri Arasında Kayseri İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.14.'de görüldüğü gibi, Kayseri ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Kayseri ilinin hem ihracatında hemde ithalatına dönemler itibariyle diğer illere nazaran az hareketlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Kayseri'nin ihracat ve ithalatının kriz dönemlerinde çok etkilenmediğini şekle bakarak söyleyebiliriz. Ancak ithalatın 2008 küresel krizinden etkilendiğini söyleyebiliriz.

Tablo.32. Kocaeli İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	0.951774	0.019769	48.14583	0.0000
Sabit	0.622595	0.256242	2.429717	0.0164
LNM	0.990022	0.020563	48.14583	0.0000
Sabit	0.130400	0.266492	0.489320	0.6254

Tablo.32.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Kocaeli ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 48,1 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (48,1), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.95 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.94$) %94 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 48,1 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (48,1), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.99 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.94$) %94 oranında açıklamıştır.

Şekil.15. 2002-2013 Dönemleri Arasında Kocaeli İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.15.'de görüldüğü gibi, Kocaeli ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Kocaeli ilinin ihracatına dönemler itibarıyla baktığımızda dönemler itibarıyla hareketlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. 2008 krizinde ihracatın ciddi anlamda etkilendiğini söyleyebiliriz. Kocaeli'nin ithalatında ise ihracata aksine fazla hareketlilik olmadığı görülmektedir. Kocaeli ilinin ithalatı sadece 2008 küresel krizinden etkilendiğini söyleyebiliriz.

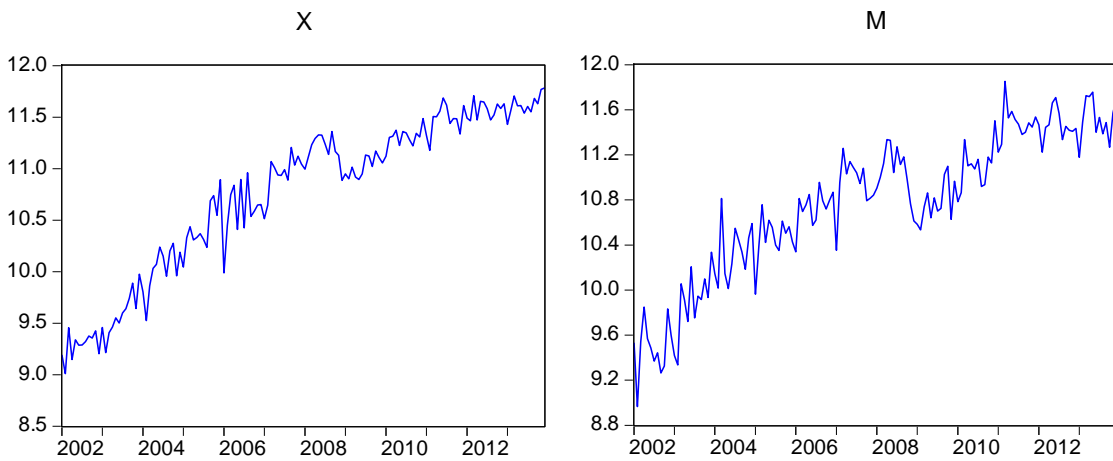
Tablo.33. Konya İli'nin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-değeri	p-değeri
LNX	0.796546	0.022370	35.60735	0.0000
Sabit	2.201833	0.241194	9.128903	0.0000
LNM	1.128978	0.031706	35.60735	0.0000
Sabit	-1.402641	0.342035	-4.100871	0.0001

Tablo.33.'de kullanılan değişkenlerin logaritması alınmış olup akabinde değişkenler ADF birim kök testi sınaması ile durağan hale getirilmiştir. Tablo'da da ifade edildiği gibi, Konya ili bazında ihracat (LNX) ve ithalat (LNM) arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizinde ihracat ve ithalat değişkenleri ayrı ayrı olarak hem bağımlı değişken hemde bağımsız değişken olarak modele

konulmuştur. İthalat değeri bağımlı değişken iken bağımsız değişken ihracat olarak belirlenmiştir. Böylece ihracatın hesaplanan t değeri 35,6 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (35,6), t tablo değerinden (2) büyüktür. Yani model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç olarak ihracattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 0.79 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ihracat ile ithalat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.89$) %89 oranında açıklamıştır.

İhracat değerinin bağımlı değişken olarak ithalat değerinin ise bağımsız değişken olarak modele konulması durumunda da regresyon modeli anlamlı çıkmaktadır. Yani, ithalatın hesaplanan t değeri 35,6 olarak belirlenmiştir. Model istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü t hesaplanan değer (35,6), t tablo değerinden (2) büyüktür. Böylelikle model istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuç itibarıyla ithalattaki %1 oranındaki bir artış ithalatı % 1.12 oranında artırmaktadır. Modelin anlamlılığını destekleyen p değerine bakıldığında ise bağımsız değişkenin p değeri 0,0000 olarak belirlenmiştir. Bu da anlamlılık düzeyi olan 0.05'den düşük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değeri açısından da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Hipotezin kuramında da ifade edildiği gibi ithalat ile ihracat arasındaki pozitif ilişkinin regresyon analizi tarafından doğru olarak desteklendiğini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni($r^2=0.89$) %89 oranında açıklamıştır.

Şekil.16. 2002-2013 Dönemleri Arasında Konya İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Şekil.16.'da görüldüğü gibi, Konya ilinin 2002-2013 dönemleri arasında ihracat(X) ve ithalat(M) değerlerinin trendi gösterilmiştir. Konya ilinin ihracatına dönemler itibarıyla baktığımızda dönemler itibarıyla ithalata göre çok fazla hareketlilik göstermediği gözlemlenmiştir. 2008 krizinde

ihracatın ciddi anlamda etkilenmediğini söyleyebiliriz. Konya'nın ithalatında ise ihracatın aksine fazla hareketlilik olduğu görülmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde etkilendiğini söyleyebiliriz

Sonuç itibarıyla seçilmiş iller (Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya) bazında ihracat ve ithalat ilişkisi gerek ekonometrik modeller yardımı ile gerekse de şekiller yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İllerin ihracat ve ithalat değerlerinin logaritması alındıktan sonra düzey değerlerinde durağan olmadıkları yani birim kök içerdikleri görülmektedir. Bundan dolayı her bir değişkenin birinci farkları alınmış ve böylece tüm seriler durağan hale gelmiştir. Birim kök analizinin akabinde illerin $\ln$ ithalat(LNM) ve $\ln$ ihracat(LNX) değişkenlerine granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analizde Adana, Ankara, Bursa, Denizli Gaziantep, İstanbul, Kayseri ve Konya illerinde $\ln$ ithalat'ın (LNM) $\ln$ ihracata (LNX) neden olduğu yönündeki iddia desteklenmemektedir. Ancak, İzmir ve Kocaeli illerinde $\ln$ ithalat'ın $\ln$ ihracata neden olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Kocaeli illerinde $\ln$ ihracat'ın (LNX) $\ln$ ithalat'a (LNM) neden olduğu yönündeki iddia desteklenmemektedir. Ancak, Adana, Ankara, Denizli, Kayseri ve Konya illerinde $\ln$ ihracat'ın $\ln$ ithalat'a neden olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Son olarak seçilmiş illerin regresyon analizi yapılmış illerin tamamında hem ihracat hemde ithalat değerleri ayrı ayrı olarak bağımlı ve bağımsız değişken olarak analize konulmuştur. Her iki durumda da illerin bağımsız değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. İller şekil bakımından da dönemler itibarıyla yorumlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geçen sürede ihracat ve ithalat kavramları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dünya piyasalarında giderek liberalleşen rekabet ile teknolojik gelişmeler, sermayenin hızla artan hareketliliği ve ihracat sektörü için hem risk hem de birçok fırsatı beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı payın artması, sürdürülebilir ve istikrarlı bir ihracat artışının gerçekleşmesi için, ihracatta yeni gelişmelerin belirlenmesi ve bu gelişimlere ilişkin belirlenecek stratejilerin hayata geçirilebilmesi ile mümkün olabilecektir.

Bu stratejilerin yanı sıra, uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi planının yani 1934-1938 yılları arasında pozitif sonuçları ile üretim artışı gerçekleşmiş ve ihracatımızda da artış görülmüştür. 1930 yılından 1947 yılına kadar ihracatımız ithalatımızdan fazla olmuş ve sürekli bir dış fazla vermiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde dünya'da yaşanan savaş krizi ve buhranlar ülkemizi de doğal olarak etkilemiş ve dünya ülkeleri olan ticaretimizde önemli gerilemeler olmuştur. 1950'li yıllardan sonra ise, izlenen liberal politikalar neticesinde dış ticaretimizde düzelmeler meydana gelmiştir.

1960'lı dönemi ile birlikte ekonomi stratejilerinde planlamaya geçilmesiyle ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ancak ithal ikameci yatırım stratejilerden hedeflenen dışa bağımlılığın azaltılması tam tersi sonuçlar vermiş ve ekonomi gitgide dışarıya daha da bağımlı hale gelmiştir. İthal ikameci stratejilerin ithalat üzerinde daraltıcı bir etki oluşturmaması, iç piyasada üretim gerçekleştiren sanayinin giderek dışarıya bağımlı hale gelmesi ve ihracatın milli gelir içindeki payının oldukça minimum seviye de kalması bu dönemde dış açıkları önemli ölçüde artırmıştır. 1980'li dönemlerde özellikle de 24 Ocak kararlarıyla beraber Türkiye'de önemli bir yapısal değişikliğe gitmiş ve uygulanan liberal politikalar sayesinde dış ticaret hacmimiz gittikçe ciddi oranda artışlara yol açmıştır.

Türkiye'de ihracat ve ithalatın birbiriyle ilişkili olması farklı sebeplerle açıklanabilir. Türkiye'nin fasıl bazında ihraç ettiği mallar çoğunlukla motorlu kara taşıtları, makine ve cihazlar, elektronik aletler ve demir-çelik gibi mallardan oluşmaktadır. Türkiye, bu mal gruplarının üretiminde gerekli olan ara mal, yatırım malı ve teknolojik kapasiteye sahip değildir. Özellikle motorlu kara taşıtları, makine ve elektronik cihaz üretimi için Türkiye gerekli olan ara malı, yatırım malı ve teknolojik gelişimlere yeterince sahip değildir. Dolayısıyla bu mal grubunun üretilip ihraç edilebilmesi için belirli oranda ithalat yapılması gerekmektedir. Bu sonuç ihracatı, ihracat için gerekli olan malların ithal edilmesine bağımlı hale getirmektedir.

Türkiye'de ihracat teşvikleri 1995 senesine kadar düşük oranlı faiz kredileri, doğrudan parasal ödemelerin ve istisnaların oluşturduğu ihracatı teşvik stratejileri uygulanmıştır. Ancak, 1994 senesinde Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ve 1996'da AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin tesis edilmesiyle beraber doğrudan parasal teşvikler uygulamada kaldırılmış ve uluslararası anlaşmalara ters düşmeyecek ihracata yönelik kamu yardımları taahhüt edilmiştir. Aynı zamanda 1995'li yıllar öncesinde mevcut olan düşük faizli ihracat kredileri, 1995 senesinin akabinde Eximbank

tarafından daha cazip vade ve faiz imkânlarına sahip kredi, sigorta ve garanti programları şeklinde ihracatçı işletmelere kullandırılmaya devam edilerek ihracat teşvik edilmiştir.

Türkiye'nin ihracatı içerisinde en önemli paya sahip olan sanayi malı ihracatı, ithalatta önemli paya sahip ara malı ithalatına bağlı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatını etkileyen en önemli etmenlerden biri ise, girdi maliyetleridir. Aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girmesi, gerek ihracat, gerekse ekonomik büyüme açısından son derece önemlidir. Türkiye ekonomisine bakıldığında özellikle ara malları ithalatı, büyümeyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Yani, büyüme arttıkça ara malları ithalatı da artış göstermektedir. Bu süreçte doğal olarak, dış ticaret açığı da büyümektedir. Söylenilebilir ki, Türkiye'nin artan ara malı ithalatına bağlı olarak dış ticaret açığı büyümektedir. Sonuç itibarıyla, Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme hızları gerçekleşen yıllarda, ithalat, ihracattan daha fazla artmakta, buna bağlı olarak dış açık daha hızlı artmaktadır.

Türkiye'nin başarılı bir ticaret yapısını gerçekleştirebilmesi, öncelikle, geçmişten günümüze taşıdığı yapısal sorunlarını giderilmesine bağlıdır. Bu sorunların en başında, makro ekonomik istikrarın sürekliliğinin sağlanamamış olması ve ikinci sorun olarak ise, Türkiye'nin ihracatının ithalata olan bağımlılığı gelmektedir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden, ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçildiği dönem olan 1980'li yılların başından günümüze kadar olan sürede, ara malı ithalatının dış ticaret üzerindeki etkisi, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde yeniden bir değerlendirmeyi gerekli hale getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin dışa açık büyüme modelinde ara malı ve sermaye malı üretimine yönelik sektörel politikalar belirlenmeli ve bu politikalara dayalı ekonomik yapılanma hedeflenmelidir.

Türkiye'de sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleştirilmesi için, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektöre bağımlılığının ortadan kaldırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi, alım gücü yüksek pazarlara yönelmesi son derece önem arz etmektedir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarısı, sermaye ve ara malı üreten endüstrilerin geliştirilmesine bağlıdır. Eğer bu gelişim sağlanamazsa, Türkiye'de dış ticaret açığına yönelik sorun büyüyerek devam eder. Bunu önlemek ve yapısal süreci tersine çevirmek için, ara malı ve sermaye malı üretebilecek endüstrilerin gelişimine yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de 2002:M01-2013:M12 döneminde ithalat ile ihracat arasında ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Bunun için ilk olarak birim kök testleri yapılarak ithalat ve ihracat serilerinin durağanlık dereceleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada kurgulanan hipotez Türkiye'de en çok ihracat yapan seçilmiş illerin (Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli ve Konya) buna bağlı olarak ithalatlarının da yüksek olmasıdır. Ancak yapılan granger nedensellik testi sonucunda bazı illerin (Adana, Ankara, Denizli, Gaziantep, İzmir, Kayseri ve Konya) hipotezi doğruladığı, yani ihracatın yüksek olması ithalatın da yüksek olmasına bağlı olduğu bulunmuştur. Bazı illerin (İstanbul, Denizli, İzmir, Kocaeli ve Konya) ise, tam tersi olarak ithalatın yüksek olması ihracatın yüksek olmasına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizde Denizli, İzmir ve Konya illerinde hem ihracatın ithalatı artırdığı hemde ithalatın ihracatı artırdığı sonucuna

varılmıştır. Yani bu illerde çift yönlü bir ilişki çıkmıştır. Sonuç olarak Bursa ilinde ise, hiçbir ilişkinin olmadığı test edilmiştir. Öncelikli olarak, yapılan ADF birim kök testi sonucuna göre ihracat ve ithalat serilerinin her ikisi de birinci farkı alındığında durağan olmaktadır. Son olarak ithalat ve ihracat serileri arasında ilişki olup olmadığını anlayabilmek için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Bu test sonucunda seçilmiş iller bazında ihracat ve ithalat serileri arasında illere göre nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin seçilmiş 10 il ile gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat işlemleri arasında ilişki olup olmadığını tespit edilmiştir. Bu seçilmiş 10 ilin analiz sonucunda yapılan test sonuçlarında model ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Çalışmada görüldüğü gibi, yapılan granger nedensellik testinde ihracatın ithalatın nedeni olduğu iller sırasıyla Adana, Ankara, Denizli, Gaziantep, İzmir Kayseri ve Konya illeri olduğu görülmektedir. Diğer bir taraftan ithalatın ihracatın nedeni olduğu iller ise; İstanbul, Denizli, İzmir, Kocaeli ve Konya illerinin olduğu tablo 3.4.1. ve 3.4.2. açıkça görülmektedir. Yapılan çalışmada ihracat ve ithalatın birbirinin nedeni olmadığı il ise, sadece Bursa ilinin olduğu görülmektedir. Yani sonuç olarak yapılan granger nedensellik testinde Türkiye'nin dış ticaretinde etkin rol oynayan seçilmiş illerin ihracat ve ithalat ilişkisi bakımından farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu illerin regresyon analizlerine bakıldığında ise, tüm illerin ihracat ve ithalat değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve iktisadi olarak önemli olduğu saptanmıştır.

Sonuç itibarıyla Türkiye'nin ihracatının çalışmaya konu olan dönemde önemli derecede ithalata bağımlı olduğu ve Türkiye'nin ihracat ve ithalat işlemleri içerisinde son yıllarda azalma olmasına rağmen AB ve Ortadoğu ülkelerinin önemli payı olduğu söylenebilir. Türkiye ekonomisinden sorumlu karar birimleri ithalata bağımlılığı minimize etmek için ihracatçıları ve üreticileri katma değeri yüksek olan ürünleri ihraç etmeye yöneltmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, AB'de de yaşanan ekonomik krizler ve Ortadoğu'da yaşanan siyasi krizlerden minimum düzeyde etkilenmek için dış ticaret pazarının çeşitlendirilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu konuda yapılması gereken sadece AB ve Ortadoğu ülkeleri yanı sıra birçok ülke ile ekonomik işbirliği içerisinde olmasıdır. Bu bağlamda ekonomik karar vericilerinin daha fazla pazara ulaşması için gerekli teşvik ve girişimlerde bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Dinler, Z. İktisada Giriş, Gözden Geçirilmiş (7.Baskı) Bursa Ekin Kitabevi Yayınları 2001
- Gürsoy, Y. (2005), Dış Ticaret İşlemleri, Bursa: Ekin Kitabevi, 2005.
- Karlık, R. Uluslararası Ekonomi, (3.Baskı), İstanbul: Bilim Teknik Yayınları, 1991.
- Karlık, R. **Uluslar Arası Ekonomi Teori ve Politika**, (7. Baskı), İstanbul, Beta, 2003.
- Seyidoğlu, H. Uluslararası Finans, Geliştirilmiş (4.Baskı), İstanbul: Güzem Can Yayınları No.19, 2003.
- Seyidoğlu, H. Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2003.
- Şahin, H. Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi 2002.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması. (6.Baskı) İstanbul. Remzi Kitabevi. 2004.
- D.T.M. Cumhuriyet Dönemimizde Dış Ticaretimiz (Gelişmeler, Yapı ve Rejim Değişikliği)**. D.T.M. Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Ekonomik Raporu, Yayın No:155, Ankara, Ekim 1998.
- DTM. Türkiye Dış Ticaret Stratejisi, Ankara: 2002, s. 24; <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/I-2.htm> (Erişim: 2014).
- Maliye Bakanlığı. (2013). "Yıllık Ekonomik Rapor", (<http://www.maliye.gov.tr>).
- O.A.İ.B., İhracat Bülteni, Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, Mart-Nisan 2000, Yıl:6, Sayı:71-72, Ankara, 2000, ss.19-27.
- TCMB. "Ödemeler Dengesi İstatistikleri"Ne İlişkin Yöntemsel Açıklama, İstatistik Genel Müdürlüğü Ödemeler Dengesi Müdürlüğü.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım Ve Türkiye Uygulaması, www.tcmb.gov.tr (2014).
- TOBB / KOSGEB, Kobi Rehberi, Ankara: TOBB Genel Yayın 2002.
- Abeyasinghe, T. (1998) "Forecasting Singapore's Quarterly GDP with Monthly External Trade" International Journal of Forecasting, 14:505-513.
- Abilkhanov, A.(2003), "Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri Ve Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Adams, F.G., Ichino, Y. ve Prawzmowski, P.A. (2000) "Economic Growth and Energy Import Requirements: An Energy Balance Model of Thailand" Journal of Policy Modeling, 22(2):219-254.
- Alam, M.I. (2003) "Manufactured Exports, Capital Good Imports, and Economic Growth: Experience of Mexico and Brazil" International Economic Journal,17(4):85-105.
- Akat, Ö.(2001), Uluslararası Pazarlama, Bursa: Ekin Kitabevi
- Akat, A. S. (2004). "Ödemeler dengesi Yazıları", İstanbul Bilgi Üniversitesi, <http://akat.bilgi.edu.tr> [Erişim: 2014].

- Aktaş C. (2010) "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İthalat ve İhracat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11):123-140.
- Apaydın, F., (2003), "Kriz Dönemlerinde İhracat Pazarlama Stratejileri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Arize, A.C. (2002) "Imports and Exports in 50 Countries Tests of Cointegration and Structural Breaks" International Review of Economics and Finance, 11:101115
- Aydın F., H. Saygılı, M. Saygılı ve G. Yılmaz (2010) "Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi" Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, Çalışma Tebliği No:10-01.
- Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006) "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3):71-84.
- Bedestenci, H., Ç., Ve Cantez, M., (2004), Dış Ticaret İşlemler Ve Uygulamalar, Ankara: Gazi Yayınevi
- Boratav, K., (2003), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara: İmge Kitabevi, 7.Baskı.
- Chakrabarty, R. ve Chakrabarty, S.L.C (2012) "An Econometric Study of Indian Export and Import of Black Gold (oil)" Procedia-Social and Behavioral Sciences, 37:182-196.
- Chen J. ve B. Dong (2012) "A Nonparametric Estimation on the Effects of Import and Export Trade to Economic Growth in China" Procedia Engineering, 29:952-956.
- Ege, A.Y. "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü Ve 21. Yy'a Doğru Muhtemel Gelişmeler", Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 Özel Sayı, Ekim-1998, Ankara, 1998, Ss.1-25.
- Ekren, N. (2002). "Ödemeler Bilançosunu Yapılandırma Politikaları", Activeline, Aralık.
- Enç, E. ve Aykaç, G. "Türkiye'nin İmf Deneyimine Bir Bakış", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3 (Kış) 2003, Ss. 65-66.
- Engle, R.F. ve Granger C.W.J. (1987), "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, 251-276
- Ertekin, M., S., (2001), "Türkiye'de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları Ve Dış Ticaret", Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 3, Sayı:1.
- Fırat, O, (2004), "Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı", Hazine Yayınları.
- Gerni, C., Emsen, Ö.S. ve Değer, M.K. (2008) "İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi" 2. Ulusal İktisat Kongresi, Şubat 20-22, İzmir.
- Gürsoy Y. "Dış Ticarete Muhasebe Uygulamaları" Ankara S.M.M.M.O. Yayın No.41, 2011.
- Göçer, İ. (2011). 'Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı', Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:29, Nisan.
- Hatipoğlu, A., (1994), İthalat-İthalat Kılavuzu, Ankara: Kosgeb Eğitim Merkezi Matbaası
- Kabal, A., K., (2007), "1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar Ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Melemen, M., Ve Arzova, S., B., (2000), Uluslararası Ticaret Alternatif Finansman Teknikleri Ve Muhasebeleştirilmesi Ticari Yazışma Örnekleri, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ordu, M. (2008). ‘‘Ödemeler Bilançosundaki Dengesizliklerin Ekonomik Gelişme Üzerine Olan Etkileri’’, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Öncü, B. (2002), Kobilere İhracat El Kitabı, Ankara: İhracatı Geliştirme Merkezi

Özbey, F.R. Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye’de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No:1162, Eskişehir, 1999.

Özdemir, F. (2010). ‘‘Döviz Kuru Sistemleri Ve Ödemeler Bilançosu İle İlişkisi’’ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansal Piyasalar Ve Yatırım Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Öztürk, E. (1993), "Kur Hareketleri, Dış Ticaret Açığı Ve Merkez Bankası Politikaları", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:9, Sayı:91

Pistoresi, B. ve Rinaldi, A. (2012) "Exports, Imports and Growth New Evidence on Italy: 1863-2004" Explorations in Economic History, 49:241-254

Ramos, F.F.R. (2001) "Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence from Causality and Cointegration Analysis" Economic Modelling, 18:613-623.

Sims, C.A. (1972), "Money income and Causality", American Economic Review, 62, 540-552

Soyyigit, S. (2010) "Türkiye’de İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Uygulamaları ve İmalat Sanayii Üzerinde Etkinliği: Nedensellik Analizi (1990-2008)" İktisat Fakültesi Mecmuası, 60(2):135-156.

Serin,V.(1998).‘‘Ödemeler Dengesi Nedir, Dış Ödemeler Dengesi’’, ([Http://Www.Ekodialog.Com.Tr](http://www.ekodialog.com.tr)).

Tuğral, Barbaros (2007). Türkiye Ekonomisinde Ödemeler Dengesi Açıklarının Kaynakları Ve Ödemeler Dengesi Politikaları, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Tokgöz, E. Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.

Tuncer, İ. (2002) "Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)" Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitü Dergisi, 9(9):90-106

Yıldırım E. ve Kesikoğlu, F. (2012) "İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması" Ege Akademik Bakış Dergisi, 12(2):137-148.

Yiğidim, A., ve Köse, N., (1997), "İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)", Ekonomik Yaklaşım, Sayı:8, 71-85

Yurdakul, E. M. ve Erdal F. "Dış Ticaret Politikası", Şu Kitapta: Turgut Göksoy ve Diğ. (Ed.), 1980-2003 Türkiye'nin Dış Ekonomik, Sosyal Ve İdari Politikaları, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayını, 2003. Ss. 585-611.

Yücel, F. (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, Niğde; 2006.

Yükseler, Z. (1998). "Makro Ekonomik Hesaplar Ve Ödemeler Dengesi", Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürü, Haziran.

Zengin A. ve H. Terzi (1995) "Türkiye'de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkinin Ekonometrik Analizi" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11:245-254.

TCMB, (1999), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2000), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2001), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2002), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2003), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2004), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2005), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

TCMB, (2006), yıllık rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.05.2014)

http://www.disnetbelge.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=30-25.05.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ead/istatistikdb/eko04.xls> 03.04.2014

http://www.ekodialog.com/makaleler/kobiler/kobiler_2.html 21.03.2014

<http://www.kadooglu.com/kadooglu.php?firm=6&sf=114-14k> 15.03.2014

http://www.mobilyarehberi.com/haber_oku.asp?haber=244 25.05.20

<http://www.tuik.gov.tr> 15.03.2008

http://www.verginet.net/dtt/1/ihracatyonetmeli_7306.aspx 21.01.2008

http://www.verginet.net/.../file/gumruk_sirkuler/_ilgili%20sirkü%202006-147_%20bedelsiz%20ihracat%20tebliği.pdf 21.01.2008

<http://www.tcberlinbe.de/tr/maliye/gumruk8.htm-39k> 15.03.2008